

VOJENSKÁ OSVETA 2/2007

Spoločenskovedné semináre

© **Generálny štáb Ozbrojených síl SR** **štáb personálneho manažmentu**

Publikácia je určená na zabezpečenie spoločenskovedných seminárov profesionálnych vojakov a vybraných skupín zamestnancov Ozbrojených síl Slovenskej republiky.

Obsah:

SPOLOČENSKOVEDNÉ SEMINÁRE:

Historické premeny islamu	2
Slovenská republika a vojenské operácie NATO, EÚ, OBSE a OSN	30

DOPLŇUJÚCE TÉMY:

Západná civilizácia a islam	55
Aktuálne otázky realizácie Kódexu správania sa v oblasti politicko-vojenských aspektov bezpečnosti	72

DOKUMENT:

Kódex správania sa v politicko-vojenských aspektoch bezpečnosti	83
Stručne o autoroch vydania	88

1. a 4. strana obálky: Grafická úprava Pavol Daniž.
Vojenské a bojové zástavy pripravil Pavol Daniž.
2. a 3. strana obálky: Znaky priznané ministrom obrany Slovenskej republiky.
Pripravil Dr. Peter Zelizňák

Zodpovední redaktori: Ján Lichner, Pavol Švantner
Vydavateľ: Kultúrne a metodické centrum OS SR Trenčín
Hviezdoslavova 16
911 27, Trenčín
tel.: 0960/333815, 0960/333621

Jazyková korektúra: PhDr. Eleonóra Šmidová (okrem článku Západná civilizácia a islam)

Publikácia je určená pre vnútornú potrebu Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Bezplatné rozširovanie do útvarov a zariadení ozbrojených síl zabezpečuje vydavateľ.

Obsah článkov vyjadruje názory autorov, ktoré sa nemusia vždy zhodovať so stanoviskom vydavateľa.

Schválené do tlače: 16. februára 2007
Tlač: 5. Kartoreprodukčná základňa Nemšová
Distribúcia: 20. marca 2007

ISBN 978 – 80 – 969458 – 3 – 2

HISTORICKÉ PREMENY ISLAMU

Mária Tonková

Počet vyznávačov islamu po celom svete prudko rastie – to s rovnakou istotou nemožno povedať o žiadnom z ostatných náboženstiev sveta. Ani jedného veľkého náboženstva sa pritom ľudia – hlavne v Európe a v USA – neobávajú tak veľmi ako práve islamského. Ateistickí či aspoň do značnej miery nábožensky vlažní ľudia Západu sa však už najmenej dve storočia učia žiť s myšlienkou, že voči každej viere treba prejavovať toleranciu a každému sa musí ponechať právo na jeho vlastné prežívanie otázok zmyslu života a smrti. Prečo teda také obavy z jedného z najpopulárnejších výkladov sveta? Veď islam robí to, čo všetky ostatné náboženstvá – hľadá vo svete prejavy Božej existencie a chce do ľudských dejín vteliť Božiu vôľu. Aj kresťanstvo, nielen islam ukladá každému veriacemu povinnosť budovať spoločnosť riadiacu sa Božími príkazmi. Zvyčajná odpoveď odporcov Mohamedovho učenia znie: islam to však robí tak, že privádza k moci diktatúry, podnecuje vojny s inak zmýšľajúcimi, podporuje terorizmus, utláča ženy...

Je teda islam akési horšie náboženstvo, než hociktorý iný veľký náboženský systém sveta? Uvedené javy akoby tomu nasvedčovali. Ale do akej miery vyplývajú z jeho vlastnej podstaty a nakoľko sú len jeho (nebezpečnou) úchyľkou, nad tým sa zamýšľali, zamýšľajú – a nevedia zhodnúť – renomovaní odborníci na religionistiku v najvýznamnejších vedeckých inštitúciách po celom svete. Tento článok preto chce upozorniť na niečo iné: na prostý fakt, že dejiny náboženstiev sa nerovnajú samotným náboženstvám – viere. Stať sa venuje svetskej histórii islamu. V nej chce špecificky poukázať hlavne na tú, ktorá bezprostredne ovplyvnila históriu Európy (teda aj našu). Pri jej poznávaní sa dá zistiť, že samotný islam sa nikdy neprejavoval ako jednoliaty. Množstvo jeho znakov, negatívne ovplyvňujúcich aj neislamský svet, vyplýva z jeho vnútorných rozbrojov. Poznávanie dávnej minulosti islamu nám pomáha odhaliť, aké hlboké sú korene jeho súčasných problémov: tie sa často zrodili už po jeho vzniku. Ale tie ďalšie, a aj pre neislamský svet možno ešte nebezpečnejšie, sú (možno len dočasnou) nešťastnou odpoveďou na neúspechy svetskej nedávnej islamskej minulosti.

A tak na si na začiatok položíme aspoň jednu otázku: Predstavuje dnešný skutočný islam Al-Káida Usámu bin Ládina? Al-Káida je síce islamská, ale predovšetkým islamská sunnitská organizácia – teda organizácia jednej z dvoch hlavných vetiev islamského náboženstva. Na sunnitov a šiitov sa islam rozdelil čoskoro po Mohamedovej smrti. (Potom nasledovali ešte ďalšie delenia.) Odvtedy s prestávkami trvajú aj vzájomné boje oboch vetiev. Súčasný iracký sunnitsko-šiitský konflikt – podporovaný irackou vetvou Al-Káidy – je jedným z hlavných zdrojov dnešného násillia v Iraku. Do akých rozmerov nepriateľstvo medzi dvoma vetvami zachádza, to nám koncom roku 2006 demonštroval spôsob popravy bývalého irackého diktátora. (Lenže teraz by bolo potrebné položiť si aj doplňujúcu otázku: Je učenie islamského sunnitizmu identické práve s bin Ládinovými zásadami? Vieme prinajmenej to, že nie všetci sunniti sú zároveň prívržencami Al-Káidy.)

Nie všetci vyznávači islamu ho propagujú v tej agresívnej podobe, v ktorej sa nám prezentuje v súčasných udalostiach práve v arabských krajinách. Slovenská verejnosť islam často trochu zjednodušene a skratovo spája s arabským prostredím. Skutočnosťou zostáva, že islam vznikol na Arabskom polostrove (presnejšie na území dnešného štátu Saudská Arábia) a jeho posvätným jazykom je arabčina. Ani zďaleka už ale neplatí: moslimovia rovná sa Arabi. V súčasnosti tvoria Arabi zhruba dvadsať percent islamskej populácie sveta. Najviac stúpenčov islamu žije v Indonézii, Bangladéši, Pakistane, Indii, Iráne (pričom netreba zabúdať, že ten nie je etnicky arabský, ale perzský) a v Turecku. Až potom nasledujú jednotlivé arabské krajiny. Islam sa však rozšíril nielen v Ázii, ale aj v Afrike a na území Sibíri. Stal sa podobne

ako kresťanstvo multietnickým náboženstvom. Napokon, Arabská ríša sa stala skutočným islamským impériom práve vtedy, keď zrovnoprávnila všetkých svojich obyvateľov moslimského vyznania bez ohľadu na ich národnosť, teda v čase panovania kalifov z dynastie Abbásovov (749 – 1258). Vyznávanie viery v Alaha si po svojom rozšírení našlo mnohoraké ďalšie formy, často vo veľmi hlbokoj myšlienkovej podobe. Aj tie sa prirodzene časom menili. Žiaľ, nielen šťastným spôsobom, lebo na zmeny často vplýval nátlak zvonka, a nie prirodzený vnútorný vývoj. Túto situáciu poznáme aj z nedávnych rokov. Pripomeňme si napríklad, ako sa v súčasnej Bosne či v Kosove oživuje islam. Jeho regenerácia je, samozrejme, do značnej miery prirodzená, súčasne s ňou sa však presadzujú formy islamu, ktoré aj s materiálnou podporou prichádzajú z Iránu, resp. zo Saudskej Arábie. (Nebudeme sa v tejto stati vyjadrovať k ich vieroučným hodnotám.) Množstvo bosnianskych či kosovských moslimov staršej generácie ich však vníma ako veľmi cudzorodý prvok, ktorý ich kultúru (hlavne svojskú bosniansku moslimskú identitu) odvádza na scestie.

Na jednej strane stojí sila dnešnej zhruba jednej miliardy a dvesto miliónov moslimov, na druhej strane ich vlastné spory a bratovražedné nepriateľstvá, pochádzajúce často z najstarších dôb a dodnes negatívne ovplyvňujúce súčasnú tvár celej islamskej komunity a zároveň aj nemoslimský svet. Doslova z roka na rok sme čoraz intenzívnejšie konfrontovaní so svetom islamu. Aj z toho dôvodu je potrebné hlbšie sa zamyslieť nad historickými koreňmi a vývinom islamského náboženstva.

Historické skúsenosti raného islamu Historické skúsenosti sveta s raným islamom

V jeho počiatkoch stojí postava Muhammada ibn'Abdalláha¹ (Mohameda) arabského obchodníka z mesta Mekka, ktorý žil na prelome 6. a 7. storočia (asi 570 – 632). Pravidelne každý rok počas pôstneho mesiaca ramadána sa zvykol utiahnuť do samoty a rozjímať, modliť sa k Najvyššiemu Bohu z panteónu arabských bohov. V roku 610, v takom čase zažil prvý zo série zážitkov, ktoré významne zasiahli do svetových dejín. Aby sme ich priblížili, povedzme aspoň, že sa veľmi podobali tým, ktoré judaistické a kresťanské náboženstvo pripisuje svojim uznaným prorokom Izaiášovi, Jeremiášovi a Ezechielovi – hoci Mohamed sa nemal odkiaľ o nich dozvedieť také konkrétne informácie a navyše Bibliu nikdy nečítal.

Z Mohamedovho neskoršieho života vieme, že ho v tom čase znepokojoval krízový stav spoločnosti, v ktorom žil, i keď sa navonok rozmáhala. Arabský kmeň Kurajšovcov, ku ktorému Mohamed rodovo patrila, bohatol na tranzitnom obchode so susednými krajinami. Mekka sa postupne menila na prosperujúce mesto. V rastúcom bohatstve a honbe za ziskami však obyvatelia Mekky zanedbávali staré tradície. Bohatnúcí usadení mešťania boli čoraz ľahostajnejší voči hodnotám, ktoré dovtedy zabezpečovali súdržnosť a identitu ich spoločnosti, a teda i vnútorné sebavedomie a sebaistotu pôvodne nomádskeho beduínskeho prostredia.

Podobne to bolo aj s inými beduínskymi kmeňmi, ktoré dovtedy len kočovali na rozsiahlych púšťach vo vnútrozemí Arabského polostrova a neustále medzi sebou bojovali. Popri karavánových cestách a bližšie k pobrežiu sa postupne vytváralo niekoľko mestských aglomerácií, kde sa už obyvateľstvo živilo hlavne poľnohospodárstvom a obchodom – Mekka bola spomedzi nich najvýznamnejšia. Nehostinný, púštny Arabský polostrov mal totiž už dávno pred objavením významu ropy inú veľkú prednosť: ležal na križovatkách obchodných ciest, ktoré spájali tri kontinenty. Karavány kupcov prechádzali z Etiópie do východorímskeho cisárstva (Byzancie), z Egypta do Indie. Prevážali vzácny tovar, niekedy skutočne obrovskej hodnoty – predovšetkým

¹ Pri dnešnom stále rozkolísanom prepise islamských mien a odborných termínov do slovenského jazyka (ktoré sú väčšinou arabského pôvodu) som zvolila transkripciu, ktorú používa a vysvetľuje slovenský odborník a prekladateľ Ján Pauliny v preklade diela Islam autorky K. Armstrongovej (Bratislava, Slovart 2002). Inak používam už zaužívanú slovakizovanú terminológiu. (Pozn. aut.)

POZNÁMKY

remeselné výrobky Východu, kávu, zlato, voňavé drevo, drahokamy. Keď sa na tomto obchode začali zúčastňovať arabské kmene, čerpali z neho značné zisky. Bohatla však len ich rodová aristokracia.

Vyspelejšie okolie Arabského polostrova (Perzská ríša a Byzantská ríša) ale dávalo najavo svoje pohrdanie kultúrnou zaostalosťou kmeňov, ktoré sa zmietali v chronic-kých bratovražedných vojnách vyvolávaných ťaživým zákonom krvnej pomsty. Jed-notiacim prvkom roztrieštených arabských spoločenstiev, kde každý kmeň žil sám pre seba a vzýval svoje vlastné božstvá, bol prastarý kult posvätného meteoritu zvaného Ka'ba. K nemu každoročne putovali pútnici z celej starej Arábie. Posvätný kameň sa nachádzal práve v Mekke. A tak sa pravdepodobne nielen Mohamedovi, ale aj mnohým iným vo vtedajšej Arábii zdalo, že sú na samom okraji civilizovaného sveta a „Boh na nich zabudol“: arabské kmene totiž v mnohom považovali svoje vtedajšie (relatívne hmlisté) náboženské predstavy za podobné tým, ktoré poznali u svojich bezprostredných a vyspelejších susedov, t. j. kresťanov a židov. O to viac im potom chýbal prepracovaný systém, ktorý obe náboženstvá už mali. (Inak povedané: Čo z toho, ak predstavy boli podobné, keď ich viera nebola potvrdená žiadnym proro- kom... Na to poukazovali aj židia a kresťania.)

Všetko sa zmenilo po pokračujúcich Mohamedových náboženských zážitkoch či skúsenostiach. Podľa údajov jeho neskorších druhov – Mohamed o nich spočiatku mlčal. Zveroval sa s nimi len manželke Chadídži a najbližším príbuzným. A tí prví uverili, že jeho zjavenia pochádzajú od Boha (Mohamedov bratranec Varak ibn Nau- fal bol napríklad kresťanom). V roku 612 však začal o nich hovoriť aj verejne. Kázal a získaval pre svoje myšlienky stále ďalších prívržencov.

Posolstvo zážitkov bolo jednoduché. Neobsahovalo veľa takých vecí, o ktorých by už kmeň Kurajšovcov nebol počul. Napriek tomu v niekoľkých podstatných veciach účinne odpovedalo na zmenené podmienky arabského sveta. Učilo, že Boh stvoril svet a bude súdiť ľudí na jeho konci (v to verili aj kresťania a židia) a že treba obnoviť starú vieru v jediného Boha (al-Láh-a).

Rastúca sociálna nerovnosť Mekky je znakom toho, že sa spoločenstvo odcudzu- je pôvodnej tradícii. Preto množiace sa bohatstvo treba spravodlivo rozdeľovať – v spoločnosti musia nájsť svoje miesto aj slabí a chudobní. Inak sa definitívne naruší jej stabilita a prepadne sa do záhuby. Podľa Mohameda sa to už skutočne dialo (a v mnohom mal pravdu). Nové bohatstvo zachránilo kmeň Kurajšovcov pred tvrdým kočovným životom, keď im každodenne hrozil zánik. Pri nomádskom spô- sobe života však boli všetci príslušníci kmeňa od seba závislí – kmeňová pospolitosť. Záujmy kmeňa preto boli vždy na prvom mieste. Teraz mal kmeň dostatok jedla, ale tí šikovnejší začali uprednostňovať svoju osobu pred oddanosťou kmeňu. Každý klan alebo rod vnútri kmeňa Kurajšovcov začal zápasiť s ostatnými o podiel na bohatstve Mekky a niektoré menej úspešné sa cítili existenčne ohrozené (napríklad aj Moha- medov vlastný klan Hášimovcov). Mohamed bol presvedčený, že bez nejakej vyššej spoločnej hodnoty sa nakoniec celá komunita rozpadne, neudrží sa pod ťarchou vnú- torných konkurenčných bojov.

Riešenie, ktoré Mohamed ponúkol, malo – tak, ako to bolo v tých časoch zvykom – náboženskú podobu. Treba však znovu zdôrazniť, že ani sám Mohamed si spočiatku nemyslel, že zakladá nejaký nový náboženský systém. Nech zneli jeho princípy akokoľvek revolučne (možno si domyslieť i predstaviť, ako pôsobili napríklad pravidlá spolunažívania zo sociálnej oblasti – príkazy o povinnosti bohatých starať sa o chudobných členov spoločenstva, odovzdávať na tento účel pravidelne časť svojho majetku... – a nešlo pritom o povinnosť, ktorá by sa vzťahovala len na starostlivosť o pokrvných príbuzných), v jeho postupne zapisovanom posolstve – Koráne – sa priamo tvrdilo, že neprišiel zrušiť staré náboženstvá, ani neprišiel, aby vystúpil proti ich prorokom. Prišiel staré náboženské pravdy skutočne naplniť. Podstatné a nové však bolo to, že jeho prívrženci prijali Mohameda za vyvoleného hlásateľa Božích právd – za nového náboženského proroka. (Inak povedané: aj k Arabom napokon Boh poslal proroka – kresťania či židia im už teda nemohli posmešne pripomínať, že „Boh s nimi neráta“.) Nové náboženstvo samo seba nazvalo islam: odovzdanie sa do

Božej vôle. Jeho vyznávač, vyznávačka dostali meno moslim, moslima. Mohamedove zjavenia zapísali jeho druhovia. Zapísané zjavenia sa zároveň stali unikátnym slovesným dielom a literárnym klenotom arabskej prózy a poézie.

Pocity vtedajších mocných mužov Mekky sú však pochopiteľné – veď aj oni si kládli rovnako znepokojujúce otázky ako Mohamed. Išlo o otázky, ktoré si každá civilizácia na rázcestí kladie až do súčasnosti. Nachádzali však na ne iné odpovede. Vodcovia kmeňa Kurajšovcov poznali vyspelé kultúry sásánovskej Perzie a kresťanskej Byzancie. Videli, že ich nová spoločnosť prosperuje a bohatne. Ale uvedomovali si aj to, aká je ešte mladučká, a aj preto krehká. Nové učenie do nej vnášalo ďalšie nevyskúšané novosti a jej neistú stabilitu tak ešte viac rozkolísavalo. Napriek tomu, že Mohamed i ďalší prví vodcovia islamu zdôrazňovali svoju spätosť so starobylými tradíciami pôvodnej náboženskej viery arabských kmeňov, čoskoro rezolútne odmietli uznať pravosť všetkých starých menších božstiev okrem pôvodného Najvyššieho Boha. Už toto vyzdvihnutie pôvodne len Najvyššieho Boha – Alaha – spomedzi viacerých na pozíciu boha jediného (teda tzv. monoteizmus – viera v jednobožstvo) muselo v komunite vyvolať obrovské zmätky. Vodcovia Mekky sa najskôr pokúšali Mohameda ignorovať. Neskôr, rovnako ako kedysi raní kresťania v Rímskej ríši, boli aj prví moslimovia pre popieranie starých bohov obvinení z neverectva (ateizmu) a z ohrozovania stability spoločnosti.

Začiatky nového náboženstva teda neboli ľahké. K Mohamedovi sa spočiatku pridalo len málo ľudí – okolo sedemdesiat rodín. V roku 619 zomrel Mohamedov strýko a tuteur Abú Tálib, a pretože Mohamed osirel v útlom detstve, podľa platných zvyklostí vtedajšieho arabského života jeho nepriatelia ho zrazu mohli veľmi jednoducho zabiť – nemuseli sa totiž obávať krvnej pomsty zo strany jeho pokrvných príbuzných. Odporcovia novej viery použili proti svojim moslimským súkmeňovcom všetky tradičné pravidlá kmeňového života – neobchodovali s nimi a bojkotovali ich. Medzi prívržencami islamu sa v týchto podmienkach objavil dokonca hladomor. V tom čase sa však v zúfalej situácii na Mohameda obrátili so žiadosťou o pomoc iní arabskí vodcovia.

V bohatnej oáze Jatrib, ležiacej asi štyridsať kilometrov severne od Mekky žili viaceré kmene – časť z nich židovského pôvodu – a usilovali sa nájsť nejaký prijateľný spôsob spolunažívania. Mohamedom ponúkané pravidlá života, nahrádzajúce krvnú pomstu a iné zvyklosti inými zásadami, sa im zdali v ich situácii najprijateľnejšie. Z toho dôvodu uzavreli s jeho malou komunitou z Mekky dohodu, že sa budú vzájomne brániť proti spoločným nepriateľom. Veľká časť obyvateľov oázy Jatrib prijala Mohamedom hlásané zásady a uznala jeho funkciu – teda priamo prestúpila na islam. Prenasledovaní moslimovia z Mekky tak dostali novú šancu. Okolo roku 622 z Mekky postupne emigrovali. Útek či odchod (hidžra) moslimov a Mohameda do Jatribu je oficiálnym začiatkom moslimskej éry. Od tých čias Mohamed, prenasledovaný a znevažovaný príslušníkmi vlastného kmeňa, naplno rozvíjal nové učenie. Islam sa stal skutočnou historickou realitou.

Hidžra znamenala oveľa viac než prostú zmenu Mohamedovho pôsobiska. Tento pojem sa v širšom zmysle vysvetľuje ako porušenie kmeňových a rodových väzbov a vzťahov a nadviazanie nových. A skutočne – hidžra zmenila celý systém názorov na to, aké je najprirodzenejšie usporiadanie ľudskej spoločnosti. V predislamskej Arábii bol tou hlavnou – priam posvätnou jednotkou kmeň. Bolo nepredstaviteľné, aby niekto opustil vlastný kmeň a pridal sa k inému. Odvrátiť sa od svojich pokrvných príbuzných aj v náboženskom zmysle znamenalo rúhanie, smrteľný hriech. Z takýchto pozícií zareagovali aj Kurajšovci na Mohamedov útek. Ten sa však v novom bydlisku stal vodcom viacerých spoločenstiev, ktoré už nespájala pokrvná príbuznosť, ale náboženské väzby. Komunita židovských, islamských a pohanských kmeňov sa začala správať podľa nových pravidiel, ktoré im zakazovali vzájomne sa napádať, a naopak prikazovali poskytovať si pomoc v ohrození. Mohamed v Jatribu zorganizoval nové obecné zriadenie a spojil ho s okolím do pevného politického celku, ktorý prijal názov madínat an-nabí (Medina) – mesto Prorokovo. Chýr o zvláštnom veľkokmeni sa rozšíril po celom polostrove. Takmer nik ale neveril, že jeho usporiadanie bude životaschopné.

POZNÁMKY

Pripomeňme si, že práve v roku hidžry viedol veľký byzantský cisár Herakleios svoju armádu do obrovského boja proti Peržanom. Chcel znovu dobyť staré územia, na ktoré si Byzancia robila nárok – Sýriu, Palestínu a Egypt. (Zo súčasného pohľadu priam nepochopiteľné – ale Byzancia skutočne mala čím svoje nároky legitimizovať: stratené a teraz znovu získavané byzantské provincie patrili niekoľko storočí antickej Rímskej ríši – a Byzantská – Východorímska ríša sa považovala a v podstate aj bola jej priamou pokračovateľkou.) Keď cisár Herakleios porazil ďalšieho mocného giganta ázijskej pevniny, zdalo sa, že najmocnejšie impérium vtedajšieho sveta, ktoré zároveň najvýraznejšie reprezentovalo moc kresťanstva, premohlo všetkých svojich veľkých protivníkov z ázijského aj európskeho kontinentu a stojí na vrchole svojho rozvoja. Tento stav sa mal čoskoro zmeniť! Prakticky bez vedomia okolitého sveta sa totiž práve dokončovalo zjednocovanie arabských kmeňov. Počas krátkeho obdobia – doslova v priebehu niekoľkých rokov – mal svet spoznať arabskú pospolitosť. S fascinujúcou rýchlosťou sa vytvárala mocná Arabská ríša a schyľovalo sa k prvej islamskej expanzii.

Mohamedove schopnosti a organizačný talent sa preukázali veľmi skoro. Zreorganizovanie Jatribu bolo len prvým krokom. Do svojej smrti dokázal priviesť všetky polopohanské beduínske kmene polostrova do novej jednotnej náboženskej obce, tzv. ummy. Jeho učenie hlásalo bratstvo všetkých moslimov a pre všetkých bolo ľahko zrozumiteľné. Dalo Arabom duchovné pravidlá života, etos a morálku, ktoré zodpovedali ich vlastným tradíciám a uvoľnili v nich toľko vnútorných rezerv, že počas jedného storočia vytvorili vlastnú veľkú ríšu s jedinečnou civilizáciou siahajúcu od Himalájí až k Pyrenejam. Mohamed sa pôvodne zamýšľal nad pravidlami, ktoré by zachránili jeho kmeňové spoločenstvo. Namiesto zachovania kmeňa však Korán uviedol do života zásady, ktoré pomáhali brániť a rozvíjať stabilitu oveľa väčších spoločenstiev.

Dnešní vedci zaoberajúci sa islamom (islamisti) tvrdia, že pred presťahovaním do Jatribu Mohamed priamo upravoval svoje učenie tak, aby ho čo najviac priblížil judaizmu (tak ako judaizmu rozumel on). To je do značnej miery logické. Po mnohých rokoch práce v izolácii sa zaiste tešil na súžitie so staršou ustálenejšou tradíciou. Alebo by to bolo možné vysvetliť oveľa jednoduchšie: Dúfal, že začlenením židovských kmeňov do nového spoločenstva zosilnie jeho vlastná (moslimská) moc? Predpísal tak moslimom pôst na židovský Deň zmierenia, podľa židovského vzoru upravil spôsob modlitieb, rituálne očistné zvyklosti, moslimovia mali povolené ženiť sa so židovkami a pod. Moslimské modlitby sa spočiatku odohrávali smerom k Jeruzalemu – takisto ako židovské a kresťanské. Aj medinskí židia boli spočiatku pripravení vyjsť Mohamedovi v ústrety, dať mu príležitosť, aby zlepšil neznesiteľný každodenný život v oáze. Odmietli však meniť svoje náboženstvo, prispôbiť ho Mohamedovmu výkladu. A tak sa po Mohamedovom príchode rozdelili. Otvorené nepriateľstvo aj pri praktickom spolunažívaní prejavila len časť z nich. Ale nábožensky sa od islamského učenia – podobne ako kresťania – nakoniec odvrátili. Hlavný dôvod bol prostý, ale asi neprekročiteľný: jedným z podstatných článkov judaizmu bola viera, že éra prorociev sa už skončila. Inak povedané – židia čakali Mesiáša, nie proroka, pre kresťanov Mesiáš už prišiel, preto žiadny žid ani kresťan už ďalšieho proroka nemohol prijať. Priečilo by sa to základným článkom ich viery.

Židovské odmietnutie Mohamedovho učenia bolo pre neho samého pravdepodobne najväčším sklamaním. Celé jeho náboženské poňatie sa tým spochybnilo. Pod týmto dojmom sa pustil do hlbšieho štúdia Biblie. Dozvedáme sa, že začal presnejšie určovať chronológiu prorokov, o ktorých spočiatku hovoril len hmlisto atď. Aj sám nakoniec zisťoval, že jeho pôvodné predstavy o tom, že židia a kresťania majú spoločné náboženstvo sú len čiastočne správne – okrem podobnosti ich delia aj vážne nezhody. Uvedomil si však aj potešujúcu okolnosť, a to, že Abrahám – považovaný za predka židovských aj arabských kmeňov - žil aj podľa Biblie pred židovským Mojžišom aj kresťanským Ježišom. Zoznámil sa tiež s biblickým príbehom o Abrahámovom staršom synovi Izmaelovi považovanom za spoločného predka všetkých arabských kmeňov. Práve tento príbeh doplnený o ďalšie izmaelovské legendy miestnych

židovských kmeňov z okolia Mediny, ktoré samotná Biblia neobsahuje, mu znel (ako hovorí popredná britská religionistka) „ako rajská hudba“: nová arabská viera mohla byť prirodzeným spôsobom zasadená do zbožnosti ich predkov, mimo iného mohla prevziať do islamu staré celoarabské púťové zvyky. Nakoniec urobil najdôležitejšie náboženské gesto: moslimom prikázal, aby sa modlili smerom ku svojim pôvodným svätyniam v Mekke, a nie k Jeruzalemu. Moslimovia tak dali najavo, že sú úplne samostatným náboženstvom. Ich vnútorná sebaistota vzrástla. (Napriek tomu polemiky so židovským náboženstvom začali čoskoro tvoriť závažnú časť islamskej vierouky. Vidieť z nich, ako sa moslimovia stále cítili ohrození židovským odmietnutím.)

V Medine Mohamed celkovo dotvoril a spresnil svoje učenie. V Koráne však zostali vyjadrenia o tom, že Mohamedovo posolstvo je posolstvom Abraháma, Mojžiša, Dávida, Šalamúna a Krista, ktoré do ich radov privádza Bohom vyvoleného nového zvestovateľa jeho zákonov – nového proroka (Mohameda). Islam v počiatkoch svojej existencie stále zdôrazňoval, že aj židia a kresťania dostali pravdivé Božie zjavenia! Preto ani od židov, ani od kresťanov hlavne spočiatku nežiadal, aby prijali novú vieru – teda prestúpili na islam – ak si to výslovne neželali. Korán upozorňuje, že všetky tri náboženstvá sú si podobné v tom hlavnom – posvätné náboženské pravdy dostali zjavené v písomnej podobe. Príslušníkov židovského a kresťanského náboženstva zaraďuje spolu s moslimami medzi ahl al-kitáb – ľudí Knihy (Písma), a preto od príslušníkov vlastnej náboženskej obce očakáva, že sa budú podľa toho k obojm náboženstvám aj správať. Hovorí: „Neškriepťe sa s ľuďmi Knihy! A ak, tak len vhodným spôsobom a len s tými ľuďmi, ktorí sú nespravodliví. Povedzte: Veríme v to, čo nám bolo zoslané a v to, čo vám bolo zoslané! Náš Boh a váš Boh je jeden a ten istý! Odovzdali sme sa do jeho vôle²¹“

Pokiaľ islam aj v praxi zdôrazňoval takéto vyjadrenia Koránu, svedčilo to vždy o tom, že jeho príslušníci majú veľkú vnútornú sebaistotu. Práve tá mu spočiatku umožňovala budovať si vo vzťahu k iným náboženským systémom potrebnú veľkorysosť. V podmienkach Arabského polostrova pri spolunažívaní rozličných kultúr bola táto vlastnosť prakticky nedoceniteľná. (Niektorí islamskí učenci dokonca tvrdia, že ak by Arabi v dobe vzniku Koránu poznali ešte iné náboženstvá, ako napríklad budhizmus, hinduizmus, tak Korán by sa aj o nich určite zmienil ako o náboženstvách vychádzajúcich z toho istého, tzv. Božieho prameňa – lebo vyznávajú Božiu všemohúcnosť a hlásajú spravodlivosť a rovnosť.) Práve túto toleranciu začal islam strácať vtedy, keď sa zdalo, že islamské krajiny žnú neúspechy v porovnaní s okolitým svetom. Strata tolerancie sa z toho dôvodu do značnej miery spája s dobou mocenského ústupu islamu i s dobou jeho konfliktov so svetom modernizujúceho sa Západu.

Raný islam si preniesol až do súčasnosti aj špecifickejšie komplikácie. Jednu z nich vytvoril napríklad spor o satanské verše – ten len pred pár rokmi široko rezonoval v celom svete v podobe tragickej aféry spisovateľa Salmana Rushdieho. Prvotný incident sa pritom mal odohrať ešte v Mekke.

V diele veľkého arabského historika 10. storočia Abú Džafara al Tabarího (v ďalších písomných prameňoch ani v Koráne nič podobné nenájdeme) sa uvádza, že Mohameda po zákaze uctievania iných bohov trápil rozpor s jeho vlastnými súkmeňovcami, ktorí sa nevedeli odpútať hlavne od troch menších ženských bohýň. K údajnému šajtanovmu (satanovmu) vnuknutiu potom vyslovil niekoľko nedobrych veršov, ktoré povoľovali uctiť si či uznať určitú úlohu ženských božstiev – napríklad ako anjelov či prostredníkov medzi veriacimi a Alahom. Od archanjela Gabriela sa však neskôr mal dozvedieť, že jeho výroky pochádzajú od satana, a tak z Koránu musia byť vyňaté.

Zdanlivo čisto vieroučný problém je kvôli svojmu dosahu dnes široko spopularizovaný aj v neislamskom svete. Ktorá interpretácia chyby vo vierouke je správna? Možno prijať vysvetlenie, ktoré nám chcel naznačiť aj Salman Rushdie – že Mohamed svoje dielo reviduje vo svetle nového pochopenia faktov ako ktorýkoľvek iný tvorivý človek? (Teda vysvetlenie, že aj princípy islamu môžu byť v priebehu dejín – vo svetle

²¹ Citáty z Koránu podľa Karen Armstrongovej. Armstrongová, K.: Islam. Bratislava, Slovart 2002.

POZNÁMKY

nových a meniacich sa skutočností – modifikované, inak a presnejšie vykladané?) Alebo je jediným prijateľným vysvetlenie, že k akejkolvek modifikácii vierouky môže dôjsť a dochádza len na základe priameho rukolapného zásahu nadpozemskej bytosti?

V stáročných islamských dejinách si islamskí myslitelia odpovedali na túto otázku rôzne. V súčasnom islame však prevažuje druhá naznačená odpoveď – fundamentalizmus. Paradoxom pritom je, že práve ten často veľmi osobito interpretuje to, čo považuje za základňu, od ktorej sa za nijakých podmienok nemožno odvrátiť – teda za pôvodné princípy náboženského života. Napríklad ranému islamskému učeniu v Mohamedovom poňatí vyhovovala rovnosť pohlaví. V predislamskom období sa arabské kmene voči ženám správali podľa typických zásad patriarchálneho kmeňového života. Polygamia bola bežná, ženy často zostávali v domácnostiach svojich otcov. Ženy patriace k elite sa síce často tešili veľkej moci a prestíži (aj prvá Mohamedova manželka Chadídža bola úspešnou obchodníčkou), ale väčšina žien z nižších vrstiev bola na úrovni otrokov. Nemali žiadne práva a novorodenci ženského pohlavia sa hneď po narodení často usmrcovali. Ženy však patrili medzi prvých Mohamedových prívržencov. Aj preto Mohamedovi na ich emancipácii veľmi záležalo. Korán prísne zakázal zabíjať novonarodené dievčatá a karhal Arabov za to, že sa „vydesene mračia“, keď sa im narodí dieťa ženského pohlavia. Korán dal ženám právo na rozvod aj na dedičstvo (čo väčšina žien na Západe nemala až do 19. storočia). V jednom z Mohamedových zjavení sa priamo zdôrazňuje úplná duchovná a mravná rovnosť oboch pohlaví. Mnohé výroky posvätnej knihy moslimov sa dokonca obracajú priamo na ženy, a to oveľa viac, než sa to deje v židovskom a kresťanskom Písme.

Islamské náboženstvo si rovnako ako kresťanské neskôr takmer úplne prisvojili muži. Náboženské texty sa začali vykladať pre ženy čoraz nepriaznivejšie. Korán napríklad nepredpisuje závoj všetkým ženám. Ten patrila len Mohamedovým manželkám ako znak ich statusu. Moslimovia však postupne prevzali zvyky, ktoré ženu odsúvali do druhoradého postavenia – čo sa dialo skôr vplyvom okolitého prostredia. Zvyky zahaľovať ženy a umiestňovať ich do háremov napríklad prevzali z Perzie. Za dynastie Abbásovov (750 – 1258) sa už moslimské ženy ocitli v rovnako zlom postavení ako ženy v židovskej, resp. kresťanskej spoločnosti.

Až v súčasnosti moslimské feministky naliehajú na svojich mužských súvercov, aby sa vrátili k pôvodnému duchu Koránu. Takáto tendencia však naráža aj na úplný protiklad: svoje novonadobúdané náboženské sebavedomie, resp. sebavedomie svojej islamskej komunity mnohé moslimské ženy demonštrujú príklonom k stáročným zvyklostiam zahaľovania. (Je len príznačné, hoci paradoxné zároveň, že sa to deje práve v moslimských spoločenstvách žijúcich na Západe.)

Uvedené problémy nám spolu s mnohými ďalšími pripomínajú, že islam možno tak ako každú vieru vykladať viacerými spôsobmi. A práve na sporoch o výklad viery sa relatívne skoro rozdelila aj pôvodná jednotná islamská umma (obec).

Krátko pred svojou smrťou sa Mohamed vrátil do Mekky ako úplný víťaz (630). Jeho vplyv bol taký silný, že donútil kupectvo mesta k úplným ústupkom. Mohamed dal síce zvaliť sochy pohanských božstiev, ale inak prejavil výraznú toleranciu. Správu Ka'by prezieravo ponechal v rukách jej dedičných strážcov. Na sklonku Mohamedovho života už arabské kmene patrili do šiku jeho fanatických vyznávačov a sám stál na čele mohutnej nábožensky spravovanej (teokratickej) ríše. Po jeho smrti bolo potrebné zvoliť nástupcu Posla Božieho na zemi, aby sa naďalej uplatňovali zásady, ktoré tak úspešne uviedol do života. Moslimskí vodcovia museli znova – a rýchlo – rozhodnúť o tom, akú formu bude mať ich spoločenstvo. Umma už bola oveľa širšia a rôznorodejšia než tá pôvodná v Medine. V nej sa každý poznal s každým, takže jej riadenie bolo pôvodne oveľa neformálnejšie. Časť vodcov si neželala, aby sa komunita pretvorila na organizovaný štátny útvar – v arabských podmienkach nemal tradíciu. Niektorí si mysleli, že každý kmeň by si mal zvoliť svojho vlastného náboženského vodcu (imáma). Najbližší Mohamedovi druhovia však presadili, že umma musí byť jedno pevné spoločenstvo a že musí mať jedného vodcu, tak ako to bolo za účinkovania ich Proroka.

Základná otázka bola teda vyriešená. No už pri voľbe prvého Mohamedovho nástupcu sa vynoril problém, ktorý sa postupom času z politického (mocenského) stal problémom typicky vieroučným. Kto by mal viesť moslimskú komunitu? Mal by byť hlavným nástupcom Mohameda – kalifom – najnábožnejší moslim alebo by kalif mal byť priamym potomkom Proroka? V prospech druhej možnosti prirodzene hovorili staré arabské tradície: rokmi uctievaná posvätnosť pokrvných zväzkov, vďaka ktorej aj medzi moslimami stále prevládal názor, že špeciálne vlohy a prednosti vodcov dedia ich potomkovia. V čase prvých štyroch kalifov sa otázku podarilo relatívne uspokojivo riešiť aj preto, že všetci títo Mohamedovi nástupcovia patrili k najbližšiemu okruhu uctievaného Proroka a sprevádzali ho od začiatku jeho náboženskej činnosti. Abú Bakr, prvý Mohamedov nástupca síce nebol priamym Mohamedovým pokrvným príbuzným ako jeho konkurent pri voľbe Alí ibn Abí Tálíb, bol však Mohamedovým najbližším spolubojovníkom a najstarším druhom (a v neposlednom rade i otcom Mohamedovej obľúbenej manželky Aiše); rovnako tak dlhý čas Mohamedovi pomáhal druhý kalif 'Umar ibn Chattám. Po smrti tretieho kalifa Utmán ibn Áffána z rodu Umajjovcov bol za nasledujúceho – štvrtého – zvolený práve spomenutý Alí ibn Abí Tálíb, Mohamedov synovec, ktorý prvý prestúpil na islam a v ktorom mnohí videli stopy rovnej charizmy, akú mal samotný Mohamed. S odstupom času si práve toto obdobie islam zidealizoval a prví štyria kalifovia vošli do dejín ako al-chulafá'ar rášidún – pravoverní kalifovia, kalifovia, ktorí kráčali po správnej ceste.

Už v tomto zdanlivo idylickom období dochádzalo k prudkým rozporom. V skutočnosti aj štyria pravoverní dokázali v čase svojej vlády reagovať proti svojim odporcom brutálne a aj nespravodlivo. Zo sotva vzniknutého spoločenstva naskrátko odpadli mnohé kmene. Neurobili tak preto, že by sa dištancovali od nového náboženstva. Hlavné dôvody boli prozaickejšie – neochota odvádzať dane (a možno aj nechúť k politickému panstvu Mediny). Pretavili sa však do podoby ďalších náboženských otázok. Mnohí sa znova a znova spýtovali, čo má kalif v skutočnosti robiť, ako si má v zmenených podmienkach počínať, aby zachoval odkaz proroka a aby neporušili základy islamského učenia. Po zvolení kalifa Utmána sa spory okolo správnej voľby Mohamedových nástupcov vyhrotili – treba prijať ako vodcov Umajjovcov aj so všetkými ich chybami a nedostatkami, lebo dôležitejší než nie úplne dokonalý kalif je mier a jednota komunity alebo nástožiť na dokonalom kandidátovi aj za cenu rozbitia ummy? Oveľa bolestivejší bol však ešte iný fakt. Okrem Abú Bakra ani jeden z pravoverných kalifov nezomrel prirodzenou smrťou – každého zavraždili. Ako teda možno veriť, že Boh vedie spoločnosť – keď táto spoločnosť zavraždila vyvolených, islamu oddaných náboženských vodcov? Už v čase prvých kalifov viedli spory pri hľadaní odpovedí na tieto otázky k občianskej vojne. Ďalšia sa zopakovala v čase druhého umajjovského kalifa Jazída I. Časť moslimov vtedy vyhlásila protikalifa – Husajna (druhého syna Alího ibn Tálíba). Vládnucci kalif ho však dal zavraždiť. Jeho vražda sa stala impulzom na zrod veľkého schizmatického hnutia, ktoré zasťávalo názor, že právo viesť komunitu moslimov majú len pokrvní príbuzní Mohameda, teda Alí, resp. jeho potomkovia – ší'a alebo ší'at Alí – strana Alího – šiiti. Zdanlivo mocenský spor sa prejavil v postojoch k oveľa závažnejším skutočnostiam – určil dve podoby islamského vzťahu k historickej realite, k minulosti i k budúcnosti, k spôsobu, ako sa treba správať k svetu, ktorý veriaceho obklopuje. Medzi moslimov zasial hlboký rozpor. Otázka, kto je pravý moslim, rozštiepila islam na sunnitský a šiitský smer.

Bez toho, aby sme hlbšie rozoberali starý teologický konflikt, môžeme povedať, že v jeho podstate stojí rozpor medzi tradicionalistickejším a radikálnejšie symbolickejším výkladom moslimských zásad a vieroučných princípov. (V neskorších obdobiach sa aj šiitizmus ešte ďalej štiepil.) Moslimovia zistili, že žijú vo svete veľmi odlišnom od malej bojovo naladenej spoločnosti v Medine. Menili sa na pánov šíriacej sa ríše, ale ich vodcov lákali svetské pôžitky. Vo vysokých kruhoch sa rozmáhal prepych a korupcia, čo sa veľmi odlišovalo od strohého pôvodného života Proroka a jeho druhov. Najzbožnejší moslimovia kritizovali vládnucci systém a poukazovali na pôvodné sociálne poslanstvo Koránu. Najširšiu odozvu získalo riešenie ponúknuté právnikmi

POZNÁMKY

a tradicionalistami, ktorí sa pokúsili o návrat k ideálu Mohameda a rášidún ustanovením šarí'ie – právneho systému podobného židovskej Tóre – založeného na Koráne a zároveň na údajoch o Prorokovom živote. O výrokoch Mohameda a jeho raných druhov (hadíth) a o Mohamedovej praxi (sunna) kolovalo veľké množstvo ústne odovzdávaných tradícií, ktoré v 8. a 9. storočí zozbierali početní vydavatelia. Pretože sa verilo, že Mohamed sa dokonale podriaďoval Bohu, moslimovia ho mali vo svojom každodennom živote napodobňovať. O platnosti hadítov a sunny sa hodne diskutovalo: niektoré sa považovali (resp. považujú) za autentickejšie než iné. Otázky ich historickej správnosti sú však zaujímavé skôr teologicky – pre historika je dôležitejšie zistenie, ako sa osvedčili v praxi – ako dokázali do života moslimskej komunity a miliónov moslimov po stáročia vnášať presvedčenie, že ich dodržiavanie dáva ich životu zmysel a cieľ a že do nich vnáša rozmer posvätnosti.

Jednotlivé varianty teologického výkladu však majú aj vážne politické dôsledky. Do svetských dejín islamu zasiahli už tým, že hovoria, ako sa správať pri riešení čisto ľudských záležitostí. Sunniti sa stali predovšetkým obhajcami poriadku a stabilnej vlády. Predstavu dokonalého vodcu, a teda aj dokonalého kalifátu odkazovali a odkazujú do sféry utópie. Dôkazom sú podľa nich práve prví štyria pravoverní – aj tí zodpovedali ideálu len čiastočne.

Už v ranom sunnitizme sa pripúšťalo, že úrad kalifa nemusí vždy nutne zastávať „najlepší z najlepších“, môže ho vykonávať aj „menší z najlepších“. (Citovali sme vyjadrenia veľkého teoretika islamu z tohto obdobia Ahmada ibn Hanbala, † 851.) Dôležitejšia je stabilita systému, lebo bez nej sa rozpadá celý náboženský poriadok. To však zároveň znamenalo, že pre zachovanie poriadku a stability štátu sú ľudia povinní absolútne poslúchať aj vládcu, ktorý je tyranský či bezbožný. Vzburá proti kalifovi nepripadala do úvahy. Napríklad stúpenci Umajjovcov tvrdili, že za svoje chybné konanie nemôžu, pretože Boh predurčil, aby boli takí, akí sú. (Korán skutočne veľmi vážne hovorí o Božej absolútnej všemohúcnosti i vševedúcnosti.) A moslim má povinnosť podriaďiť sa v záujme vyššieho cieľa aj takémuto vládcovi.

Šiiti predkladali konzistentnejšiu teóriu – verejný poriadok mal byť taký, aby čo najlepšie naplňal božské zámery. V nedokonalom svete si svoje ciele netreba komplikovať politickými ohľadmi (napríklad na stabilitu štátu). Celá spoločnosť i každý jednotlivec sa musia snažiť len o to, aby sa bezvýhradne zachovával náboženský cieľ – v jeho absolútnej, maximálnej podobe. Poslušnosť teda nie je potrebné natoľko preukazovať panovníkovi ako náboženskému vodcovi – pokiaľ je ten pravý. Náboženskému vodcovi – imámovi neomylnosť zaručovala práve rodová línia – dedičnosť vlastností pochádzajúcich od Mohameda. (Rodová postupnosť ale rôzne vetvy šiitizmu vedú rozdielne.) Jediný rozdiel medzi náboženskými vodcami a Prorokom spočíva v tom, že imámovia už neprinášajú svetu nový Korán. Šiitská forma islamu postupne presadzovala nadvládu náboženskej moci nad svetskou. A s neomylným náboženským autoritárstvom spojila vieru, že správny poriadok sveta nemôže byť zachovaný, ak v niektorom období náboženský vodca chýba. Keď v roku 873 zmizol dvanásť imám, panovalo presvedčenie, že sa vráti ako mahdí (Mesiáš), aby naplnil skazený svet spravodlivosťou a právom a pripravil ho na záver dejín – na konečné zúčtovanie s nespravodlivými i spravodlivými. Hľadanie mahdího v dobách rôznych politických zmätkov, rôzne správy o tom, že sa objavil a objavovanie sa rôznych osôb, ktoré sa za neho prehlasovali, pričom nadobúdali menší či väčší vplyv a moc, sa odvtedy v islame pravidelne objavuje až do novoveku.

Zároveň s dotváraním podoby islamu pokračovalo aj jeho ďalšie šírenie. Už prvý kalif začal uskutočňovať rozsiahly expanzionistický program. Pod vedením jeho nástupcu však arabskí moslimovia začali svoj neuveriteľne rýchly vzostup. Prví štyria kalifovia sa zaoberali šírením islamu medzi Arabmi žijúcimi v Perzskej ríši a Byzantskej ríši, v čom im pomohol vnútorný úpadok oboch impérií. Za Umajjovcov expanzia pokračovala ďalej do Ázie a severnej Afriky.

Kalif Utmar sa stal jedným z najväčších dobyvateľov v dejinách ľudstva. Ešte za Mohamedovho života Arabi podnikli prvé nájazdy na územia dvoch susediacich veľmocí, t. j. na byzantské a perzské kvôli zisku a pokračovali v nich aj za Abú Bakra. V tom

čase však pohraničné vojská oboch štátov dokázali útoky zvládať. Arabské výboje sa stali oveľa nebezpečnejšie, rozsiahlejšie a systematickejšie v čase Utmarovho kalifátu. Už nešlo len o získanie koristi (čo nomádske kmene tradične považovali za bežný spôsob obživy), ich cieľom bolo trvalé ovládnutie územia. V roku 638 Arabi dobyli Jeruzalem, hlavné mesto Sýrie Antiochiu a postupovali ďalej – do Perzie (ktorá tak stratila svoju národnú samostatnosť na deväťsto rokov) a do ďalších úrodných a bohatých byzantských ázijských provincií: do Mezopotámie a na Sinajský polostrov – do Egypta. V roku 642 byzantská armáda a administratíva opustila Alexandriu a osud jednej z najvýznamnejších provincií vtedajšieho sveta bol spečatený. Následne padla aj Arménia.

Od roku 661 podnikali Arabi každoročné výpady dokonca na maloázijské územia Byzantskej ríše. Nevedeli si však ešte poradiť s opevnenými mestami a vnútorným fortifikačným systémom ríše. Obrovské impérium zatiaľ dokázalo odolávať aj z iných dôvodov. Na rozsiahlom území styku medzi dvoma civilizáciami vzniklo akési územie nikoho – arabské vpády museli pri svojich útokoch tak prekonávať rozľahlé oblasti, v ktorých Byzantská ríša vybuďovala systém pohraničných pevností v horských priesmykoch. To údernosť vpádov značne spomaľovalo. Z času na čas sa tu, naopak, znovu upevňovala Byzancia.

Silnou stránkou mocnej kresťanskej ríše bola dlho jej námorná moc. Pre moslimské púštne kmene bola moreplavba úplne prirodzene neznámym prvkom. A tak je obdivuhodné, ako rýchlo sa Arabi vyrovnali aj s touto nevýhodou. Utmarov nástupca kalif Muavíja, prezieravý štátnik, ale aj skvelý vojenský stratég, ktorý získal skúsenosti ako dlhoročný správca nedávno ovládnutej Sýrie, dal vybudovať silné loďstvo. Už prvá arabská námorná výprava proti Byzancii bola z pohľadu Arabov úspešná. Jej obeťou sa stal Cyprus, ktorý v roku 649 padol do arabských rúk. V roku 659 sa moslimovia zmocnili ďalšieho byzantského ostrova Rodosu a čoskoro padol do ich rúk aj Kos. Podľa vojenských historikov tento smer útokov naznačuje, že Arabská ríša už vtedy vážne pomýšľala na niečo neuveriteľné: zmocniť sa hlavného mesta Byzancie – Konštantínopola.

Už od sedemdesiatych rokov 7. storočia (necelé polstoročie po vzniku svojho štátu) sa Arabi pravidelne objavovali v nebezpečnej blízkosti metropoly východného kresťanstva. V rokoch 674 – 678 ju úplne blokovali. Arabské loďstvo zostávalo v zálive blízko mesta dokonca aj cez zimu a priamo pred jeho hradbami sa odohralo niekoľko veľkých námorných bitiek.

Vtedy však Arabi ešte Konštantínopol nedobyli. Naopak, kalif Muavíja bol donútený uzavrieť mier na tridsať rokov a zaviazal sa na každoročné odvádzanie pomerne vysokého tribútu. Bol to jeden z prvých závažných medzníkov v konflikte dvoch civilizácií v pravom slova zmysle a zatiaľ skončil úspechom protiislamskej strany. Obranou Konštantínopola totiž Byzantínci (zatiaľ) zabránili prívalu Arabov do Európy – a to v čase, keď boli ešte plní sviežej expanzívnej sily.

Ďalší veľký boj sa odohral priamo pred Konštantínopolom v roku 717. K arabským námorným silám sa však pridalo aj silné pozemné vojsko. Bleskový útok Arabom nevyšiel, ale blokáda mesta trvala veľmi dlho. Byzantská ríša, resp. jej námorné sily v týchto bojoch zvíťazili vďaka svojej novej zbrani – legendárnemu gréckemu ohňu. Bola to vysoko výbušná zmes vynájdená architektom Kallinikosom, ktorý v tejto búrlivej dobe utiekol pred Arabmi zo Sýrie do Konštantínopola. Zmes sa dala vrhať na arabské lode aj z veľkej diaľky. Ničil ich oheň, ktorý vzplanul okamžite po náraze. Arabské loďstvo nedokázalo čeliť jej účinkom.

Na Bospore sa teda Arabov podarilo zastaviť, ale veľké východné provincie Byzancie boli navždy stratené. Arabi útočili však ďalej – teraz na Malú Áziu. V prvých desaťročiach nasledujúceho storočia sa uchytili dokonca na maloázijskom egejskom pobreží (dobyli napr. starobylé mestá Pergamon či Efezos). Rad veľkých a prekvitajúcich byzantských miest pod arabským náporom celkom zanikol a ďalšie sa zmenili na pevnosti vojensko-administratívneho charakteru. Ďalšia veľká arabská expanzia sa začala uskutočňovať po príchode novej vládnucej dynastie – rod Umajjovcov vystriedali Abbásovci. Zmena dynastie sa odohrala rovnako brutálne ako niekdajšie

POZNÁMKY

spory o pravého nástupcu Mohameda. Závažnú úlohu v tom zohralo jedno z povstaní prívržencov Alího rodu. Celý rod Umajjovcov bol vyvraždený, zachránil sa len Abdurahmán, ktorý utiekol na Pyrenejský polostrov. Sily Arabskej ríše sa to však nedotklo. Abbásovská dynastia vládla arabskému svetu niekoľko storočí (758 – 1258). Ríšu podstatne rozšírila a koncom 8. storočia v dobe panovania kalifa Háruna ar Rašída sa dostavili ďalšie veľké úspechy v bojoch s Byzanciou (išlo zároveň o mýtického panovníka z Rozprávok tisíca a jednej noci, ktorý bol v skutočnosti silný abbásovský vládca, jeden z najúspešnejších panovníkov Arabskej ríše a zároveň súčasník ďalšej legendárnej postavy z európskej histórie franského cisára Karola Veľkého). Byzantský cisár Nikeforos I. musel Háruna ar Rašída žiadať o mier za veľmi tvrdých podmienok.

Mocnú ríšu východného kresťanstva arabský nápor vtedy ešte nerozvrátil. Byzancia sa znovu dostala na vrchol moci. Arabská expanzia sa však neuberala len týmto smerom. Ďalším lákavým cieľom sa po ovládnutí Afriky stal európsky kontinent. Začiatkom 8. storočia sa objavili v Európe arabské kmene prenikajúce z Afriky na Pyrenejský polostrov, aby zasadili posledný úder vnútorne rozvrátenej ríši Vizigótov. Meno ich vojenského veliteľa Tarika, ktorý sa s arabským vojskom a jeho berberskými spojencami preplavil na polostrov na mieste, kde je vzdialenosť medzi oboma kontinentmi najmenšia, sa pripomína dodnes v názve Gibraltáru: džebel-el-Tarik, t. j. Tarikova skala. V roku 711 v bitke pri Xeres de la Frontera padol v bojoch s Arabmi posledný vizigótsky panovník Roderich. Arabi čoskoro ovládli väčšiu časť polostrova. Zvyšky Vizigótov sa uchýlili na sever. Vývoj severnej časti polostrova potom nadhlo šiel inou cestou než jeho väčšej časti – z neho však vzišli aj snahy o znovuzískanie arabského územia (do kresťanských rúk), známa reconquista.

Tarik sa pokúsil preniknúť aj ďalej. Bitka medzi jeho vojskami a vojskami Franskej ríše na území južnej Galie (teda dnešného južného Francúzska) medzi Tours a Poitiers (732) však jeho expanziu za Pyreneje zastavila. Územie Pyrenejského polostrova pripojil Tarik k umajjovskému kalifátu. Vtedajšie politické stredisko Arabskej ríše Damask bolo veľmi ďaleko a jeho účasť na dobývaní polostrova malá. Avšak nároky na podiele na ziskoch, ktoré odtiaľ plynuli, boli veľké. Z toho dôvodu boli skutoční páni dnešného Španielska čoraz nespokojnejší. Keď dynastické boje v kalifáte vyvrcholili vyvraždením Umajjovcov, Iberský polostrov sa vymanil zo závislosti od ústrednej správy Arabskej ríše. Sem ušiel i spomenutý jediný zachránený príslušník vyvraždených Umajjovcov Abdurahmán, ktorému sa podarilo získať podporu miestnej arabskej a berberskej šľachty pre myšlienku osamostatnenia. Za jeho vlády vznikol najskôr fakticky nezávislý emirát (t. j. provincia) ríše a za jeho nástupcov, počas oslabovania jednoty obrovského impéria, celkom nezávislý nový kalifát (929).

Arabský kalifát na európskej pôde sa stal skutočnou veľmocou. Jeho flotila úspešne kontrolovala pobrežie najdôležitejšieho mora stredoveku (Stredozemného), arabský obchod vážne ohrozoval mestá a prístavy južnej Galie a bol skutočným nebezpečenstvom pre talianske mestá. Na území dnešného Španielska v čase arabskej vlády prekvitali a veľmi bohatli čoraz ľudnatejšie mestá (Cordoba, Sevilla, Granada, Toledo) a rozvíjal sa mestský život. Rozmach zažívali obchod a remeslá (naopak, mestá v západnej Európe, s výnimkou niektorých talianskych prístavov, zažívali v tejto dobe hlboký úpadok). 10. storočie je zároveň vrcholným obdobím arabskej kultúry, a tá v nasledujúcich dvoch storočiach prostredníctvom španielskych Arabov silne a blahodarne ovplyvnila kultúru európsku.

Keď turisti v dnešnom Španielsku obdivujú zázraky arabskej architektúry či záhradného umenia, sprievodcovia im jedným dychom rozprávajú aj o tzv. reconquiste. V ponímaní širších vrstiev je znovudobývanie často spojené s množstvom hrdinských skutkov kresťanov, o ktorých rozpráva španielska stredoveká literatúra. Vedecké bádanie je, samozrejme, oveľa triezvejšie. Termín reconquista sa skutočne dá použiť len v náboženskom zmysle – pred príchodom Arabov na polostrove žilo kresťanské obyvateľstvo. Keď však obyvatelia malých severných kresťanských štátikov – Leónu (Astúrie), Kastílie, Aragonu, Navarry atď., resp. neskoršie samotného Španielska prichádzali na územie pyrenejského kalifátu už dávno neboli His-

panorimanmi či Vizigótmí – teda pôvodnými obyvateľmi polostrova z doby príchodu Arabov a Berberov. A aké boli v skutočnosti vojny vedené za reconquisty? Len zriedkakedy išlo o veľké vojenské akcie. Boje mali skôr charakter neustálych pohraničných zrážok a zbojníckych výprav na nepriateľské územie. O tom nám podáva výstižné svedectvo jeden z najznámejších klenotov španielskej stredovekej epiky Cantar el mio Cid (Pieseň o Cidovi), hrdinovi reconquisty z konca 11. storočia. Hovorí sa v nej, že obe strany „získavali svoj chlieb tým, že ho druhým brali“. V pohraničí vznikala pustá krajina nikoho, ktorá sa však postupom času posúvala stále viac na juh. Až na takomto území začínala kresťanská kolonizácia, ktorú neskôr na svoje ciele využívali kresťanskí panovníci.

Už v čase dobytia Perzie a byzantských provincií sa v rukách Arabov ocitli krajiny s veľkou kultúrnou tradíciou. Ak mali byť získané natrvalo, museli sa im predovšetkým prispôbiť noví dobyvatelia. Nuž a Arabi ich skutočne natrvalo vlastníť chceli. Zároveň išlo o dobyvateľov neobvyklého typu: boli pružní a učení. Nové podmienky nielenže zvládli, ale dokázali čerpať plnými hrstami z oboch starých kultúr a zo skúseností podmanených národov. Z ríše Vizigótov dokázali takisto celkom výnimočným spôsobom absorbovať všetko hodnotné, pretaviť to a ďalej obohacovať. Takéto vlastnosti im uľahčovali podmaňovanie iných národov.

Arabi dokázali vyťažiť aj z predností správneho systému a vnútornej organizácie podmanených krajín a prispôbiť im vlastný správny systém. Ťažisko ich ríše sa pritom pomaly presúvalo na východ. V novodobytých oblastiach prevzali nielen starú byzantskú, resp. perzskú správu, ale spolu s tým aj dovtedajšie zdaňovanie miestneho obyvateľstva. Príchod novej vlády teda neznamenal zhoršenie ekonomickej situácie podmanených (aspoň ich najširších vrstiev, o privilégiá prirodzene prichádzala väčšina pôvodnej domácej aristokracie a elity). Niečo podobné sa zopakovalo aj o pár storočí neskôr, pri rozširovaní nového typu islamskej moci – osmanskej. Aj vďaka tomu sa po dobytí európskeho Balkánu osmanskými Turkami situácia na polostrove relatívne rýchlo upokojila.

Arabi (a v prvej fáze svojej moci aj osmanskí Turci) sa ukázali ako znášaví tiež po náboženskej stránke. Vyznávačov islamu podporovali, ale prívržencov iných náboženstiev neprenasledovali. Žiadne násilné prestupy na islam sa nekonali. Naopak, okolo roku 700 boli prestupy dokonca zákonom zakázané. Moslimovia sa domnievali, že islam je pre Arabov, tak ako je judaizmus pre synov Jakubových. Neskôr, keď sa chápanie prirodzenej príslušnosti k islamu rozšírilo aj na iné národy (po zrovnoprávnení všetkých moslimov sa Arabská ríša zmenila na islamskú), museli vlastníci Písma (t. j. Koránu) poskytovať náboženskú slobodu iným menšinovým náboženským skupinám. Ich ochrana teda platila aj naďalej. V čase arabskej islamskej moci sa tieto chránené skupiny obyvateľstva nazývali dhimmí. Počas islamskej moci Osmanov poznáme z Balkánskeho polostrova termín rája.

Naopak, práve predchádzajúce náboženské prenasledovanie časti obyvateľstva bolo často tým, ktoré Arabom, rovnako ako neskôr osmanským Turkom, pomohlo pri dobývaní porazených krajín. Fanatické náboženské prenasledovanie židov v záverečnej etape vizigótskych dejín spôsobilo, že židia uvítali príchod Arabov ako vyslobodenie. Aj viaceré, svojím pôvodom veľmi staré kresťanské skupiny obyvateľstva Byzancie sa paradoxne lepšie dorozumeli s Arabmi než s výkladom kresťanstva, ktoré podporovala byzantská vládna moc. Rovnaká situácia sa zopakovala na Balkánskom polostrove – prenasledovaná kresťanská sekta bogomilov našla podobnosť svojho učenia s islamom.

Ku konverziám začali povzbudzovať až abbásovskí kalifovia. Tie sa diali z najrozličnejších dôvodov. Za veľkou časťou z nich však boli jednoducho dôvody ekonomicke. Podnecovala ich typická ľudská túžba patriť k privilegovanej skupine obyvateľstva, zabezpečiť sebe či svojej rodine výhodnejšie postavenie. Nemoslimovia museli totiž platiť známu daň z hlavy (džizja). (Spočiatku odvádzali aj zvláštny poplatok z používanej pôdy charádz. Ten sa však čoskoro rozšíril aj na moslimské obyvateľstvo.)

Tieto skutočnosti nás privádzajú k ďalšej otázke. Skutočne bolo hlavným dôvo-

POZNÁMKY

dom mohutnej arabskej a neskôr osmanskej expanzie náboženské cítenie? Väčšina tvrdí, že predpoklady dobyvateľskej akcie arabských kmeňov vytvoril už samotný Mohamed, resp. samotná podoba islamu. Podľa toho moslimovia túžili po vojne, pretože šírenie islamu so zbraňou v ruke bolo pre moslima príkazom a smrť v obrane viery mu dávala najlepšie vyhliadky na dosiahnutie žiadaného a túžobne očakávaného cieľa – raja. Rýchlosť, akou bola mohutná ríša vybudovaná, a tiež úspešnosť výbojov sa vysvetľovali ako zázrak a prejav Božej priazne. Vývoj mal teda potvrdzovať pravdu koránového posolstva, ktoré hlásalo, že v Božom duchu vedená spoločnosť musí byť úspešná, lebo žije podľa Božích zákonov. Veď ako sa všetko zmenilo od čias, keď sa „odovzdali do Božej vôle“...!

Mnohí odborníci hovoria o militantnej, expanzívnej podobe islamu. Niektorí však tvrdia, že veci sa odohrali oveľa jednoduchšie a v skutočnosti výboje nepodnecoval samotný typ viery, ale jednoducho povedané arabský imperializmus. Arabov nepoháňal vpred s mečom v ruke islam, a už vôbec nie jeho duchovná sila – čo aj v militantnej podobe. Ich cesta do úrodnejších a bohatších krajín mala najmä spočiatku celkom prozaické pohnútky. Ani veľký dobyvateľ kalif Utmán si nemyslel, že je v Božom pláne, aby jeho vojaci dobyli svet. Náboženské zdôvodnenie expanzie však následne zapôsobilo ako veľmi vhodný argument. To sa ale stalo až po vzniku arabsko-islamského impéria³. Vtedy moslimovia rozdelili svet na dár al-islám územie pod vládou islamu a dár al-harb územie obývané neveriacimi, kde sa bojovalo.

Či už hľadáme dôvody arabskej expanzie prevažne v náboženských dôvodoch alebo v imperializme, nesporným faktom je, že niekdajšie primitívne kmene nájazdníkov sa postupne stávali nositeľmi dedičstva všetkých krajín, ktoré sa stávali súčasťou Arabskej ríše. V podstate neexistovala oblasť hmotnej alebo duchovnej kultúry, ktorú by si nedokázali osvojiť, obohatiť ju a šíriť ďalej. V Mezopotámii a v Egypte sa zoznámili s vtedy najvyspelejším poľnohospodárstvom, ktoré prevzali a šírili ďalej. Stali sa dokonca skvelými odborníkmi na ovocinárstvo a záhradníctvo. V krajinách Východu obohatili svoje skúsenosti v rade odvetví remeselnej výroby (kováčstvo, zlatníctvo, tkáčstvo, výroba kobercov atď.). Vždy boli veľmi schopnými obchodníkmi a obrovská rozloha ich ríše im umožnila, aby sa stali výhradnými sprostredkovateľmi v obchode, ktorý v stredoveku takmer úplne prevládal, a to v obchode diaľkovom, medzinárodnom. Arabskí kupci cestovali po súši i po moriach a navštevovali aj tie krajiny, ktoré sa vo vtedajšej Európe len začínali prejavovať – krajiny strednej Európy a pobrežie Baltského mora. Ich správam často vďačíme za prvé poznatky o týchto oblastiach. Ekonomický a spoločenský rozvoj ríše kládol pred arabských vedcov množstvo otázok; dával im však zároveň stále nové impulzy k rozkvetu. Zásluhy arabskej vedy sú obrovské a jej výsledky skvelé: za všetky pripomeňme aspoň geografiu, astronómiu, rôzne odvetvia matematiky, fyziku, medicínu, a tiež filozofiu, ktorá dokázala nadviazať na antickú grécku filozofiu v čase, keď hlavne v západnej Európe upadala do úplného zabudnutia.

Pomenovanie arabská kultúra je však trochu zavádzajúce. Slovo arabský treba chápať v politickom a jazykovom zmysle. Túto kultúru vytvárali a používali príslušníci rozmanitých národov a národností vtedajšej ríše – Sýrčania, Berberi, Iránci (Peržania), Turci atď. Ich spojovacím jazykom bola arabčina – podobne ako bola vo vtedajšej Európe jazykom vzdelancov latinčina. Všetci menovaní a spolu s nimi ďalší sa popri Araboch oprávnenne hlásia ku svojmu podielu na budovaní kultúry, ktorá je dodnes podstatnou súčasťou kultúry svetovej.

Poslednou čisto arabskou expanziou bola ďalšia expanzia do Európy. V roku 830 dobyli africkí Arabi Sicíliu a Sardíniu. Na oboch ostrovoch vládli dvesto rokov. V rokoch 1061 – 1091 boli postupne vytlačení Normanmi. Od 9. storočia však do arabského sveta stále viac prenikali Turci. Zároveň postupoval proces rozpadu kalifátu na jednotlivé nezávislé štáty, a ten dosiahol v 10. storočí svoj vrchol. Ako prvé pretrhlo zväzky s Bagdadom umajjovské Španielsko. Po ňom získali úplnú samostatnosť tri emiráty severnej Afriky (ide o dodnes známy tzv. Maghrrib: zhruba

3 Pozri Armstrongová, K.: Dějiny Boha. Praha, Argo 1996.

dnešné Alžírsko, Maroko, Tunisko). Ďalšie osudy islamu súvisia, samozrejme, s vývojom ďalších ríš.

Ďalšia expanzia islamu Osmanský islam

Podoba a osudy islamu niekoľkých nasledujúcich storočí (aspoň z hľadiska hĺbky ich vplyvu na svet) sú najvýraznejšie späté s vývojom Osmanskej ríše – teda s podobou osmanského islamu. Aj preň platí to, čo sme konštatovali už v začiatkoch tejto state: napriek zdánlivo jednoznačným a nemeniteľným pravidlám sa tiež menil v čase, postupne v ňom pribúdali ďalšie interpretácie – sekty – a tolerantnejšie sa vedel prejavovať vtedy, keď bol sebavedomejší – keď ríša mocnela a slávila úspechy. Pri ústupe zo svojich pozícií sa menil a správal sa čoraz neznášanlivejšie a fanatickejšie. S väčším podozrievaním hľadel na svojich neislamských poddaných a v jeho vnútri sa upevňovali hlavne fundamentalistické prúdy, ktoré východisko z ťažkostí videli v návrate k najstarším pravidlám. To všetko sa dialo v čase, keď sa s ním odznova začala mocensky konfrontovať západná civilizácia – nielen Európa ako celok, ale priamo stredoeurópsky región. Aj naša krajina sa nadlho dostala do priesečníka jeho ambícií, resp. priamo do sféry jeho vplyvu. A tak, kým v povedomí obyvateľov južnej Európy (Pyrenejského polostrova) sa historický islam spája hlavne s arabským islamom (teda s vývojom Arabskej ríše), v strednej, východnej a juhovýchodnej Európe (vrátane nás) sa pri predstavách o minulosti islamu vybaví práve ten osmanský – spomienka na Turka.

Už od 9. storočia sa stále výraznejšou zložkou obyvateľstva Arabskej ríše stávali turecké kmene pochádzajúce zo strednej Ázie. Ich príslušníci postupne začali tvoriť hlavné zložky kalifovej gardy (ale i vojsk všetkých ostatných vládcov) a zároveň začali mať vplyv aj na dosadzovanie jednotlivých kalifov. Kmene tureckých Seldžukov v priebehu 11. storočia obsadili Perziu, Azerbajdžan, Arméniu, Zakaukazsko a temer celú Malú Áziu. Na tomto rozsiahlom území nakoniec vytvorili veľkú ríšu. V jej mnohonárodnostnom obyvateľstve zaujali vedúce postavenie. V Seldžuckej ríši sa však presadili aj Peržania. Získali dôležité postavenie v politickom živote, ale aj v kultúre. Úradným i literárnym jazykom novej islamskej kultúry sa stala perzština. Už v 12. storočí sa táto ďalšia ríša svetového islamu rozdelila na východnú a západnú a v storočí nasledujúcom sa úplne rozdrobila. V polovici 13. storočia zasiahla Predný Východ ničivá vlna mongolských vojsk Džingischánových nástupcov. Pred mongolskými armádami utekali na západ ďalšie turecké kmene. Príliv nového obyvateľstva definitívne dokončil úplný rozpad Seldžuckej ríše na rad malých štátikov.

Na severozápade Malej Ázie, vo vtedajšom byzantsko-seldžuckom pohraničí však jeden z nich od konca 13. storočia rýchlo mocnel. Kmeň osmanských Turkov dokázal úspešne využiť slabosť svojich byzantských susedov a pomerne ľahko rozširoval územie svojho štátika na ich úkor. Keď sa na tomto území etabloval, rýchlym tempom začala vznikať nová obrovská ríša. Jej sídelným mestom sa najskôr stala Brussa (dnešná Bursa v severozápadnom Turecku). Osmani však rad za radom dobývali ďalšie byzantské mestá a čoskoro vstúpili aj na európsku pôdu (v roku 1357 pri Gallipoli). Pôvodne prišli na pomoc jednej zo strán, ktoré v Byzancii bojovali o moc, ale nazad sa už nevrátili. Naopak, svoju moc začali rozširovať aj na európske byzantské územia. Úzky priestor okolo stredomorsko-čiernomorských prielivov im na to poskytoval výhodné podmienky. Osmanské nájazdy boli čoraz systematickejšie a územie Byzantskej ríše sa rýchlo zmenšovalo. V rokoch 1357 – 1359 Byzancia stratila Tráciu. Po dobytí ju Turci nazvali Rum, t. j. rímske územie. V roku 1365 preniesli svoje hlavné sídlo do ďalšieho mesta, ktoré na európskej pevnine ovládli – do Adrianopola (dnešné Edirne v Grécku). Metropole Byzancie sa osmanské vojská zatiaľ vyhli. Šli cestou menšieho odporu, ale z niekdajšej veľkej ríše už zostalo len malé územie východnej Trácie, niekoľko ostrovov v Egejskom mori, časť Macedónie so Solúnom a časť Peloponézu. Osmanské vojská však víťazili v bitkách s vládcami

POZNÁMKY

kresťanských štátov južného Balkánu a vďaka neurovnaným pomerom v tejto časti Európy, sporom medzi veľkými feudálmi a panovníkmi pomerne rýchlo obsadili Tesáliu, Bulharsko, Macedóniu. Vazalskými poplatkami (po bitke na Kosovom poli) si pripúťali Srbsko.

Len na krátky čas sa zdalo, že Európa bude mať šťastie. Na prelome 14. a 15. storočia výboje osmanského štátu na jej kontinent zastavila nová ničivá vlna kočovných nájazdníkov – iných tureckých kmeňov zo strednej Ázie. Tie pod vedením Timura (v Európe je známejší ako Tamerlán) v roku 1402 pri Ankare porazili osmanské vojská a dokonca zajali vtedajšieho osmanského sultána Bajazida I. Hoci sa Timurove oddiely zanedlho vrátili do svojich pôvodných sídel, resp. sa rozptýlili, zostal po nich rad trvalo zničených miest a ukázalo sa, že v samých základoch je ohrozená celá Osmanská ríša. Väčšina jej maloázijských provincií sa znova osamostatnila a v Edirne medzi sebou zápasili traja kandidáti na sultánsky trón, zatiaľ čo Bajazid v zajatí zomrel.

Približne po štvrtstoročí, v 40-tych rokoch 15. storočia sa podarilo vláde sultána Murada II. (dostal prídomek Fatih – Dobyvateľ) usporiadať na Balkán ďalšie výpravy, ktoré boli pre Osmanov znovu úspešné. V roku 1444 zvíťazili ich vojská nad spojeným vojskom kresťanských štátov vo veľkej bitke pri Varne. (Kresťanská liga mala 25 tisíc mužov, moslimská protistrana bola trojnásobne väčšia.) V bitke pri Varne padli dvaja zo štyroch hlavných vodcov kresťanského odporu: poľský a uhorský kráľ Vladislav Jagiellonský a kardinál Cesarini. Otrásené kresťanské štáty sa už nedokázali znovu zmobilizovať. Nedokázali ani uzavrieť ďalšiu dohodu o spoločnom postupe, hoci osmanská hrozba bola pre ne z roka na rok aktuálnejšia. Len uhorský vojvodca Ján Huňadi a jeho syn Matej Korvín ešte osmanskú armádu niekoľkokrát samostatne porazili. Na Balkánskom polostrove sa vtedy ešte bránilo niekoľko viac-menej samostatných území – na území dnešného Albánska, napríklad pod vedením miestneho šľachtica Gjergja (Georgiho) Kastriota⁴. Osmanský postup však bol nezadržateľný. Nielen v Európe, ale aj v Malej Ázii sa jeho hranice neustále posúvali smerom na východ. (V tom čase sa súčasťou ríše stala takmer celá Anatólia, t. j. zhruba dnešné územie Turecka.) Medzitým sa ríša opätovne skonsolidovala aj vnútorne, a tak sa približne v polovici 15. storočia stala tým známym tureckým nebezpečenstvom, pred ktorým sa triasol už nielen Východ, ale aj celý kresťanský Západ. Nie bezdôvodne. Presne v polovici 15. storočia (1453) dostala poslednú smrteľnú ranu Byzancia. Od polovice 15. storočia začala osmanská expanzia na takmer tri storočia ohrozovať strednú Európu. Osmani najskôr zničili samostatnosť Uhorska a na dlhú dobu opanovali jeho južnú časť (z väčšej časti dnešné Maďarsko, čiastočne Rumunsko a časť južného Slovenska). Opakovane sa objavili pred bránami Viedne, dlhoročné boje s nimi zvädzal poľský štát.

Asi najznámejším osmanským výbojom i najznámejšou katastrofou vtedajšej zrážky civilizácií je dobývanie Konštantínopola (dnešný Istanbul), ktoré vzbudilo veľký rozruch v celej vtedajšej Európe. Hoci sa pád ohrozenej kresťanskej metropoly dal očakávať, pre jej obranu neurobili ostatné európske kresťanské štáty takmer nič. Ponížené prosíkanie posledného byzantského cisára Konštantína XI. o pomoc (viackrát cestoval do západoeurópskych miest) našlo len nepatrnú faktickú odozvu. Kultúrnu funkciu Konštantínopola a jeho funkciu mesta – symbolu si pritom mnohí veľmi dobre uvedomovali. Pripomeňme si, že prvý nápor islamu na Európu (t. j. arabský) dokázala zastaviť práve Byzancia. Napokon, nielen to, ale ani samotný vznik arabskej civilizácie, voči Byzancii takej nepriateľskej, si bez pôsobenia byzantského vplyvu nemožno predstaviť. Najstaršie dochované islamské stavebné pamiatky (napríklad preslávnený Skalný dóm v Jeruzaleme, mozaikové výzdoby palácov a mešít umajjovského obdobia), ale aj arabská literatúra a veda (využívanie filozofických a vedeckých antických gréckych prác) sú dodnes jas-

⁴ Albánsky národný hrdina Gjergj (Georgie) Kastrioti (Kastriotić) Skanderbeg, resp. jeho pôvod, otázka jeho rodovej príslušnosti je – ako to možno vidieť už z dvoch možností písania jeho mena - v súčasnosti jeden z dodatočných zdrojov rozporov medzi albánskou a srbskou historiografiou.

ným svedectvom toho, do akej veľkej miery boli začiatky vyspelej arabskej kultúry poplatné byzantskému vzoru. Niekdajšie význačné stredisko hospodárskeho a politického života dožívalo svoju rolu centra stáročnej kultúry vyspelej východnej vetvy kresťanstva osamotené a zo všetkých strán obklopené čoraz agresívnejším nepriateľom. Ten ho v roku 1453 nakoniec celkom ľahko dobyl. Pomer vzájomných vojenských síl byzantských a osmanských bol pri dobývaní Konštantínopola absolútne nesúmerný – aj keď sa správy o počte ozbrojených vojakov rozchádzajú. Uvádza sa, že osmanskí Turci mali k dispozícii 165 000 až 400 000 ľudí ozbrojených i neozbrojených, zatiaľ čo Byzantínci 4 773 (!) osôb, podľa niektorých prameňov údajne 7 000. V tomto počte bola zahrnutá aj pomoc talianskych republík Janova a Benátok a dobrovoľníkov z ostrova Chios a Rodos. Šokujúci nepomer vystúpi na povrch o to viac, keď si uvedomíme, že niekdajšie najľudnatejšie mesto sveta malo dovedna 50 000 obyvateľov (vrátane žien, detí, starcov), z toho 2 000 cudzincov. Inými slovami: na jedného obyvateľa obľahnutého mesta pripadalo asi 15 Turkov⁵. Ani 26 lodí byzantskej obrany nemohlo byť oproti 400 tureckým veľkou zárukou.

Napriek takémuto pomeru síl obyvatelia mesta pred rozhodujúcou bitkou odmietli kapitulovať. Pri obrane (systematický, v podstate nepretržitý útok na mesto trval od 7. apríla do 29. mája) urobili, čo sa dalo. Všetky správy o postupe dobývania svedčia o veľkej odvahe a statočnosti všetkých obrancov vrátane samotného panovníka. Ten našiel smrť v boji v úzkych uličkách pod západnými hradbami mesta. Po dobytí mesta ho sultán – tak ako bolo v tej dobe zvykom – odovzdal na niekoľko dní svojím vojakom... Vládnuce vrstvy Európy rozhodujúce v tej dobe o osudoch politického vývoja Východu i Západu sa prebrali z letargie až po správach o vyvraždení všetkých obyvateľov mesta, jeho vydrancovaní a rýchlej premene na symbol islamu. (Prvým krokom sultána po jeho vstupe do mesta bolo vyhlásenie ústredného chrámu Hagie Sofie za mešitu.) V rokoch 1459 – 1460 sa pápež Pius II. pokúsil vyhlásiť novú križiacku výpravu proti islamským útočníkom, jeho výzva však zostala len zbožným prianím. Na druhej strane treba pripustiť, že takmer nik z vtedajších rozhodujúcich hráčov na európskej scéne nemal dostatok síl na takýto krok. Francúzsko bolo unavené z práve skončenej storočnej vojny, strednú Európu vyčerpali dlhoročné husitské vojny atď.

Bezprostredným odrazom udalostí na Bospore bol rastúci strach Európanov i ľútosť nad pádom krásneho mesta. Odras vtedajších pocitov nachádzame v početných literárnych súvekých pamiatkach opisujúcich pád druhého Ríma a žiaľ Európy obdobia humanizmu (teda doby, ktorá si čoraz viac uvedomovala antické korene európskej civilizácie) nad druhou smrťou Homéra a Platóna. Vtedajšia Európa smútila a desila sa zároveň, ale pád Konštantínopola – a v širšom zmysle celá islamská expanzia – boli aj výsledkom dávno sa prehĺbujúcej vnútornej nejednoty zdanlivo jedinej európskej či kresťanskej civilizácie – nepriateľstva medzi východnou a západnou vetvou kresťanstva. Západná vetva zasadila východnej (byzantskej) zákerný úder už v čase križiackych výprav: jej odpoveď na žiadosť byzantského cisára o pomoc proti Turkom sa začínala ako posvätný boj proti neveriacim a za oslobodenie Božieho hrobu v Jeruzaleme, skončila rozdelením byzantského územia na nové kresťanské štáty križiakov, ktoré sa takisto ospravedlňovalo bojom za víťazstvo čistej viery (v tomto prípade katolíckej). V postupe Západu sa v skutočnosti v krištáľovo čistej forme odzrkadľujú všetky pocity vtedajšieho západného pohľadu na Byzanciu: zmes oslnenia a závidí, ktorá sa zmocňovala prichádzajúcich z pevninskej oveľa menej vyspelej Európy pri spoznávaní bohatstva a života východokresťanskej ríše, pričom závisť bola len podporovaná pohrdaním, ktoré vyplývalo z predstavy o nadradenosti vlastného spôsobu viery. Z úderu križiackych výprav sa Byzantská ríša zhruba po dvoch storočiach

5 A možno pre zaujímavosť: osmanskí dobyvatelia mali okrem presily a skvelej vysoko motivovanej armády ešte jednu veľkú výhodu. Už od r. 1452 pre nich pracoval uhorský inžinier Urban, vyrábajúci pre sultána delá. Pôvodne ponúkol svoje služby cisárovi Konštantínovi, ten mu však nemohol tak dobre zaplatiť. U sultána dostal nielen štyrikrát toľko než mohol dať Konštantín, ale i všestrannú technickú výpomoc k práci. Práve nové osmanské delá podstatne prispeli k narušeniu mocného, do tej doby neprekonateľného pevnostného systému mesta.

POZNÁMKY

ešte spamätala, obnovila sa, ale niekdajšiu silu sa jej už nepodarilo dosiahnuť. Od začiatku 15. storočia byzantskí panovníci z poslednej dynastie Palaiologovcov znova hľadali v západnej Európe pomoc pred cieľavedomými a dobre organizovanými útokmi skúsených agresorov. Nepochodili pri žiadostiach o účinnejšiu vojenskú pomoc medzi vtedajšími politikmi (Benátky, Miláno, Uhorsko) a rozhodovali sa pre zúfalý a riskantný krok – pristúpiť na kompromisy a na ústupky v rokovaniach so západnou cirkvou.

Aj takéto pokusy sa uskutočnili už skôr (v roku 1274, ďalšie za Manuela II. v rokoch 1399 – 1402). Všetky však zmarili ortodoxne orientované kruhy vysokej byzantskej hierarchie, ale i nároky pápežskej kúrie. Tesne pred tým, ako sa schyľovalo k rozhodujúcemu konfliktu, sa predsa len zdalo, že obe svojím významom rovnocenné vetvy európskej kultúry sa dohodnú. V rokoch 1438 – 1439 latinská a grécka cirkevná hierarchia rokovali v severotalianskej Ferrare a vo Florencii. Dnes už je veľmi ťažké predstaviť si zaujatosť, s ktorou sa obe strany dlhé mesiace stretávali na teologických rokovaniach. (Lahšie si možno predstaviť všetky ostatné aspekty sporu, napr. mocenské a osobné ambície mnohých jednotlivcov, ktoré v oboch táboroch závažným spôsobom miešali karty.) No, keďže práve tu sa podarilo sformulovať kompromisné znenia hlavných, na oboch stranách inak vysvetľovaných článkov viery – pričom sa východná cirkev tlačená situáciou zároveň hierarchicky podriadila západnej – načas sa zdalo, že práve tento snem úspešne prelomil bariéru medzi kresťanským Západom a Východom.

Tzv. florentská únia však nespĺnila očakávania. Vojenská pomoc pre Konštantínopol bola tak či tak nepatrná a konštantínopolský klérus dohodu neprijal. A tak sa pri hľadaní odpovede na otázku o príčinách mohutnej expanzie islamu do Európy, o príčinách dobytia jednej z báh stredovekej európskej kultúry dostávame k ďalšej dôležitej stránke: k problému samotného byzantského postoja k prebiehajúcim zlomovým udalostiam doby. K uzavretej náboženskej dohode sa totiž negatívne vyjadril nielen klérus, ale aj značná časť elity a prostí veriaci. Ak vezmeme do úvahy, že únia mala ich krajinu zachrániť pred panstvom moslimov, bol to zdanlivo paradoxný postoj. Napovedá však veľa o atmosfére panujúcej v niekdajšej mocnej ríši. Pre mnohých obyvateľov bolo umieranie ich kultúry znakom, ktorý poznáme aj z iných mocných kultúr a častokrát práve tesne pred ich zánikom – svedectvom, že Boh sa od nich odvracia, pretože prestali plniť jeho vôľu. Svedectvom boli aj všetky prehrané bitky s moslimami a náboženská dohoda – teda ústupky vo vierovyznaní – definitívnym dôkazom ich vín. Trest prišiel čoskoro: mala ním byť práve prehraná bitka spojených kresťanských vojsk pri Varne a vtedajší byzantský panovník, hoci sa na nej priamo nezúčastnil, spáchal hriech spojenectvom s vierolomným západným svetom... Toto presvedčenie našlo svoj výraz v okrídlenom volaní: „radšej turecký turban než pápežská tiara“ (t. j. nie dobrovoľné odstúpenie od svojich zásad). Keď sa posledný byzantský cisár v takejto situácii päť mesiacov pred osmanským útokom na Konštantínopol napriek všetkému odhodlal k zúfalému kroku – verejnej proklamácii únie – postihol ho zákaz vstupu do ústredného chrámu byzantskej cirkvi – do Chrámu Božej múdrosti (Hagie Sofie).

Dobytím Konštantínopola sa skončila éra kresťanských cisárov na Východe (a v širšom zmysle aj panstva európskej kresťanskej kultúry) po viac ako jedenástich storočiach. Bývalé hlavné mesto Byzancie sa stalo Istanbulom – sídlom tureckých sultánov až do konca Osmanskej ríše. Osmanské víťazstvo nad Byzanciou však nebolo len výsledkom systematického vojenského náporu cieľavedomého útočníka; umožnil ho aj vnútorný rozklad byzantskej spoločnosti. Tá úspešne zavŕšila svoju reconquistu (1261), ale po nej už nezvládla svoj hospodársko-sociálny vývoj, a tak sa až do trpkého konca potácala v chronických krízach.

V rovnakej situácii sa nachádzali aj všetky štáty Balkánskeho polostrova pred tým, než ich definitívne pokorila islamská osmanská moc. Podobné vnútorné činitele si musíme uvedomovať, keď s úžasom sledujeme nasledujúce roky osmanského postupu v Európe – dobývanie územia južného Uhorska, konflikty s rakúskou habsburskou ríšou a Poľskom. Po roku 1520 nastúpili Osmani do novej expanzie. Južné Uhorsko

sa stalo ich pomerne ľahkou korisťou – pomohli tomu aj niektoré skupiny uhorskej šľachty. Ján Zápoľský zmaril zjednotenie šľachtických vojsk, keď sa sultán Sulejman blížil k Belehradu, a táto významná pevnosť prešla do tureckých rúk (1521). O päť rokov neskôr (1526), keď sa vojská uhorského kráľa Ľudovíta II. zrazili s Osmanmi v bitke pri Moháči, Zápoľský so svojimi oddielmi čakal na výsledky vojny pri Segedíne. Keďže sa nenašla žiadna zjednocujúca sila a vôľa na obranu, južné Uhorsko sa dostalo rýchle pod osmanskú nadvládu. Bitka pri Moháči rozhodla na dve storočia o osude Uhorska, ktoré sa rozpadlo na tri časti: na územie, ktoré sa stalo integrálnou súčasťou Osmanskej ríše (hlavným mestom novej osmanskej provincie sa stal Budín a postupne jej pripadli napr. Fiľakovo, Ostrihom a Nové Zámky); na východnú časť, ktorá sa dostala pod vládu Jána Zápoľského (po jeho smrti sa z nej vytvorilo samostatné Sedmohradské kniežatstvo uznávajúce svoj vazalský pomer k Osmanskej ríši) a na časť západnú a severnú, ktorá sa stala súčasťou rakúskej habsburskej ríše. V nasledujúcich menších i väčších zrážkach a ničivých vojnách sa uhorská šľachta začala spoliehať na tureckú pomoc práve pri svojom boji s Habsburgovcami. Odbojné uhorské šľachtické kruhy mali v Istanbule svojho stáleho zástupcu a od Osmanov dostávali priamu vojenskú podporu. Aj vďaka chaotickým vnútorným pomerom mohol osmanský postup v tomto priestore naďalej pokračovať. Dvakrát sa zastavil až pri Viedni. V roku 1529 dobre vybavená osmanská armáda skončila obliehanie Viedne po príchode zimy, pretože vojaci neboli ochotní pokračovať v boji v chladnom počasí. Po 150-tich rokoch rozmanitých vzájomných konfliktov, počas ktorých sa Viedeň viackrát oprávnene obávala o svoj osud, v roku 1683 sa Osmani pred jej bránami (či na predmestí) ocitli po druhýkrát. Ani vtedy neboli úspešní. Naopak, ich vtedajšia porážka bola znamením, že doba veľkých osmanských výbojov končí.

15., 16. a ešte i 17. storočie boli skutočne obdobím veľkých vojenských úspechov a obrovskej expanzie islamu. Osmanská ríša sa rozširovala nielen o európske teritóriá, ale aj východným smerom. Temer bez boja si podmanila Kurdistan, nasledoval Egypt a prístav Alžír s okolím. Osmanskými provinciami sa postupne stali všetky arabské územia. Pretože na konci 15. a začiatkom 16. storočia vznikli aj dve ďalšie rozľahlé islamské impériá: ríša Safíjovcov v Iráne a ríša Veľkých Mogulov v Indii a ďalšie pozoruhodné štátne útvary moslimov sa sformovali v strednej Ázii (ríša Uzbekov) a v Maroku (prošiitsky orientovaný štát), možno skutočne hovoriť o období triumfu islamu.

Aký bol tento islam v skutočnosti (po premenách počas stáročí, ktoré uplynuli od jeho konštituovania), presnejšie – ako sa v Osmanskej ríši, ktorá nás najviac zaujíma, prejavoval? Osmanská ríša svoju legitimitu tiež odvodzovala od potreby plnenia posvätného záväzku – t. j. šírenia islamu do krajín neveriacich. Bojovní osmanskí panovníci si tým v skutočnosti posilňovali svoju moc. V čase, keď prvýkrát preniesli svoje sídlo na európsku pôdu (t. j. do Edirne), sa začali nazývať sultánmi. Svetská moc sultána bola zároveň spojená aj s mocou náboženskou a cirkevnou. Pretože sultáni si medzi moslimskými vodcami získali vedúce postavenie, stali sa de facto aj kalifmi. Existencia kalifátu zaručovala, že sultán sa mohol pri riešení rôznych problémov odvolávať na Korán – využívať úctu, ktorej sa základná kniha moslimov tešila. Pri interpretácii práva (v duchu známej šarije vytvorenej arabskými právnikmi) sa obracal na kolektívny orgán moslimských teológov (ulema). Členovia ulemy tvorili privilegovanú spoločenskú vrstvu oslobodenú od platenia daní, rozhodujúcu o náboženských a štátoprávných záležitostiach a o charaktere a riadení vzdelávacieho systému. Dôležité vládne výnosy boli obvykle vydávané formou vyhlásenia veľkého muftiho – hovorcu najvyššieho okruhu ulemy – v starostlivo štylizovanej forme právneho dekrétu (fetvy). Islamské náboženské právo vo forme šarije predstavovalo spoľahlivý súbor inštrukcií, podľa ktorých sultán vládol a proti ktorým neexistovalo odvolanie. To však znamenalo, že jeho inštitúcie takmer nepostrehnuteľne začala preberať do svojich rúk cirkevná hierarchia, a tak začala obmedzovať vladárovu autokraciu. Vysoko rešpektovaní náboženský vodcovia niekedy dokonca rozhodovali o spôsobilosti sultánov vládnuť.

Treba ale pripomenúť, že až do rozpadu Osmanskej ríše žiadny osmanský sultán

POZNÁMKY

kalifát de iure nevyhlásil. Autoritu významných osmanských sultánov v islamskom svete nik nespochybňoval, sväté pútnické miesta islamu boli pod jeho ochranou. Na druhej strane horliví šiiti v Perzii a Mezopotámii sultánsku náboženskú autoritu nikdy nerešpektovali – nedala sa odvodit od jediného legitímneho nástupcu Mohameda. Ďalšie rozpory medzi šiitskou a sunnitskou vetvou islamu sa v tom čase odohrávali napríklad v ríši Safijovcov. Pravda, tam skôr v opačnom poradí. Panovník ríše šáh Ismá'íl označil prvých troch kalifov Abú Bakra, Umara a Útmána ibn Áffána za nezákonných uzurpátorov moci (seba označil za potomka imámov). Popravil alebo vyhnal všetkých tradičných učiteľov náboženstva a zamestnanci v štátnej správe ríše museli troch ortodoxných kalifov verejne prekliat. Nijakí šiitskí vládatelia si predtým nič podobné nedovolili. Ale – ako to hodnotia religionisti – moderné zbrane mali veľkú donucovaciu silu. Svätá vojna šáha Ismá'íla proti neveriacim či nesprávne veriacim (t. j. džihád) sa neobmedzila len na Irán – úspešne zaútočil na islamskú sunnitskú ríšu Uzbekov a rovnako aj na Osmanov. Sultán Selim I. ho však porazil. Na domácej pôde bola jeho ofenzíva mimoriadne úspešná – presnejšie: viedla k značnej zmene náboženských pomerov, pretože v nej v umiernennej podobe pokračovali aj jeho nástupcovia. Do tých čias boli šiitmi väčšinou Arabi. Na území Iránu žili na niektorých miestach, väčšina Iráncov však vyznávala sunnitizmus. Na konci 17. storočia sa väčšina Iráncov už hlásila k šiitskému vierovyznaniu. A tak to zostalo dodnes.

V Osmanskej ríši, napriek tomu, že štátne právo ríše sa zakladalo na zásadách islamského práva, štát nikdy nezasahoval do právnych záležitostí a iných zvyklostí pôvodných obyvateľov tej-ktorej oblasti ríše, pokiaľ priamo neodporovali zásadám islamu. V praxi sa to prejavovalo tak, že Osmani vždy prevzali administratívny aparát obsadeného územia, jeho daňové rozpisy (ak existovali), iba ich kontrolu zahrnuli do svojej centrálnej organizácie.

Náboženstvom vládncích vrstiev bol, samozrejme, islam. Nemoslimovia nesmeli zastávať štátne úrady. V záležitostiach súkromnoprávných a náboženských však podliehali svojim vlastným cirkevným orgánom. Podľa pravidiel islamu mohli aj vojenskú službu vykonávať len moslimovia – namiesto služby v armáde preto nemoslimovia platili známu daň z hlavy (džizja). O niečo vyššie bolo aj daňové zaťaženie nemoslimských roľníkov oproti moslimským. V rokoch osmanských úspechov však ríša veľmi dbala o to, aby ani u nich nebolo jednoducho „zdieraním“. Z prostých dôvodov: celý štátny aparát osmanského štátu bol zameraný na udržiavanie efektívneho hospodárstva ríše, ktoré bolo základňou pre udržiavanie silnej a efektívnej armády. Preto mal aj malý roľník zaručenú ochranu pred možným vydieraním zo strany hlavného nájomcu pôdy – osmanská štátna správa sa usilovala o efektívne podchytenie všetkých možných pracovných síl a starala sa o tých, ktorí jej odvádzali dane.

Jednoduchšie povedané: nová moc dobývala v mene islamu. No, na dobytých územiach hlavne juhovýchodnej Európy Osmani prevzali starý byzantský, resp. byzantsko-slovanský systém správy. Len jeho čelných predstaviteľov nahradili islamskými hodnostármi – a dokázali ho dosť dlho efektívnejšie a lepšie udržiavať.

Dôkladne prepracovaná vnútorná organizácia štátu dlho ochraňovala jednotlivcov pred pokusmi miestnych hodnostárov privlastňovať si rozličné zvýšené právomoci. Vďaka tomu zažívala – hlavne v 16. storočí – prudký rozmach celá Osmanská ríša. Silná štátna moc jednoducho vymedzila množstvu miestnych samovládcom presné hranice. Anarchia a nestabilita, ktorá desaťročia pred inváziou panovali napríklad na Balkánskom polostrove, pominuli. Obchodné cesty prechádzajúce Balkánom sa stali priechodné a bezpečné. Štátna moc zabezpečila spojenie prístavov s vnútrozemím. Obnovili a opravovali sa staré rímske dopravné tepny a popri nich sa na pravidelných úsekoch vybudovali miesta na odpočinok pre obchodníkov a cestujúcich, na prepriahanie ich koní atď. Obchodu pomohlo aj to, že na celom území sa zaviedol jednotný systém ciel a mýt.

Skonsolidovaná osmanská moc znamenala prinajmenej bezpečnosť pre všetkých obyvateľov jej ríše bez rozdielu – nielen pre islamských veriacich, ale aj pre široké vrstvy obyvateľstva iného vierovyznania a odlišnej kultúry. V 16. storočí však islam prijalo všetko turecké obyvateľstvo Malej Ázie. Etnickí Turci sa stávali vo väčšom

meradle obyvateľmi miest, najčastejšie remeselníkmi. Trvale ovládli svoju novú vlasť, ktorá približne zodpovedá hraniciam dnešnej Tureckej republiky. Na islam však prestupovali aj netureckí obyvatelia miest, napríklad na Balkáne – príslušnosť k islamu u nich zaistovala väčšie možnosti uplatnenia. (Ponechávali si však svoju vlastnú reč.) K islamu prestúpili mnohí príslušníci elit podmanených spoločností – dôvodom bolo aj pre nich zachovanie si spoločenského postavenia a prestíže.

Samozrejme, že v takom rôznorodom impériu sa zachovávalo vedomie odporu proti novej moci. Ten sa štátnemu aparátu nepodarilo nikdy úplne utlmiť. V jednotlivých častiach ríše po celý čas jej existencie prepukali rozmanité vzbury. Ich intenzita sa však zvýšila v čase úpadku ríše. Na Balkáne osmanský vplyv najmenej zasiahol Grékov. Zachovali si svoju kultúru, výhodné postavenie v zahraničnom obchode (nielen v pevninskom Grécku, ale aj v pobrežných mestách východného Stredomoria: Izmir, Alexandria) a v usporiadaní cirkevných záležitostí kresťanov. Grécka pravoslávna ortodoxia bola dlho jedinou predstaviteľkou všetkých slovanských a rumunských kresťanských obyvateľov ríše. Dostali sa tiež do najvyšších funkcií v štáte a v provinciách (tzv. fanarioti). Grécki fanarioti a grécka hierarchia sa tak postupom času stali v rade oblastí nenávidenejšími než samotní Turci.

Turecko-islamský spôsob života naopak hodne preformoval spôsob života južných Slovanov (Bulharov, Bosniakov) a Albáncov. Práve spomedzi bosnianskej a albánskej komunity prichádzali do najvyšších štátnych a správnych funkcií mnohé osobnosti. Boli omnoho spoľahlivejšou oporou ríše ako napríklad moslimskí Arabi.

Arabské krajiny si Osmanská ríša pripojila až v 16. storočí a ich závislosť od ústrednej vlády bola rôzna. Priamou súčasťou centrálného územia (spolu s Malou Áziou a Balkánom) boli Sýria, Palestína, Libanon a západný Irak. Trochu odlišné postavenie mal Egypt: jeho bývalé vládnuce vrstvy si zachovali moc nad vlastnými poddanými a tureckí úradníci do styku s miestnym obyvateľstvom vôbec neprichádzali. V Tunise a Alžírsku boli len turecké posádky na čele s tureckým vysokým hodnostárom (bejom) a podobná situácia bola aj na celom Arabskom polostrove. Veľa etnických Turkov sa sem nestahovalo (častočnou výnimkou je Sýria, lenže tam sídlili turecké kmene už pred vznikom ríše). Aj v arabských krajinách sa úradným jazykom postupne stala turečtina a bohatšie vrstvy obyvateľstva sa sčasti poturčili. Najlepší umeleckí remeselníci odchádzali (alebo boli odvádzaní) do Istanbulu a postupom času sa z vyspelých arabských území stávali provinčné oblasti so zaostávajúcou zmiešanou kultúrou.

Pre Európu boli Turci stále predovšetkým votrelcami. Začali sa však zúčastňovať na medzinárodnom obchode. Spolu s tým ich Európa čoraz viac vťahovala aj do svojich záležitostí a politických svárov. Prvý väčší záujem o osmanské trhy prejavili Benátky a Francúzsko. Francúzsko získalo v roku 1535 pre svojich občanov právo obchodovania v Osmanskej ríši. Čoskoro ho nasledovali aj ďalšie európske štáty (Anglicko, Janov, Španielsko).

Od druhej polovice 17. storočia sa situácia Osmanskej ríše menila k horšiemu. Málokto to, pravda, zaregistroval. Jej medzinárodné postavenie totiž paradoxne silnelo, hoci vnútorne už bola značne oslabená. Stagnovala jej remeselná i poľnohospodárska výroba. Štát nemal iné možnosti, ako si zvyšovať príjmy: len zvýšiť vykorisťovanie svojich občanov – a uskutočniť ďalšiu územnú expanziu. V druhej polovici 17. storočia islamská osmanská civilizácia podnikla svoj posledný nápor na európsky západ. Teraz sa však stretla s vnútorne konsolidovanými silnými štátmi.

Mocenský ústup islamu

Od polovice 17. storočia sa islam začal stretávať s modernizujúcim sa svetom západnej civilizácie. Pre jeho svet to malo fatálne dôsledky. Dlho zdanlivo okrajové európske krajiny na sever od Álp začali podstatne meniť svoju spoločnosť. Úpadok moslimského sveta sa tak časovo kryl so vznikom novej dynamickej civilizácie na Západe. Moslimský svet nevládal čeliť vývoju – ba sám čoskoro zaznamenal európsku inváziu (symbolickú i tú skutočnú) do všetkých svojich ťažiskových základní a štátov

POZNÁMKY

– a dodnes sa s touto skutočnosťou nevyrovnal. Pokúsilo sa a pokúša sa o to naďalej aj islamské politické myslenie. Jedna jeho vetva sa vybrala cestou modernizmu. Oveľa silnejšie pozície než modernistickí reformátori islamu si však dnes získal radikálny islamizmus, nezmieriteľný k akémukoľvek kompromisu s modernizačnými procesmi, moderným svetským štátom a spôsobom života, teda so „skazenou prítomnosťou“.

Všetky tri moslimské ríše postupne stagnovali. Prvotnú stagnáciu nespôsobovala neprispôsobivosť islamu alebo jeho fatalizmus, ako to Európania niekedy tvrdili. Jednoducho tieto ríše dosiahli limity svojho rastu. Všetky boli vo svojej podstate agrárnymi štátmi a každý štát má svoju obmedzenú životnosť. Veľmi jasne to vidieť práve na vnútornom vývoji Osmanskej ríše. Dlhé obdobie jej rozkladu začalo práve v 17. storočí. Zhruba vtedy začali veľké zmeny v pôvodnom usporiadaní spoločnosti. Štát najviac utrpel výrazným zmenšovaním štátnych pozemkov na úkor pozemkového vlastníctva feudálov. Držba pôdy (léna) bola pôvodne len dočasná – léna sa pridelovali za vojenskú službu a držiteľovi patrili v čase jeho aktívnej činnosti. Teraz sa čoraz častejšie aj dedili, a tak vznikala vrstva ľudí, ktorú môžeme prirovnať k európskej šľachte. Takíto majitelia pôdy však stratili záujem o vojenskú službu. Preto veľmi rýchle klesala sila a kvalita pôvodného jadra osmanskej armády – jazdy a, naopak, rástol význam žoldnierskej pechoty. Na jej vydržiavanie však sultán teraz potreboval viac prostriedkov (pôvodní jazdci boli platení tak, že boli dočasnými nájomcami štátnej pôdy), a tie sa dali získať jedine zvyšovaním priamych dávok roľníckeho obyvateľstva. To viedlo k úpadku poľnohospodárskej výroby. Mocní vtedajšieho sveta si navyše stále častejšie vyžadovali prístup k luxusnému zahraničnému tovaru (hlavne francúzskej výroby). Mohli však zaň platiť opäť len surovinami (napríklad bavlnou) – a tie získavali zase len jedinou možnou cestou – zvyšovaním naturálnych dávok roľníkov. Počas celého 18. storočia sa tento krízový stav prehľboval. Sultáni zo situácie nedokázali nájsť východisko, a tak si finančné zdroje zaobstarávali potvrdzovaním starých a udeľovaním nových obchodných privilégií európskym kupcom (tzv. kapitulácie). Najvýznamnejšie získali Francúzi (1740) – a tak sa stali aj rozhodujúcou vonkajšou silou ovplyvňujúcou politiku osmanských vládcov. Samotný osmanský obchod ale upadal – európska konkurencia pracovala efektívnejšie. Rozklad ekonomiky viedol ku korupcii a k ďalšiemu zvyšovaniu daní. Vládnuce triedy žili v blahobyte, ale príjmy štátu stále klesali.

Chronická kríza hospodárskeho systému so sebou priniesla aj politickú nestabilitu. Vojenská disciplína a s ňou aj moc sultánov stále slabli a vládcovia v provinciách mysleli predovšetkým na svoj blahobyt... Čoraz neschopnejšia ústredná moc zvyšovala ich ambície – a privádzala ich k myšlienkam osamostatniť sa aj politicky. V jednotlivých provinciách tak prepukali pravidelne vzbury nespokojných širokých vrstiev. Búrilo sa roľnícke obyvateľstvo Balkánu, búrili sa sýrske kmene, objavili sa separatistické hnutia hlavne v Egypte, ale aj v iných arabských provinciách. Na situáciu v Osmanskej ríši začal tiež čoraz viac doliehať rastúci vplyv susedov. Na Čiernom mori a v Zakaukazsku silnel tlak Ruska, ktoré sa usilovalo preniknúť cez Bospor a Dardanely do Stredomoria. Rusko preto podporovalo balkánsky odboj a zároveň podnecovalo opozičné hnutia v Egypte a Sýrii. Slabnúca osmanská moc zvyšovala aj mocenské chůtky Perzie.

Medzitým sa odohrávali vo veľkých európskych štátoch mnohé modernizačné zmeny – priemyselná revolúcia viedla k ich rýchlej industrializácii a zároveň čoraz efektívnejšia poľnohospodárska výroba posilňovala túžby týchto krajín po nových trhoch, po nových zdrojoch surovín i po nových odbytiškách. Moslimský svet (už tým, aký je veľký a tým, že sa nachádza na mnohých strategicky dôležitých miestach) zachytil nápor európskeho priemyslového kapitalizmu ako prvý – a v moslimskom svete ako jedna z prvých Osmanská ríša rozprestierajúca sa na pomedzí Európy, Ázie a Afriky. Negatívne znaky prenikania zahraničného kapitálu do ríše – presnejšie neschopnosť osmanského štátu stať sa jeho rovnocenným partnerom sa od polovice 18. storočia len prehľbovali. Naopak, silnejúce európske mocnosti začali medzi sebou zápasť o dominanciu nad Istanbulom.

Tento zápas sa odohrával po celé 19. storočie. Osmanská vláda pritom padala

do čoraz väčších problémov. Štát si znova a znova požičiaval od zahraničných bánk. Len v rokoch 1854 – 1876 jeho zahraničný dlh vzrástol na vtedy ohromujúcu sumu 2,5 miliardy frankov. Vláda z nich pritom v dôsledku tvrdých podmienok pôžičiek dostala v hotovosti len tri pätiny sumy. A len desať percent z nej vynaložila na hospodárske posilnenie krajiny; zvyšok pohltilo vyplácanie úrokov, prepychový sultánsky dvor, vydržiavanie armády a neúmerne veľký štátny aparát. Štátny rozpočet vykazoval rok čo rok nesmierny schodok. Netrvalo dlho a osmanský štát musel len na úhradu úrokov veriteľom prenechať colné a ďalšie štátne príjmy! Podobne sa v rukách britského a francúzskeho kapitálu ocitla banková sústava. Zároveň štát uzatváral čoraz nerovnoprávnejšie obchodné zmluvy.

Až do 18. storočia môžeme v súvislostiach islam – Európa hovoriť o obrane kresťanstva a obrane Európy pred islamským (osmansko-tureckým) postupom. V 18. storočí sa však v tomto zápase karta obrátila. Od posledných desaťročí 18. storočia sa v Európe pre Osmanskú ríšu vžilo posmešné pomenovanie „chorý muž na Bospore“. V jeho pozadí sa skrývala aj otázka, čo sa s Osmanskou ríšou nakoniec stane – a ešte presnejšie: kto po jej možnom rozpade zaujme jej pozície vo významných regiónoch Ázie, Afriky i Európy. Otázka dostala názov „východná“ a ovplyvňovala európske politické dianie i vzťahy medzi mocnosťami po celé 19. storočie a pretrvala až do prvých rokov 20. storočia. Vytvorila jednu z hlavných rozbušiek prvej svetovej vojny, ale i jej predohru – balkánske vojny. Z európskej strany boli hlavnými protagonistami východnej otázky habsburská monarchia (neskôr ako Rakúsko-Uhorsko), Benátky, Rusko. Prirodzene, že im sekundovali západoeurópske štáty. Kým však predovšetkým Rusko v tomto zápase podporovalo emancipačné snahy rozmanitých národov ríše (aby ich využívalo vo svoj prospech), iné európske mocnosti sa na revolty a separatistické hnutia dívali rozlične. Podľa okolností však boli väčšími či menšími obhájcami integrity Osmanskej ríše. Jedným z prvoradých záujmov ale bolo - vzájomne sa ustrážiť. Tvrdý súboj sa odohrával o Balkán a o kontrolu nad úžinami Bospor a Dardanely⁶.

Všetky dôsledky prenikania západoeurópskeho kapitálu do Osmanskej ríše špecificky postihli práve arabské krajiny. Nápor cudzieho kapitálu – späť s kolonizátorskými ambíciami polovice 19. storočia – sa prejavil napríklad v Egypte. O jeho relatívne dobrú hospodársku úroveň (prinajmenej v porovnaní s maloázijskou časťou Osmanskej ríše) a výhodnú strategickú polohu zviadli tuhý zápas Briti a Francúzi. V 60-tych rokoch sa tu budovala najväčšia stavba kapitalistickej civilizácie 19. storočia – Suezský prieplav. Spory o vplyv v čoraz separatistickejšie sa prejavujúcich arabských provinciách sa odohrávali v Libanone, Sýrii, na územiach ležiacich priamo pri Perzskom zálive (Bahrajnské ostrovy, Omán). Viedli sa boje o Irak, ale aj o Tunis. Kým Perzský záliv sa v istom zmysle premieňal na dobre strážené anglické more, Francúzom sa podarilo dostať pod svoju kontrolu územie v severnej Afrike – v Alžírí a Tunise.

O odvrátenie vnútorného rozkladu Osmanskej ríše sa snažili viaceré pokusy o reformy. Prerušovane sa odohrávali od 20-tych rokov 19. storočia až po prvé roky 20. storočia. Úsilie vrátiť štát na výslnie medzinárodnej politiky bolo inšpirované vo svojich metódach Európou – pri premene štátu chcelo použiť (v podstate kopírovať) európske vzory. Jednotliví reformátori, aj z radov sultánov, sa usilovali prebudovať armádu a jej beznádejne zastaraný systém, ktorý už nedokázal udržať poriadok v takej rozľahlej ríši (protivníci premien z radov janičiarskych jednotiek boli drasticky zlikvidovaní), prebudovať daňový systém, systém vzdelávania, ktorý by ríši konečne zabezpečil dostatok schopných úradníkov, ale aj zabezpečiť úplnú rovnosť práv medzi obyvateľmi

6 Vo zvláštnom postavení sa ocitla napríklad habsburská monarchia: na jednej strane sa úporne usilovala neprepustiť svoje pozície na Balkáne iným rivalom (Srbsku, Rusku), na druhej strane sa obávala, že po pripojení niektorých území dožívajúcej Osmanskej ríše v monarchii príliš vzrastie, a teda sa posilní obyvateľstvo slovanského pôvodu. To bola jej dilema napríklad pri riešení otázky Bosny a Hercegoviny (v roku 1878 ju Rakúsko-Uhorsko podľa dohody mocností dostalo do správy a v roku 1908 ju nakoniec anektovalo).

POZNÁMKY

rôzneho vierovyznania, nedotknuteľnosť ich života a majetku. Istý čas zaznamenávala politika reforiem určité úspechy – čiastočný hospodársky rast, ktorému pomohla aj výstavba železníc a pod. Lenže zároveň s reformami sa rozširovali rady tých, ktorí sa domnievali, že sa nerešpektujú tradície Koránu a zbytočne sa napodobňujú západné vzory. Nesúhlasili s údajným zosvetšňovaním štátu. Naopak, chceli udržať a ešte posilniť jeho náboženský základ.

Europeizačné reformy sultánov – až na isté čiastkové výsledky – neskončili úspešne⁷. Od 60-tych rokov 19. storočia sa v Osmanskej ríši začalo rozvíjať liberálne, tzv. mladoturecké hnutie. Toto hnutie zvíťazilo nad sultánskym režimom v mladotureckej revolúcii v roku 1908. Jeho prívrženci už svoje reformy viedli v inom duchu – nie v duchu islamskej a osmanskej myšlienky – ale v duchu posilnenia tureckého národa. Princíp prebudovania štátu na národnom a nenáboženskom základe na centrálnom území bývalej Osmanskej ríše zvíťazil po prvej svetovej vojne. Veľká Osmanská ríša sa rozpadla a aj v dôsledku porážky vo vojne od nej odpadli všetky neturecké územia. V jej jadre však vznikol sekulárny štát Turecká republika.

Mierové dohody nadiktované víťazmi prvej svetovej vojny radikálne zmenili celú politickú mapu islamu, hranice islamských štátov. Klauzuly zmluvy podpísanej v Sèvres boli pre dožívajúci porazený štát veľmi tvrdé. Možno to vysvetliť aj tým, že britská politika, ktorá dovtedy ochraňovala Osmanskú ríšu, sa zásadne zmenila. Vsadila na inú kartu – na Grécko a na arabské krajiny. Turecký sultán sa musel zmieriť so stratou arabských území (stali sa tzv. mandátnymi územiami OSN, konkrétne vykonávanie mandátov bolo zverené víťazným mocnostiam). Musel sa zmieriť so vznikom nezávislého Arménska a autonómneho Kurdistanu, odstúpiť turecké územia východnej Trácie a oblasť Smyrny (Izmiru) Grécku. Musel súhlasiť s medzinárodnou kontrolou tureckých úžin.

Vodca mladoturkov Mustafa Kemal si stanovil cieľ nielen modernizovať svoju krajinu, ale aj získať nazad čo najviac území. Dokázal tiež ťažiť z rozporov medzi spojencami. V Osmanskej ríši vypukol prevrat, ktorý zvrhol sultána a sultánsky režim a nastolil republikánsku moc. Nové Turecko požadovalo revíziu Sèvreskej zmluvy. Vypukla grécko-turecká vojna, v ktorej kemalistická vláda dobyla nazad maloázijské pobrežie a dosiahla ďalšie vojenské úspechy. Novou zmluvou (podpísanou v Lausanne v roku 1923) sa Turecku vrátila zvrchovanosť nad Anatóliou i Arménskom, nad Istanbulom i východnou Tráciou. Turecko za to uznalo právo voľnej plavby úžinami v čase mieru. Úspešná revízia pôvodnej zmluvy odhalila silu nového Turecka.

V 19. storočí sa v moslimskom svete viedli diskusie o tom, ako sa má islam správať, resp. ako ho treba vykladať v čase európskej invázie do jeho sveta. Tureckí moslimskí teológovia pri bolestnej otázke: ako môže islam tak nepredstaviteľne upadať za nadvlády všadeprítomného bezbožného Západu – zastávali tradičné konzervatívne postoje. Nehodlali na ňom ani na princípoch výučby nič meniť. Reformné učenie sa objavilo predovšetkým medzi kočovníkmi Arábie. Jeho hovorca Muhammad ibn ʿAbdalvahháb (odtiaľ vahhábizmus) sa usiloval o osamostatnenie Arabského polostrova. S pomocou vplyvného rodu Sa'údovcov sa mu skutočne podarilo založiť samostatný štát. Zároveň žiadal návrat k prvotnému islamu – tvrdil, že krízu islamu zapríčinili novoty, ktoré sa doň votreli najmä vďaka osmanským Turkom. Osmanov označil za odpadlíkov, ktorí si zaslúžia smrť. Istanbul na túto arabskú víziu skutočného a pravého islamu zareagoval negatívne. Ved' napokon, veľa z toho, čo Abdalvahháb tak rezolútne odmietal, bolo už dávno súčasťou normatívneho islamu. Novému reformátorovi sa však podarilo vytvoriť vlastné militantné spoločenstvo, ktoré sa malo podobať na najstaršiu moslimskú ummu. Na jeho učenie nadviazali viacerí fundamentalisti dokonca aj v 20. storočí, v období nových náboženských

⁷ Otázka tzv. europeizácie štátov s odlišnými koreňmi a tradíciami, jej zmyslu a možností je prirodzene otázkou, ktorá by si vyžadovala oveľa hlbší rozbor. Odpoveď v žiadnom prípade nie je čierno-biela, neexistuje jednoznačné za, ale ani proti. Osmanská europeizácia (tzv. reformy tanzimátu) sa všeobecne považuje skôr za neúspešnú – protikladom je však vtedajšia úspešná europeizácia Japonska (tzv. reformy meidži).

zmien a neistoty. Dnes je vahhábizmus – puritánska forma islamu, ktorá sa drží doslovného výkladu Koránu – oficiálnym náboženstvom Saudskej Arábie.

Nebezpečenstvá západného sveta sa v islamskom politickom myslení modernej doby vnímali rôzne. Politik, právnik a literát Mohammad Rašíd Ridá († 1935) v čase svojho účinkovania presadzoval napríklad názor, že modernistická reforma šarije je nevyhnutná a uskutočniteľná. Podobné myšlienky sa objavovali aj po druhej svetovej vojne vo viacerých arabských národných štátoch. Prevalu postupne získali myšlienky, že akýkoľvek modernizmus je potrebné odmietnuť. Všetky sa v podstate uchýlili k vysvetleniu, že moslimovia sú slabí preto, lebo opustili pravý islam a umožnili, aby sa nakazil neislamskými poverami a myšlienkami – Al Afghání († 1879), jeho žiak Mohammad Abdo († 1905). Význačnejší než islamský modernizmus je dnes radikálny fundamentalistický islamizmus.

Ani jeden z náboženských a v podstate ani svetských reformátorov nebol dostatočne oboznámený s reformami, ktoré sa udiali v Európe. Aj preto bola transformácia orientálnych krajín povrchná a nedostatočná. To isté sa udialo vo väčšine islamských krajín po druhej svetovej vojne. Islamské štáty sa usilovali (resp. usilujú) osvojiť si moderné technológie a iné vonkajšie znaky Západu. Veľmi ich však netrápi, aké následky to zanechá. (Posledným svedectvom je príklad Saddáma Husajna.) Frustrácie moslimov z takéhoto vývoja však v súčasnosti znáša aj nemuslimské okolie. Otázkou do ďalšej diskusie zostáva, nakoľko nemuslimské okolie svojimi vlastnými chybnými krokmi k tejto frustrácii prispieva.

Záver

11. september 2001 zmenil svet. My, ktorí žijeme v prosperujúcich privilegovaných krajinách, sme boli dlho náchylní myslieť si, že udalosti, ku ktorým dochádza v iných oblastiach sveta, sa nás bezprostredne netýkajú. Po teroristickom útoku na budovy Svetového obchodného centra v New Yorku a Pentagonu vo Washingtone sa však čoraz rýchlejšie a rukolapnejšie presvedčame o tom, že to, čo sa stane v Gaze, v Afganistane alebo v Iraku vyvoláva reakciu priamo v New Yorku, vo Washingtone, ale aj v Londýne, ba dokonca v zemepisne čoraz bližších mestách. Preto azda nikdy nebolo také dôležité správne pochopiť islam ako teraz.

Islam vo svetových dejinách (Stručná chronológia dejín islamu)

610	Mohamed (Muhammad) zažil prvé zjavenie, v roku 612 začal o ňom (a o nasledujúcich ďalších) kázať
616	vzťahy medzi vládnucom rodom Mekky Kurajšovcami a stúpenkami Mohamedových názorov, moslimami sa zhoršili až k ich otvorenému prenasledovaniu
620	Arabi z oázy Jatrib Mohameda pozvali, aby sa pokúsil viesť ich spoločenstvo zmietané rozpormi
622	Symbolický začiatok moslimskej éry
Mohamed a sedemdesiat rodín jeho prívržencov utiekli z nepriateľskej Mekky do Mediny
624 – 630	vzájomné spory a boje medzi Kurajšovcami z Mekky a utečencami z ich kmeňa (kvôli obžive a pre porušenie tradičných pravidiel kmeňového života)
632	smrť Mohameda, spomedzi najbližších bol za jeho nástupcu kalifa (chalífat rasúl Alláh – nástupca Posla Božieho) vybraný jeho spolubojovník Abú Bakr

POZNÁMKY

- 632 – 634 vojny proti kmeňom, ktoré sa po Mohamedovej smrti vzbúрили proti islamu, ich opätovné zjednotenie
- 632 – 1258 PRVÁ EXPANZIA ISLAMU – ARABSKÝ ISLAM**
- 632 – 651 obdobie vlády tzv. pravoverných kalifov (prví štyria)
- 634 – 644 kalif Umar ibn al-Chattáb, moslimské vojská dobyli Irak, Sýriu, Egypt, Jeruzalem, začali útočiť na Perziu
- 644 – 656 tretí kalif 'Utmán ibn 'Affán
- 644 – 650 moslimovia dobyli Cyprus, Tripolis v severnej Afrike, Perziu (Irán), Afganistan
- 656 štvrtý kalif 'Alí ibn Abí Tálíb
- 656 – 660 prvá občianska vojna medzi moslimami (prvá fitna)
- 661 – 750 nová rodová dynastia kalifov – Umajjovci, sídlo ríše prenesené do Damasku
- 680 – 692 druhá moslimská občianska vojna (druhá fitna), vznik schizmatického hnutia šiitov (ší'a, ší'at Alí – strana Alího)
- 705 – 717 ďalšia veľká expanzia Arabskej ríše – dobytie severnej Afriky, ďalšej časti Ázie (územia za riekou Amurdarjou s mestami Samarkand a Buchará, dočasne severozápadnú Čínu a iné) a európskeho kontinentu (časť Pyrenejského polostrova, južné Francúzsko)
- 732 boje kalifátu s Franskou ríšou (medzi Tours a Poitiers, dnešné Francúzsko), islamské (arabské) výboje v Európe načas zastavené
- 740 – 747 arabské výboje v Byzantskej ríši
- 750 – 935 rodová dynastia ABBÁSOVCOV – nové obdobie rozmachu Arabskej ríše a islamu, hlavné mesto Bagdad
- 756 – 1031 arabský emirát, neskôr kalifát na Pyrenejskom polostrove
- 786 – 809 kalifát Hárúna ar-Rašída, vrchol moci Abbásovcov a politického i kultúrneho rozkvetu Arabskej ríše, dotvorenie korpusu islamského práva (šarí'a)
- 809 – 813 občianska vojna v kalifáte
- 830 dobytie Sicílie a Sardínie
- 935 – 1258 nové politické usporiadanie Arabskej ríše (strata svetskej moci kalifov, vládu iba nominálne ako najvyšší náboženský predstavitelia islamu, reálna moc pripadá miestnym vládcom rozličných častí impéria, resp. ich rodom, všetci však uznávajú najvyššiu náboženskú autoritu kalifov)
- stredná Ázia a Irán: Sámánovci (sunniti) 874 – 999, hlavné mesto Buchará, resp. Samarkand
- Andalúzia: Umajjovci (756 – 1031) hlavné mesto Cordóba, Almohádi (1130 – 1212)
- časť Iránu: Hamdánovci (1029 – 1003) hlavné mesto Aleppo, resp. Mosul
- západný Irán: Bújovci, šiitská orientácia, hlavné mesto Bagdad, resp. Šíráz
- Egypt, Sýria, Hidžáz: Ichšídovci (935 – 969)
- severná Afrika, Egypt: Fátimovci (969 – 1171), šiitská orientácia
- stredná Ázia, Afganistan, západná India: šáhovia z Gazny (dnešný Afganistan)
- západná Ázia a Irán: Seldžuci (990 – 1118), sunnitská orientácia
- 1085 kresťanské vojská dobyli Toledo (reconquista)
- 1071 seldžucké vojská porazili armádu kresťanskej (východná vetva) Byzantskej ríše a ich predvoje sa objavili na brehoch Egejského mora, začiatok sťahovania tureckých kmeňov do Malej Ázie

- 1094 byzantský cisár Alexios Komnénos I. požiadal západné kresťanstvo o pomoc v boji proti infiltrácii Seldžukov do Byzantskej ríše (Malej Ázie)
- 1096 – 1099 prvá križiacka výprava, vznik štyroch križiackych štátov v Palestíne, v Sýrii a v Anatólii, dobytie Jeruzalema
- 1118 – 1258 dezintegrácia Seldžuckej ríše i celého moslimského teritória
- 1187 sultán Salahaddín (Saladin) zakladateľ ajjúbovskej dynastie na teritóriu Sýrie, Palestíny, Egypta dobyl nazad od križiakov Jeruzalem
- 1212 bitka medzi kresťanmi a moslimami pri Las Navas de Tolosa (Andalúzia), začiatok víťazného postupu kresťanskej reconquisty (tzv. znovudobývania kresťanských území na Pyrenejskom polostrove)
- 1220 – 1231 prvé mongolské vpády do islamských krajín – hromadné vraždenie obyvateľstva a ničenie kultúrnych hodnôt
- 1224 – 1391 mongolský štát Zlatá horda ovládol územia na sever od Kaspického a Čierneho mora, konverzia Mongolov na islam
- 1258 Mongoli dobyli Bagdad – koniec abbásovského kalifátu
- 1200 – 1700 ĎALŠIA EXPANZIA ISLAMSKÉHO SVETA (OSMANSKÝ ISLAM)**
- 1259 – 1326 vodca tureckého kmeňa Osman založil novú dynastiu v Anatólii
- 1326 – 1359 z kmeňov tureckého etnického pôvodu vzniká Osmanská ríša s hlavným mestom Brussa (dnešná Bursa v Turecku), vládnuca dynastia má sunnitskú orientáciu
- 1354 prenikanie osmanských moslimov z Malej Ázie do Európy
- 1389 Osmani porazili Srbov v rozhodujúcej bitke na Kosovom poli, postupné začleňovanie Srbska do Osmanskej ríše, východný postup Osmanov im dočasne zabzdili Mongoli
- 1393 Bulharsko dobyté Osmanmi
- 1421 – 1451 osmanský sultán Murad I. si uplatňoval nároky na strednú Európu (vrátane Uhorska)
- 1453 osmanský sultán Mehmed II. Dobyvateľ dobyl byzantský Konštantínopol – ako Istanbul sa stáva novým hlavným mestom Osmanskej ríše, zánik Byzantskej ríše
- 1463 Bosna opanovaná Osmanmi
- 1468 dnešné albánske územie ovládnuté Osmanmi
- do 1479 prevažná časť gréckeho územia opanovaná Osmanmi
- 1492 pád Granady, posledné mesto Arabov na Pyrenejskom polostrove sa dostalo do rúk katolíckych vládcov Španielska (kráľovský pár Ferdinand Aragónsky a Izabela Kastílska)
- okolo 1500 – 1700 nové islamské impériá a výboje:
zhruba dnešný Irán, Irak, Azerbajdžan, Arménsko: ríša Safijovcov (1500 – 1722), šiitská orientácia
indický subkontinent: ríša Veľkých Mogulov (1526 – 1707)
juhovýchodná Európa (Balkánsky polostrov, Peloponéz), stredná a východná Európa; arabské územia, Arménsko, Kurdistan, Gruzínsko, Azerbajdžan – výboje Osmanskej ríše
- 1526 – 1541 veľká časť Uhorska osmanskou provinciou
- 1529 Osmani prvýkrát obliehali Viedeň
- 1542 prvé európske (portugalské) obchodné osady na území islamského sveta
- 1570 Osmanská ríša dobyla Cyprus
- 1571 námorná bitka pri Lepante (Grécko) – prvá významná porážka Osmanov
- 1669 Osmani dobyli Krétu
- 1683 – 1878 Osmanská ríša ustupuje z Európy**
- 1683 Osmani druhýkrát obliehali Viedeň, porážka osmanskej armády

POZNÁMKY

- 1699 Karlovacký mier - (dohoda o ukončení vojny 1683 – 1697), podľa tejto mierovej zmluvy musela Osmanská ríša odstúpiť územie Uhorska, Chorvátska, Slavónska Habsburgovcom (Rakúskej ríši); ďalšie územia Poľsku a Rusku
- 1718 – 1730 prvý veľký pokus o reformy v Osmanskej ríši inšpirované európskymi vzormi
- 1739 ríša Veľkých Mogulov po predchádzajúcej vnútornej degenerácii rozvrátená
- 1750 – 1950 MOCENSKÝ ÚSTUP ISLAMU**
- 1763 na indickom subkontinente v jednotlivých formálne nezávislých štátoch upevňuje svoj vplyv Britská ríša
- 1789 – 1807 ďalší pokus o modernizáciu Osmanskej ríše (sultán Selim III.), ríša zriaďuje svoje prvé zastupiteľstvá v európskych hlavných mestách
- 1797 – 1834 v Iráne rastie britský a ruský vplyv
- 1798 – 1801 Napoleon obsadil Egypt
- 1803 – 1813 strata ďalších arabských území Osmanskej ríše: Vahhábovci obsadili Hidžáz (pobrežné územie Červeného mora zo strany Arabského polostrova)
- 1814 kaukazské krajiny prešli pod ruskú suverenitu
- 1804 – 1815 Srbsko postupne získava autonómiu v rámci Osmanskej ríše
- 1821 – 1829 grécka vojna za nezávislosť od Osmanskej ríše
- 1830 Grécko získalo samostatnosť
- 1830 Francúzsko obsadilo územie dnešného Alžírsku
- 1831 egyptský vládca Muhammad Alí načas obsadil osmanskú Sýriu a časť Anatólie
- 1839 Briti obsadili prístav Aden
- 1808 – 1839 a 1839 – 1861 pokusy o reformy na zastavenie úpadku Osmanskej ríše
- 1856 zrovnoprávnenie kresťanov a moslimov v Osmanskej ríši
- 1854 – 1856 krymská vojna medzi Ruskom a Osmanskou ríšou
- 1863 – 1875 egyptský vládca Ismail Paša modernizoval krajinu, zároveň ju veľmi zadlžil a musel predať akcie Suezského prieplavu Britom, na egyptské financie začala dozerať komisia zriadená európskymi mocnosťami
- 1875 masívne protiturecké povstanie kresťanských vrstiev obyvateľstva na Balkáne (Bosna a Hercegovina, Bulharsko) – začiatok tzv. veľkej východnej krízy a vznik tzv. východnej otázky
- 1875 štátny bankrot v Osmanskej ríši, finančne zruinovaný štát sa stal plne závislý od dobrej vôle zahraničných vlád
- 1878 Berlínsky kongres – medzinárodné rokovanie veľmocí po skončení rusko-tureckej vojny riešilo otázku európskych teritórií rapídne slabnúcej Osmanskej ríše – samostatnosť pre Rumunsko a Čiernu Horu, potvrdenie nezávislosti Srbska a Bulharska, Bosna do správy Rakúsko-Uhorska
- 1881 Francúzsko obsadilo Tunisko
- 1894 vzbury v jednotlivých arabských provinciách Osmanskej ríše proti osmanskej nadvláde, vzbury v provinciách s kresťanským obyvateľstvom – Arméni
- 1901 objav ložísk ropy v Iráne, koncesiu na ťažbu získali Angličania
- 1903 protiturecké povstania v Macedónii
- 1903 – 1911 spory medzi moslimami a hinduistami rozštiepili pôvodne jednotnú nacionálnu stranu Indie – Indický národný kongres – bojujúcu za samostatný indický štát na dve časti (vznik Moslimskej ligy)
- 1908 mladoturecká revolúcia, osmanský sultán bol prinútený vyhlásiť dlho odkladanú ústavu
- 1908 Rakúsko-Uhorsko anektovalo Bosnu a Hercegovinu

- 1912 prvá balkánska vojna: Srbsko, Čierna Hora, Grécko a Bulharsko útočia proti Osmanskej ríši
- 1913 druhá balkánska vojna: vytlačenie Osmanskej ríše z juhovýchodnej Európy
- 1914 – 1918 prvá svetová vojna, Osmanská ríša na strane Trojspolku, Irán obsadili anglické a ruské vojská, Egypt britským protektorátom
- 1916 – 1921 arabské povstanie proti Osmanskej ríši
- 1919 Sèvreská zmluva: Vyhlásenie Tureckej republiky
- 1919 – 1921 Atatürk odrazil tlaky európskych mocností
- 1924 – 1928 radikálne modernizačné opatrenia v Turecku (vrátane sekularizačných)

Hlavná použitá literatúra:

- Armstrongová, K.: Dějiny Boha. Praha, Argo 1996.
- Armstrongová, K: Islam. Bratislava, Slovart 2002.
- Zástěrová, B. a kol.: Dějiny Byzance. Praha, Academia 1992.
- Švankmajer, M. a kol.: Dějiny Ruska. Praha, NLN 1996.

SLOVENSKÁ REPUBLIKA A VOJENSKÉ OPERÁCIE NATO, EÚ, OBSE A OSN

Milan Kováč

Slovenská republika a vojenské operácie

Prvý január každoročne ľudia na celom svete spájajú s príchodom nového roka, ktorý sa nezaobíde bez patričných osláv. V tento deň roku 1993 mohli obyvatelia Slovenska okrem privítania nového roka oslavovať aj vznik samostatnej Slovenskej republiky, ktorá sa tak po rozdelení československej federácie stala jedným z nástupníckych štátov Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky.

Na budúcnosť Slovenska možno mnohí hľadeli s obavami – bolo totiž potrebné odznova formovať väčšinu inštitúcií. Okrem iného išlo o samostatné zahraničnopolitické smerovanie spojené s vytváraním vlastnej zahraničnej služby, a tiež o vybudovanie vlastnej armády.

Rozdelením československej federácie došlo k rozdeleniu Československej armády na Armádu Českej republiky a Armádu Slovenskej republiky. Armáda Slovenskej republiky bola zriadená 1. januára 1993 na základe zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 3/1993 Z. z. V praxi išlo o rozdelenie majetku bývalej federálnej armády, o redislokáciu vojenských jednotiek, a s tým spojené riešenie otázky zabezpečenia príslušníkov Armády SR a ich rodín, transformáciu vojenského vzdelávania, vytvorenie funkčných štruktúr a prípravu obrannej doktríny.

Slovenská zahraničná politika sa začala orientovať na európsku integráciu a bližšiu spoluprácu so Západom. Od vzniku Slovenskej republiky bola teda základnou prioritou snaha o členstvo v euroatlantických politických, ekonomických a bezpečnostných štruktúrach, t. j. v Európskej únii (ďalej len EÚ) a Severoatlantickej aliancii (ďalej len NATO).

Slovensko ako nový subjekt medzinárodného práva postupne dosiahlo stabilizáciu i na medzinárodnom poli. Dôkazom toho bolo diplomatické uznanie takmer všetkými krajinami sveta v priebehu krátkeho času. 19. januára 1993 sa rezolúciou Bezpečnostnej rady OSN (ďalej len BR OSN) č. 800 Slovenská republika stala 180. členom tejto organizácie, na pôsobenie v ktorej kladie dôraz od začiatku. Okrem týchto medzinárodných organizácií SR aktívne participuje aj na činnosti Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (ďalej len OBSE), a tiež v rámci regionálnych zoskupení ako Vyšehradská štvorka, Stredoeurópska dohoda o voľnom obchode či Stredoeurópska iniciatíva. V októbri 1993 bola v Luxemburgu podpísaná dohoda o pridružení SR k Európskemu spoločenstvu, ktorá vstúpila do platnosti vo februári 1995. Vo februári 1994 sa Slovensko zapojilo do programu Partnerstvo za mier, ktorý súvisel s integračnými ambíciami do NATO.

Aktivity SR na pôde OSN (vrátane účasti na jej mierových misiách) boli postupne ocenené aj získaním významných postov a výkonných funkcií v jej orgánoch. Rok 2002 bol úspešný aj z pohľadu snáh o členstvo v EÚ a NATO. Na decembrovom kodanskom summite Európskej rady Slovensko skončilo prístupové rokovania, v apríli 2003 podpísalo prístupovú zmluvu a integračné snahy odobrilo aj májové referendum v tom istom roku.

Na pražskom summite NATO v novembri 2002 dostala SR pozvánku na vstup a začali tak prístupové rokovania smerujúce k podpisu prístupového protokolu. Prejavom dôvery vo vzťahy k Slovensku bol aj fakt, že v máji 2004, pred júnovým summitom NATO, bola Bratislava dejiskom zasadania Parlamentného zhromaždenia NATO.

Rok 2004 bol zlomovým rokom pre našu zahraničnú a bezpečnostnú politiku. Začlenenie Slovenska do EÚ a NATO významným spôsobom posilnilo jeho medzinárodné postavenie a rozšírilo priestor jeho zahraničnopolitickým aktivitám. Význam

Slovenska, ako voči partnerom vo vnútri oboch zoskupení, tak aj navonok voči tretím krajinám, zásadne stúpol. Týmto sa vytvorili predpoklady pre účinnejšie presadzovanie záujmov v medzinárodnom prostredí.

Činnosť v rámci OSN predstavuje stálu prioritu v multilaterálnej oblasti. Jedným z významných aspektov slovenského príspevku pre túto organizáciu je účasť v mierových misiách OSN. V tejto oblasti si už Slovensko vytvorilo tradíciu, ktorá vzbudzuje rešpekt a uznanie, keďže v tomto smere patríme k najaktívnejším prispievateľom (vzhľadom na počet obyvateľov). Ozbrojené sily Slovenskej republiky sa takto spolupodieľajú na zabezpečovaní zahraničnej politiky štátu. Týka sa to aj účasti na operáciách NATO, EÚ, OBSE či v koalíčných silách v Afganistane a Iraku. Slovensko teda nie je pasívnou súčasťou svetového diania a uvedomuje si potrebu prispievať k vytváraniu medzinárodného bezpečnostného prostredia.

Úloha spojeneckých síl

Žijeme v ére globálnych hrozieb – predovšetkým terorizmu a zbraní hromadného ničenia – ktoré nepoznajú hranice. Krízy je potrebné riešiť tam, kde vznikajú a nečakať, kým sa ich dôsledky prejavia u nás doma. Po vstupe do NATO a Európskej únie už navyše bezpečnosť Slovenska nemožno oddeliť od bezpečnosti našich spojencov.

Od založenia NATO ozbrojené sily spojeneckých krajín položili základ efektívneho odstrašovania a obrany proti hrozbe vojny, ktoré ostali hlavným dôvodom na znepokojenie v oblasti bezpečnosti Aliancie počas štyridsiatich rokov. Hlavnou úlohou naďalej zostáva zaručenie bezpečnosti a územnej celistvosti členských štátov Aliancie.

Úloha ozbrojených síl NATO pri plnení poslania krízového manažmentu v rámci zachovania mieru paralelne rástla s vývojom celkovej úlohy Aliancie v tejto oblasti. Zo všetkých výziev, ktorým musela Aliancia čeliť, v skutočnosti žiadna nevyžadovala viac odhodlanosti a jednoty, ako vyčlenenie svojich vojenských jednotiek v rámci mnohonárodného úsilia ukončiť konflikt a vytvoriť základ pre stabilnú a mierovú budúcnosť na Balkáne.

Meniaca sa úloha spojeneckých ozbrojených síl odráža aj záväzkov Aliancie rozvíjať Európsku bezpečnostnú a obrannú identitu v rámci NATO. Tento proces teraz pokračuje ďalej v kontexte Európskej bezpečnostnej a obrannej identity, ktorú rozvíja Európska únia.

Z členstva v NATO a EÚ vyplývajú Slovenskej republike ambície a záväzky. Našou politicko-vojenskou ambíciou je dosiahnuť pripravenosť ozbrojených síl na pôsobenie minimálne vo dvoch súbežných operáciách v zahraničí, pričom prioritou je nasadenie v operáciách pod vedením NATO.

Hlavnými záväzkami členstva je adekvátna účasť ozbrojených síl na širokom spektre operácií týchto organizácií. Na nové bezpečnostné hrozby reagujeme vytvorením síl rýchlej reakcie s cieľom včas reagovať na vznik a riešenie krízových situácií vo svete.

Operácie medzinárodného krízového manažmentu (MKM)

Slovenskí ženisti sa 1. mája 1993 vydali na cestu do chorvátskych miest Daruvar a Lipik, aby sa začlenili do mierovej misie OSN UNPROFOR. Bolo to po prvýkrát, čo príslušníci vtedajšej Armády SR začali pôsobiť mimo územia republiky v operáciách na podporu mieru pod hlavičkou medzinárodnej organizácie (OSN, NATO, EÚ alebo OBSE).

Aktívna účasť Ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej len OS SR) v operáciách MKM na podporu a presadzovanie mieru pri riešení konfliktov, bezpečnosti vo svete a v boji proti terorizmu patrí medzi hlavné súčasť zahraničnej a bezpečnostnej poli-

POZNÁMKY

tiky SR. Za trinásť rokov existencie samostatnej SR príslušníci ozbrojených síl plnili úspešne úlohy v 28 operáciách MKM v 21 krajinách na 3 kontinentoch, z toho v 6 operáciách pod velením NATO, v 15 operáciách pod velením OSN, v 3 operáciách pod vedením OBSE, v 2 operáciách pod velením EÚ a v 2 operáciách pod velením koalíčných síl. Na plnení úloh v operáciách MKM sa od roku 1993 vystriedalo takmer 10 000 príslušníkov OS SR.

Ku koncu roka 2006 pôsobilo v 12 operáciách MKM 643 príslušníkov OS SR v 9 krajinách na 3 kontinentoch v tomto zložení:

- operácia NATO na implementáciu Vojensko-technickej dohody v Kosove (KFOR – Kosovo Force),
- operácia NATO na podporu afganskej vlády a medzinárodného spoločenstva pri napĺňaní tzv. Bonnskej agendy (ISAF),
- výcviková misia NATO na podporu reformy a budovania irackých bezpečnostných síl (NTM-I – NATO Training Mission in Iraq),
- veliteľstvo NATO na podporu reformy bezpečnostného a obranného sektora (NATO HQ Sarajevo),
- operácia EÚ na udržanie mieru v Bosne a Hercegovine (ALTHEA),
- operácia koalíčných síl v Iraku (Iracká sloboda),
- operácia koalíčných síl v boji proti terorizmu v Afganistane (Trvalá sloboda),
- mierové misie OSN na Golanských výšinách (UNDOF) a na Cypre (UNFICYP),
- mierové pozorovateľské misie OSN v hraničnom pásme medzi Izraelom, Sýriou a Libanom (UNTSO),
- monitorovacia misia EÚ na území bývalej Juhoslávie (EUMM).

V priebehu minulého roka sa zúčastnilo na plnení úloh v operáciách MKM mimo územia SR 1 757 príslušníkov OS SR (vrátane rotácií).

V rokoch 2002 až 2005 došlo k zníženiu počtu príslušníkov OS SR v operáciách MKM zo 764 na 563 príslušníkov. Dôvodom tohto zníženia bola reforma ozbrojených síl, príprava a prechod k profesionálnym ozbrojeným silám, plnenie cieľov síl a zmena charakteru operácií, na ktorých sa OS SR zúčastňujú. Dôraz sa kladie na operácie pod velením NATO a EÚ spoločne s aktívnym prístupom v boji proti terorizmu a v rámci medzinárodných koalícií v Iraku a Afganistane. Príprava nových jednotiek na plnenie záväzkov vyplývajúcich z členstva SR v NATO a EÚ kladie zvýšené nároky na personál, jeho prípravu, materiálne zabezpečenie a predovšetkým finančné náklady.

Napriek zníženiu účasti v operáciách MKM a z nej vyplývajúceho zníženia počtov príslušníkov OS SR v týchto operáciách došlo k zefektívneniu príspevku SR do operácií MKM (prínos pre operácie, zvýšenie interoperability, skúsenosti, plnenie medzinárodných záväzkov, kompaktné jednotky, rozvoj nových spôsobilostí) a zároveň sa SR pomerom vysielaných vojakov na počet obyvateľov a početnosť ozbrojených síl naďalej radí k najaktívnejším prispievateľom z krajín stredoeurópskeho regiónu.

V priebehu minulého roka boli vykonané potrebné legislatívne opatrenia na splnenie úloh, aby OS SR mohli podporovať operáciu EÚ v mierovej misii Africkej únie AMIS II v Sudáne/Darfúre vyslaním vojenských pozorovateľov, posilniť operáciu EÚ na udržanie mieru v Bosne a Hercegovine (ALTHEA) rozšírením o čatu obrany a ochrany, rozšíriť jednotku v operácii NATO KFOR v Kosove o čatu logistickej podpory, ukončiť pôsobenie v operácii koalíčných síl Trvalá sloboda v Afganistane a zároveň vyslať príslušníkov OS SR do operácie ISAF v Afganistane, ktorá je pod velením NATO.

Jednotky OS SR sa zatiaľ nezapájali priamo do bojových operácií, plnili však široké spektrum dôležitých úloh pri obnove a stabilizácii konfliktami zničených oblastí formou ženijného zabezpečenia (odmínovanie, likvidácia munície, ženijné stavebné práce), zabezpečovaním implementácie mierových dohôd (obrana a ochrana síl, objektov a obyvateľstva, pozorovanie, monitorovanie, hliadkovanie) a výcvikom novo vytváraných bezpečnostných síl v krízových oblastiach. Do operácií sú vo väčšine prí-

padov vysielané predovšetkým neorganické jednotky, účelovo vytvorené na plnenie úloh v operácii. Zapojenie ozbrojených síl do operácií MKM bude musieť v budúcnosti zo strany OS SR reflektovať potrebu vysielania najmä organických jednotiek.

Preferovanými naďalej zostávajú operácie s mandátom Bezpečnostnej Rady OSN v rámci kapitoly VI a/alebo VII Charty OSN, avšak pod vedením a velením medzinárodných organizácií – NATO a EÚ.

V súlade so strategickými dokumentmi Slovenskej republiky a jej zahranično-politickým smerovaním zostáva prioritou SR v oblasti MKM stabilizácia situácie na západnom Balkáne, boj proti terorizmu a príspevanie k bezpečnosti v Iraku a Afganistane.

Operácia KFOR v Kosove (Kosovo Force)

Dlhodobá krízová situácia na území štátov bývalej Juhoslávie, ako aj posledný vývoj na Balkáne potvrdzujú, že táto oblasť zostáva riziková a negatívne vplyva na stabilitu a bezpečnosť v Európe. Spôsob a charakter riešenia kosovskej krízy vymedzilo medzinárodné spoločenstvo najmä prijatím rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN číslo 1244/1999, ktorá rozhodla o medzinárodnej civilnej a bezpečnostnej prítomnosti v Kosove. Na základe tejto rezolúcie boli vytvorené medzinárodné vojenské sily KFOR (kosovské sily) s cieľom garantovať plnenie dosiahnutých dohôd a rezolúcií OSN. Pre prechodnú civilnú správu Kosova bola vytvorená misia OSN UNMIK (UN Mission in Kosovo).

Sily KFOR sa zamerávajú na posilnenie bezpečnosti v pohraničnej oblasti Kosova s Macedónskom a Albánskom, na kontrolu dodržiavania zákazu používania kosovských komunikácií ozbrojenými skupinami etnických Albáncov a na monitorovanie podpory terorizmu.

Hlavnými úlohami medzinárodných mierových síl KFOR sú vytváranie a udržiavanie bezpečného prostredia v Kosove vrátane verejnej bezpečnosti a poriadku, monitorovanie, kontrola a v prípade potreby vynútenie plnenia záväzkov vojensko-technickej dohody, podporovanie plnenia úloh misie OSN UNMIK vrátane plnenia civilných funkcií do ich prechodu.

K hlavným záujmom zahraničnej a bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky patrí región Balkánu. Prostredníctvom aktívnej účasti OS SR dochádza k identifikácii a k zabráneniu etnických nepokojov, kriminálnej činnosti a narušovania pokojného politického vývoja.

Ženíjná jednotka OS SR pôsobila v silách KFOR od 7. septembra 1999. Bola rozmiestnená v obci Suva Reka a pôsobila v rámci rakúskeho mechanizovaného práporu v zóne mnohonárodnej brigády JUH, ktorá bola pod nemeckým velením. Logistické a strážne zabezpečenie poskytoval jednotke rakúsky kontingent na základe bilaterálnych dohôd uzatvorených medzi ministerstvami obrany Slovenskej republiky a Rakúska. Úlohou slovenskej jednotky bolo vykonávať odmínovacie práce, výstavbu a údržbu táborov a hlavných ciest slúžiacich na zásobovanie. Zo strany rakúskeho velenia bola stále vyjadrovaná maximálna spokojnosť s úrovňou plnenia úloh slovenskými ženistami.

Národná rada Slovenskej republiky schválila 17. októbra 2001 vyslanie mechanizovanej roty OS SR v počte 100 osôb do spoločného česko-slovenského práporu v rámci operácie KFOR. Spoločná jednotka pôsobí od 20. februára 2002 v priestore Šajkovac v zóne zodpovednosti mnohonárodnej brigády STRED. Operačný priestor práporu je 880 km². Od 1. augusta 2005 prevzala Česká republika operačné velenie nad brigádou, ktorá podľa nového členenia síl v operácii začala pôsobiť ako úlohové zoskupenie síl (MNTF (C) – Multinational Task Force Central). Operácia dostala nové meno „Joint Enterprise“. 31. júla 2006 prevzalo velenie MNTF (C) Švédsko.

V priebehu pôsobenia našej jednotky v operácii KFOR bol dvakrát upravovaný jej mandát. V súlade s uznesením Národnej rady SR č. 865 z 11. marca 2004 sa zrušili obmedzenia a rozšíril sa priestor pôsobenia jednotky OS SR v operácii KFOR na

POZNÁMKY

spoločný operačný priestor na Západnom Balkáne. Uznesením NR SR č. 2005 zo 14. decembra 2005 bolo schválené posilnenie jednotky o prvky logistickej podpory. Po dôkladnom zhodnotení potrieb slovenského kontingentu v oblasti logistického zabezpečenia sa posilnila jednotka o zabezpečovaciu čatu v počte 35 odborníkov logistiky.

K hlavným operačným úlohám jednotky patria identifikácia a pacifikácia skupín podnecujúcich etnické nepokoje, vyvíjajúcich kriminálnu činnosť, ako aj skupín zameriavajúcich sa na narušovanie a paralyzovanie pokojného politického vývoja Kosova.

Hlavnými priestormi záujmu príslušníkov OS SR sú mestá Podujevo a Obilič, ako aj hlavné komunikácie v priestore zodpovednosti jednotky. Naši vojaci v rámci plnenia operačnej úlohy zabezpečovali najmä:

- patrolovanie a monitorovanie situácie v priestore zodpovednosti,
- činnosť na kontrolných a prepúšťacích miestach, kde sa kontrolujú v spolupráci s miestnou políciou vozidlá a osoby,
- prehľadávacie operácie,
- prieskum a pozorovanie, eskortovanie, ochranu osôb a strážených objektov.

V záujme poskytnutia rýchlej ochrany osobám a prostriedkom v priestore zodpovednosti boli na základni vyčlenené skupiny rýchlej reakcie vyzbrojené osobnými zbraňami a ochrannými prostriedkami na potlačanie demonštrácií. Na požiadavku velenia MNTF (C) rozšíriť pôsobnosť styčných monitorovacích tímov (ďalej len LMT) reagovala Slovenská republika zriadením jedného LMT v počte 2 dôstojníkov a 2 poddôstojníkov. Od 1. júna 2006 slovenský LMT pôsobí v priestore obce Obilič a svoju základňu má vo švédskom tábore Victoria. Jeho úlohou je zbierať informácie z oblasti pôsobenia, a tým prispievať k podpore operačného úsilia jednotky.

Operácia ISAF (International Security Assistance Force) v Afganistane

Pomoc medzinárodného spoločenstva Afganistanu sa od roku 2001 realizuje tromi spôsobmi: operáciou Trvalá sloboda (Enduring Freedom) vedenou USA, operáciou ISAF pod vedením NATO a na ňu nadväzujúcimi PRT (provinčnými rekonštrukčnými tímami).

Prvoradou úlohou ISAF je poskytovať pomoc afganskej vláde pri zabezpečovaní a udržiavaní bezpečnosti v Kábule a jeho najbližšom okolí, opätovnom budovaní životaschopného štátu na základe záverov Bonnskej konferencie, stanovení úloh výcviku a prípravy afganskej polície a príslušníkov afganských ozbrojených síl. K ďalším významným úlohám patrí kontrola a riadenie kábulskeho medzinárodného letiska a zaistenie miestnej bezpečnosti, v rámci operačného priestoru ISAF, pomoc programu OSN pri odzbrojení, demobilizácii a opätovnej integrácii, poskytovanie podpory medzinárodným a mimovládny organizáciám pri humanitárnych operáciách. Pomoc je taktiež zameraná na organizovanie a zaistenie bezpečnosti počas kľúčových udalostí ústavného a volebného procesu vychádzajúceho zo záverov Bonnskej konferencie.

Konečným cieľom ISAF je dosiahnutie takého stavu afganskej spoločnosti, ktorý umožní ukončenie operácie, dosiahnutie uspokojivého pokroku v odzbrojení, demobilizácii a následnej reintegrácii, v oblasti výcviku afganskej národnej armády, v posilnení pozície afganskej vlády pri implementácii aktivít zameraných na boj proti obchodu s narkotikami a implementácii ústavy.

Na letisku Bagram v operácii koalíčných síl Trvalá sloboda pôsobila letisková ženijná stavebná jednotka v počte 40 príslušníkov OS SR a v operácii ISAF na medzinárodnom letisku KAIA v Kábule ženijná odmínovacia jednotka v počte 17 vojakov. Na základe rozhodnutia vlády č. 925 z 23. 11. 2005 a uznesenia NR SR č. 2004 zo 14. 12. 2005 bolo schválené ukončenie našej účasti v operácii Trvalá sloboda a vysla-

nie slovenskej ženijnej jednotky do ISAF. Tým došlo k zlúčeniu obidvoch našich jednotiek a k vytvoreniu multifunkčnej ženijnej jednotky s mandátom pôsobenia v celom operačnom priestore ISAF. Slovenská ženijná jednotka prešla pod priame operačné velenie veliteľa ISAF.

Medzi hlavné úlohy novovytvorenej multifunkčnej ženijnej jednotky patria:

- rekonštrukcia vzletových a pristávacích dráh na letiskách,
- opravy a budovanie ostatných letiskových plôch,
- odminovacie práce na letiskových plochách a cestných komunikáciách v operačnom priestore ISAF.

V blízkej budúcnosti sa plánuje s rozšírením jednotky podľa požiadaviek velenia operácie.

Výcviková misia NATO – NTM-I (NATO Training Mission in Iraq)

NTM-I je samostatná výcviková misia v Iraku pod velením NATO. Súčasne je ale koordinovaná a spolupracuje s mnohonárodnými koalíčnými silami v Iraku vedenými USA. Misia plní v súlade s mandátom úlohy podpory reformy a budovania irackých bezpečnostných síl. Misia bola vytvorená na základe požiadavky dočasnej irackej vlády. Úlohou je pomôcť vybudovať, vycvičiť a vybaviť nové iracké ozbrojené sily. NATO je zainteresované hlavne na výcviku, vybavení a technickej pomoci, nie na bojových operáciách. Cvičí a školí personál strednej a vyššej kategórie irackých ozbrojených síl priamo v Iraku, v školách a výcvikových zariadeniach NATO.

Vytvorenie misie bolo odsúhlasené predstaviteľmi štátov NATO na summite v Istanbule 28. júna 2004. Misia NTM-I bola vytvorená 30. júla 2004. Od 13. februára 2005 pôsili v tejto misii aj dvaja dôstojníci OS SR. V roku 2006 sa zvýšil ich počet podľa schváleného mandátu na päť.

Okrem toho aliancia pomáha koordinovať výcvik, vyzbrojovanie a technickú pomoc, ktorá je poskytovaná krajinami NATO na bilaterálnej báze. Túto prácu vykonáva Výcviková a vyzbrojovacia/vyzbrojovacia skupina, ktorá bola vytvorená na veliteľstve NATO 8. októbra 2004 v Bruseli v Belgicku.

V závislosti od bezpečnostnej situácie v Iraku plánujú OS SR redukciu prítomnosti v rámci operácie Iracká sloboda. Vo výcvikovej misii NATO NTM-I sa však naďalej budeme na programe zúčastňovať prostredníctvom:

- 2 CSI trainer (výcvikový dôstojník pre počítačové informačné systémy),
- 2 PIO assistants (asistent dôstojníka pre styk s verejnosťou),
- 1 Operation trainer (operačný výcvikový dôstojník).

Veliteľstvo NATO v Sarajeve (NATO HQ Sa)

Hlavnou úlohou veliteľstva NATO v Sarajeve v počte asi 200 príslušníkov je asistencia orgánom Bosny a Hercegoviny pri realizácii obrannej reformy a aktivít súvisiacich so snahou Bosny a Hercegoviny stať sa členom programu Partnerstvo za mier. Veliteľstvo plní taktiež podporné úlohy, ako sú napr. spravodajská činnosť, plánovanie a riadenie NATO operácií a aktivít na území Bosny a Hercegoviny, zadržanie osôb podozrivých z vojnových zločinov a podobne. Veliteľstvo NATO v Sarajeve úzko spolupracuje pri plnení úloh s operáciou ALTHEA.

Štyria dôstojníci OS SR na veliteľstve NATO v Sarajeve plnia úlohy v oblastiach logistiky, vzdušných operácií, civilno-vojenskej spolupráce a v oblasti evidencie, kontroly vývozu a dovozu zbraní a munície. Pri plnení niektorých úloh úzko spolupracujú s veliteľstvom EUFOR (operácia ALTHEA), vykonávajú súčinnosť s nadriadenými

POZNÁMKY

veliteľstvami a orgánmi štátnej správy Bosny a Hercegoviny. V súčasnej dobe dochádza k čiastočnej reorganizácii veliteľstva, čo prinesie v blízkej budúcnosti zníženie jeho početného stavu. Niektoré funkcie sa budú rušiť bez náhrady, čo nedávno postihlo aj slovenský kontingent. V súčasnosti na veliteľstve NATO v Sarajeve pôsobia už len traja dôstojníci OS SR. V priebehu budúceho roka sa očakáva ďalšia redukcia tohto veliteľstva.

Monitorovacia misia EUMM (European Union Monitoring Mission)

Rada Európskej únie na svojom zasadnutí 22. decembra 2000 schválila dokument o monitorovacej misii Európskej únie, ktorým zmenila monitorovaciu misiu ECMM (European Community Monitoring Mission) na EUMM (European Union Monitoring Mission). Tým sa od 1. januára 2001 misia EUMM stala nástrojom spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie v oblasti západného Balkánu.

EUMM pôsobí na území bývalej Juhoslávie, s výnimkou Slovinska a Albánska. V misii pôsobí 14 štátov EÚ a jeden nečlenský štát (Nórsko). Po reštrukturalizácii v roku 2002 sa znížil počet pozorovateľských tímov EUMM na 17. Všeobecne možno konštatovať, že v celej zóne pôsobnosti operácie pretrvávajú problémy v politickej, ekonomickej, bezpečnostnej i humanitárnej oblasti.

Slovenská republika je v misii zastúpená dvomi profesionálnymi vojakmi zaradenými do pozorovateľského tímu v Kosove a v Bosne a Hercegovine, ktorí plnia úlohy podľa potrieb misie, čo znamená, že ich pôsobenie nie je viazané na jedno miesto. Cieľom monitorovania boli situácie v pohraničných oblastiach Macedónska a Kosova, Srbska a Kosova a Kosova s Albánskom. Nemenej dôležité boli i úlohy monitoringu príprav, priebehu a implementácie výsledkov prezidentských, parlamentných a komunálnych volieb v Macedónsku, Bosne a Hercegovine, Kosove, v Srbsku a Čiernej Hore a v Albánsku. Vzhľadom na zlepšovanie sa situácie v oblasti Európska únia predpokladá ukončenie misie EUMM na konci roka 2007.

Akcia EÚ na podporu misie Africkej únie (AÚ) AMIS II v Sudáne/Darfúre (African Mission in Sudan)

Konflikt v oblasti Darfúru vypukol začiatkom roka 2003 predovšetkým z dôvodu nespokojnosti s distribúciou ekonomických zdrojov v krajine. Úlohu hlavného sprostredkovateľa pri hľadaní politického riešenia konfliktu prevzala Africká únia (AÚ), ktorá 28. mája 2004 rozhodla o rozmiestnení pozorovateľskej misie (AMIS) v oblasti Darfúru, s úlohou dohliadať na dodržiavanie Dohody o prímerí z apríla 2004. BR OSN vo svojej rezolúcii č. 1556 z 30. júla 2004 schválila nasadenie medzinárodných pozorovateľov v oblasti Darfúru pod vedením AÚ a vyzvala členské štáty OSN, aby sa zapojili. Africký kontinent predstavuje trvalý zdroj viacerých hrozieb, ktoré priamo vplyvajú na bezpečnosť spoločného európskeho priestoru, ktorý SR zdieľa s ostatnými partnermi či už v rámci NATO, EÚ, alebo mimo týchto zoskupení.

Vojenský personál EÚ ostáva pod vedením vysielajúcich členských štátov alebo inštitúcií EÚ a plní si svoje povinnosti výlučne s ohľadom na záujem podpornej akcie EÚ. Obdobie vyslania vojenského personálu by malo byť spravidla 6 mesiacov. Slovenská republika je v misii zastúpená dvomi profesionálnymi vojakmi zaradenými do pozorovateľských tímov v sektore 3 – El Genaina.

Hlavným príspevkom, na ktorom sa EÚ podieľa pri zvládaní krízy v Darfúre, je podpora AMIS II prostredníctvom vojenskej pomoci, logistickej podpory pre zlepšenie operačnej efektivity AMIS II. Taktiež bola dodaná technická pomoc pre AÚ na zlepšenie operačnej schopnosti situačného centra a boli vyslaní vojenský, civilní a politickí experti do tejto oblasti. Zároveň je v záujme EÚ, aby operácia v Darfúre bola vedená AÚ. Cieľom je, aby AÚ bola schopná zvládať podobné krízy aj v budúcnosti.

Príspevok SR do akcie EÚ na podporu misie Africkej únie AMIS II v Sudáne/Darfúre predstavuje:

1. finančný príspevok prostredníctvom mechanizmu ATHENA, ktorým sa SR podieľa na spoločných nákladoch vojenskej zložky akcie;
2. vyslanie 2 príslušníkov OS SR ako vojenských pozorovateľov v rámci akcie EÚ od mája 2006 s operačným priestorom celého územia Sudánu;
3. Účast' príslušníkov OS SR v misii bola ukončená po šesťmesačnej misii 30. novembra 2006.

Operácia Iracká sloboda (Iraq Freedom)

Pôsobenie OS SR v Iraku v roku 2006 vychádza z mandátu BR OSN č. 1637/2005 z 8. novembra 2005 (udelený na základe žiadosti irackej vlády), ktorý umožňuje aliančným silám vrátane OS SR pôsobenie v Iraku do októbra 2006. Súčasný národný mandát udelený OS SR Národnou radou Slovenskej republiky pre pôsobenie v tejto krajine nie je časovo obmedzený.

Bezpečnostná rada OSN vo svojich predošlých rezolúciách č. 1483/2003 a 1511/2003 vyzvala všetky krajiny pomôcť irackému ľudu v snahe o obnovu krajiny a pomôcť k vytvoreniu stability a bezpečnosti v krajine. Zároveň autorizovala mnohonárodné sily pod spoločným velením, aby prijali všetky potrebné kroky k zabezpečeniu stability a bezpečnosti v Iraku vrátane pomoci Irackému vládnemu výboru, Dočasnej irackej správe a misii OSN v Iraku UNAMA. Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN č. 1511/2003 priamo vyzýva členské krajiny OSN vyslať do Iraku aj vojenské sily do týchto mnohonárodných síl.

Uznesením NR SR č. 332 z 19. júna 2003 bol vyslovený súhlas s vyslaním a pôsobením ženijnej jednotky OS SR v Irackej republike v počte 85 príslušníkov. Slovenský kontingent v rámci poľského kontingentu Stred-Juh plnil nasledujúce úlohy:

- odstraňovanie nevybuchnutej munície, mín, výbušných nástrah a ostatnej munície,
- realizácia malých úprav terénu,
- prieskum, vyzdvihnutie a likvidácia mínových polí,
- prieskum a likvidácie skládok munície,
- ručné preverovanie priestoru na mínovú bezpečnosť,
- ženijný prieskum komunikácií,
- realizácia aktívnych a pasívnych prvkov ochrany síl.

Na základe uznesenia NR SR č. 722 z 22. januára 2004 bola ženijná odmínovacia rota reorganizovaná s navýšením celkových počtov o 25 profesionálnych vojakov. Bola vytvorená čata prieskumu, ochrany a obrany na zvýšenie bezpečnosti plnenia operačných úloh ženijnou jednotkou, a tým sa celkové plánované počty v operácii zvýšili na 110 profesionálnych vojakov.

NR SR svojím uznesením č. 2204 z 20. apríla 2006 schválila zmenu mandátu pre ženijnú jednotku OS SR pôsobiacu v operácii Iracká sloboda:

- rozšírenie mandátu jednotky OS SR na celé územie Iraku,
- možnosť výkonu výcviku príslušníkov irackých bezpečnostných síl v oblasti odmínovania a ničenia ženijnej munície rovnako pod velením koalíčných síl, ako aj v rámci výcvikovej misie NATO v Iraku,
- možnosť plnenia úloh obrany a ochrany príslušníkov OS SR a ostatných koalíčných partnerov vrátane výcvikovej misie NATO v Iraku (NTM-I) pri vykonávaní výcviku príslušníkov irackých bezpečnostných síl, pri odmínovaní a ženijných prácach, ako aj pri presunoch konvojov v rámci výcviku. Ochrana a obrana sa týka všetkých aktivít, v ktorých je zastúpený slovenský kontingent. Vzhľadom na to, že v Ira-ku ešte stále prebiehajú rôzne teroristické akcie smerujúce na nové vojenské a policajné zložky Iraku, ale aj na príslušníkov koalíčných síl, patrí táto operácia medzi najrizikovejšie.

POZNÁMKY

**Operácia UNFICYP na Cypre
(United Nations Force in Cyprus)**

V decembri 1963 vypukli na Cypre násilnosti medzi gréckymi a tureckými Cyperčanmi, do ktorých zasiahlo aj Turecko. Po neúspechu obnovenia mieru a na naliehanie predstaviteľov Cypru a Veľkej Británie, Bezpečnostná Rada OSN v marci 1964 jednohlasne prijala rezolúciu, ktorou odporučila zriadenie misie UNFICYP, aby zabránila opakovaniu bojov a prispela k návratu normálneho života na ostrov. V júli o desať rokov neskôr tu došlo k štátnemu prevratu a následnej vojenskej intervencii Turecka, ktorého vojaci obsadili a začali kontrolovať severnú časť ostrova. V auguste sa začalo uplatňovať faktické prímerie. V dôsledku týchto udalostí bola misia OSN poverená vykonávaním dodatočných úloh: dodržiavanie prímeria, kontrola rozmiestnenia síl severnej a južnej strany konfliktu, prispievanie k obnove poriadku a práva na ostrove. Medzi územiami ovládanými nepriateľskými stranami boli vytvorené línie prímeria a nárazníková zóna (Buffer Zone). Chýba však formálna dohoda o prímerí, a tak sú príslušníci misie konfrontovaní so stovkami incidentov ročne.

Účasť slovenských vojakov v misii sa datuje od prelomu mája a júna 2001. Časť z nich pôsobí na hlavnom veliteľstve misie v Nikózii. Významný je fakt, že SR sa po prvýkrát v histórii stala veliacou krajinou v jednom z troch sektorov misie – v sektore 4. Tu pod naším velením pôsobia ešte príslušníci maďarských ozbrojených síl a od roku 2005 aj príslušníci chorvátskych ozbrojených síl. Naši príslušníci realizujú monitorovanie dodržiavania dohôd na líniách zastavenia paľby a hliadkovanie v nárazníkovej zóne (musia tiež hlásiť narušenia dohôd a vojenské aktivity severných a južných vojsk v jej blízkosti), plnia úlohy pre zabezpečenie civilných projektov v tejto zóne a podieľajú sa na vyčleňovaní pohotovostných síl a prostriedkov pre velenie misie i pre vlastný pohotovostný systém. Pohotovostné sily sú vybavené ochrannými prostriedkami na potlačanie demonštrácií a za týmto účelom sú aj cvičené. Výzbroj vojaka tvorí jeho osobná zbraň, prilba a nepriestrelná vesta. Ťažšie zbrane nie je povolené v misii používať. Okrem svojho sektoru zodpovednosti plnia slovenskí vojaci tiež úlohy v prospech iných sektorov. Slovenská ženijná čata sa podieľa aj na údržbe objektov a na budovaní infraštruktúry na veliteľstve misie v Nikózii. Sektor 4 sa nachádza na východ od hlavného mesta Nikózia. Veliteľstvo práporu je v meste Famagusta na východnom pobreží severnej časti ostrova. Na základe nového konceptu misie UNFICYP stanovenom v dokumente „Force 860“ bola 31. januára 2005 vykonaná redukcia počtu príslušníkov misie UNFICYP na Cypre celkom o jednu tretinu. Tak sa znížil stav z pôvodných 280 príslušníkov slovenského kontingentu SLOVCON na súčasných 196.

V priestore zodpovednosti SLOVHUNCON-u má nárazníková zóna rozlohu 110 km². Účasť v tejto operácii je vhodná pre všetkých príslušníkov ozbrojených síl ako vôbec prvá skúsenosť pre prácu v medzinárodnom vojenskom prostredí.

**Operácia UNDOF na Golanských výšinách
(United Nations Disengagement Observation Force)**

Táto misia bola zriadená v súvislosti s vojnou Izraela a Sýrie na Golanských výšinách z roku 1973. Na základe diplomatickej iniciatívy Spojených štátov amerických bola v máji 1974 podpísaná Dohoda o odpútaní izraelských a sýrskych síl, ktorá predpokladala vytvorenie oblasti separácie a dvoch rovnakých zón s obmedzeným počtom síl a výzbroje na oboch stranách územia. Zároveň vyzývala zriadiť pozorovateľské sily OSN, aby dozerali na implementáciu tejto dohody. V deň jej podpisu prijala BR OSN rezolúciu, ktorou misiu UNDOF zriadila. Táto misia má udržiavať prímerie medzi Izraelom a Sýriou a vykonávať dozor nad odpútaním vojsk týchto dvoch krajín v demilitarizovanej zóne.

Slovenskí vojaci tu pôsobia od mája 1998 v počte 95 príslušníkov. Sú organizačne

začlenení do rakúskeho práporu AUSBATT, v rámci ktorého 87 našich vojakov tvorí jeho tretiu rotu a ôsmi sú zaradení do velenia a štábu práporu. Ich hlavnými úlohami sú pozorovanie a hliadkovanie v priestore separácie, v ktorom monitorujú situáciu a prípadné narušenia platných dohôd. Na území s rozlohou 58 km² tieto úlohy vykonávajú počas dňa i noci pešie a motorizované hliadky. Tretia rota tiež vyčleňuje dve hliadky a jednu skupinu rýchlej reakcie pre prípady narušení a v záujme ochrany jednotiek OSN. Výzbroj jednotky tvoria osobné zbrane vojakov a ochranné prostriedky. Naši vojaci v misii používajú techniku rakúskych ozbrojených síl, ktorou je vybavený celý prápor. Vzhľadom na vykonávanie častých peších hliadok v náročnom horskom teréne sú na fyzickú kondíciu vojakov v tejto misii kladené zvýšené požiadavky.

Pozorovateľská misia UNTSO (United Nations Truce Supervision Force)

Po tom, čo bol v máji 1948 vyhlásený izraelský štát, spustili sa proti nemu nepriateľské akcie zo strany Palestínčanov podporovaných arabskými štátmi. Preto Bezpečnostná Rada OSN vo svojej rezolúcii z konca mája vyzvala na zastavenie nepokojov v Palestíne a rozhodla o dozore OSN nad prímerím. Prvá skupina vojenských pozorovateľov prišla do oblasti v júni 1948, aby kontrolovala dohodu o prímerí medzi Izraelom a susednými arabskými krajinami. Činnosť tejto misie prebieha na území Egypta, Izraela, Jordánska, Libanonu a Sýrie. V dôsledku ďalších vojen došlo k modifikácii funkcie pozorovateľov (kontrola prímeria na základe dohody z roku 1974), ktorí začali pôsobiť aj ako prevencia prerastania incidentov do vážnejších konfliktov. Pozorovatelia tiež spolupracujú s misiami UNDOF (Golanské výšiny) a UNIFIL (Libanon).

Dvaja slovenskí vojenski pozorovatelia boli do misie vyslaní v auguste 1998. Ich úlohou je monitorovanie dodržiavania dohody o prímerí medzi Sýriou a Izraelom na Golanských výšinách, pozorovanie situácie na izraelsko-libanonskej hranici, výkon inšpekcií a hliadkovanie. Zúčastňujú sa aj na špeciálnom vyšetrowaní a výcviku nových pozorovateľov. Jeden z našich zástupcov pôsobí v skupine pozorovateľov na izraelskej a druhý na sýrskej strane.

Postup pri vyslaní jednotiek OS SR do misií OSN

Podnetom na vyslanie ozbrojených síl mimo územia SR je ponuka OSN, ktorá je sprostredkovaná Ministerstvom zahraničných vecí SR. Na základe tejto ponuky prebiehajú konzultácie reprezentantov ministerstva zahraničných vecí, diplomatických zástupcov, resp. predstaviteľov OS SR pri OSN, s predstaviteľmi tejto organizácie. Predmetom konzultácií je napr. predpokladaná dĺžka pôsobenia misie, osobitosti jej mandátu, geografický priestor pôsobenia našich vojakov a i. Zároveň sa vojenská účasť predbežne plánuje aj na Ministerstve obrany SR (ďalej len MO SR) a vo veliteľských orgánoch OS SR. Tu sa analyzujú požiadavky na zdroje, hodnotí sa situácia z hľadiska výhod a nevýhod, ktoré sprevádzajú predpokladané riešenie z hľadiska národných obranných záujmov. Musia sa tiež zohľadniť požiadavky OSN týkajúce sa účasti na misii (napr. typ a zloženie jednotky, jej hlavné úlohy, materiálne zabezpečenie atď.). Vyžadujú sa jednotky so skúsenosťami zo spoločných operácií alebo cvičení, so štandardnými komunikačnými systémami a zároveň schopné aplikovať bežné postupy vo velení či v oblasti logistiky. Nemenej dôležitá je aj interoperabilita vojenských síl v doktrinálnej oblasti, v oblasti postupov, komunikačných a informačných systémov i kompatibilita hlavnej výzbroje a zameniteľnosť dodávok materiálu.

Na základe politických a vojenských analýz posúdi ponuku sekcia obrannej politiky, medzinárodných vzťahov a legislatívy (SEOPMVL) MO SR v spolupráci s ďalšími zložkami ministerstva obrany a predloží ministrowi obrany informatívnu správu, ob-

POZNÁMKY

sahujúcu tiež návrh spôsobu financovania nákladov vyslania, v ktorej navrhne ďalší postup. Ak minister obrany vydá v tejto veci záporné stanovisko, MZV SR o tom informuje OSN. V opačnom prípade je vláda SR prostredníctvom ministra obrany a ministra zahraničných vecí oboznámená o zámere vyslať príslušníkov OS SR do operácie MKM. O tomto zámere informuje Stála misia SR pri OSN tiež príslušné orgány tejto organizácie, ktoré potom vydajú rozhodnutie o udelení mandátu na účasť na danej operácii. Súčasne prebieha vypracovanie materiálu na rokovanie vlády, čo je v kompetencii SEOPMVL, ktorá v tomto smere spolupracuje s MZV SR a s Generálnym štábom OS SR. Spomínaný materiál (súčasťou ktorého opäť musí byť návrh spôsobu financovania vyslania vojakov) do vlády spoločne predkladajú minister obrany a minister zahraničných vecí. Ak vláda po prerokovaní svojím uznesením príslušný materiál schváli, začne sa s vypracovaním materiálu na rokovanie Národnej rady Slovenskej republiky. Tieto podklady potrebné na rokovanie vlády a NR SR musia mať charakter komplexného pohľadu na navrhovanú prítomnosť našich príslušníkov ozbrojených síl.

Novela Ústavy SR priniesla zjednodušenie schvaľovacieho procesu v niektorých prípadoch vyslania ozbrojených síl do zahraničia. Podľa čl. 119 písm. o) Ústavy SR rozhoduje o vyslaní ozbrojených síl mimo územia SR na účel humanitárnej pomoci, vojenských cvičení alebo mierových pozorovateľských misií vláda. Tá má tiež právomoc rozhodnúť, na základe čl. 119 písm. p) Ústavy SR, o vyslaní ozbrojených síl mimo územia SR v prípade plnenia záväzkov z medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu, a to najdlhšie na dobu 60 dní. Zároveň o tom musí bezodkladne informovať NR SR. Ak nejde o tento prípad, vyslovuje súhlas na vyslanie ozbrojených síl mimo územia Slovenska NR SR (čl. 86 písm. k). Jej uznesenie je prijaté, ak sa zaň vysloví nadpolovičná väčšina všetkých poslancov NR SR. Ním sa súčasne stanoví či mandát na pôsobenie slovenských príslušníkov v mierovej operácii bude časovo ohraničený (uvedie sa presná dĺžka jeho trvania), alebo neobmedzený. Ak je mandát časovo ohraničený, NR SR môže pred jeho vypršaním rozhodnúť o jeho predĺžení. Politické rozhodnutie o účasti SR na mierových operáciách nasleduje po zvážení viacerých faktorov, akými sú predovšetkým analýzami stanovená možnosť vzniku konfliktu, pravdepodobné varianty vývoja, kritériá úspešnosti vojenskej podpory mierového procesu, miera ohrozenia národných záujmov či medzinárodnopolitické súvislosti.

Po rozhodnutí vlády a NR SR, ministerstvo zahraničných vecí informuje OSN o prijatí ponuky. V rámci mandátu BR OSN určeného pre SR, vypracuje ministerstvo obrany Dohodu o porozumení medzi vládou SR a OSN. Medzitým začne Generálny štáb OS SR, na základe úlohového listu ministra obrany, podnikáť kroky k organizačnej príprave a zabezpečeniu mierovej misie, pre ktorú tiež vydá operačný plán.

Do procesov spojených s účasťou Slovenska v misiách OSN je zainteresovaná aj Stála misia SR pri OSN (v New Yorku). V rámci svojej technicko-logistickej funkcie sa podieľa na úlohách spojených s technickým zabezpečením našej účasti v misiách, napr. vykonáva aktivity v súvislosti s realizáciou rotovania našich vojakov a techniky v misiách. Zároveň pôsobí ako sprostredkovateľ komunikácie medzi OSN (DPKO) a slovenskými ministerstvami obrany a zahraničných vecí. Je prvotným miestom kontaktu OSN so SR. Politická funkcia tejto stálej misie spočíva v sledovaní vývojových trendov v mierových operáciách, reformných procesov a ich dopadov na pôsobenie Slovenska v misiách, prípadne v presadzovaní otázok dôležitých pre SR z hľadiska stále sa meniacich mierových operácií. Ministerstvám obrany a zahraničných vecí poskytuje informácie a analýzy i o vývoji v jednotlivých misiách a predkladá odporúčania či zotrvať, rozšíriť alebo utlmovať našu účasť. Príslušné štátne orgány SR tak pri prijímaní rozhodnutí posudzujú i podklady zo stálej misie.

Rovnaký postup sa dodržiava aj pri vysielaní príslušníkov OS SR do operácií NATO a EÚ.

Podmienky účasti príslušníkov OS SR na operáciách MKM v budúcnosti

Naša aktívna účasť na operáciách medzinárodného krízového manažmentu vedie k tomu, že SR a jej ozbrojené sily si v rámci medzinárodných organizácií budujú dobré meno. Svedčí o tom i tá skutočnosť, že pri plánovaní vytvorenia nových misií sa tieto obracajú na Slovensko ako na poprednú prispievateľskú krajinu a SR tiež často dostáva ponuku vyslať svojich odborníkov aj do vedúcich funkcií v daných operáciách. Naša krajina disponuje veľmi dobrými kapacitami a expertmi na žienijné a chemické práce, odminovacie, prieskumné a pozorovateľské aktivity i na oblasť vojenského zdravotníctva. Aj týmto spôsobom si Slovensko posilňuje svoje medzinárodné postavenie.

Participácia na operáciách MKM poukázala na potrebu zvyšovať interoperabilitu síl a zdokonaľovať domáce a medzinárodné postupy vo velení, spojení a logistike. Možná budúca účasť na operáciách MKM (hlavne pod vedením NATO a EÚ) so sebou prináša vyššie nároky na výkonnosť ozbrojených síl a na prepojenosť účasti na operáciách s práve prebiehajúcou reformou a modernizáciou ozbrojených síl. Dostatočné vojenské kapacity pre predpokladané operácie by malo zabezpečiť vybudovanie profesionálnych síl vysokej a nižšej pripravenosti. Konceptne treba doriešiť otázku krízového manažmentu, súčasťou ktorého je pôsobenie príslušníkov ozbrojených síl v zahraničí. V súvislosti so zabezpečovaním ich účasti mimo Slovenska sa vzhľadom na veľkú centralizáciu kompetencií na generálnom štábe jeho určité kompetencie presunujú do pôsobnosti veliteľstva pozemných síl a veliteľstva vzdušných síl.

Z hľadiska plánovania a prípravy operácií MKM je potrebné zaistiť vysokú mieru koordinácie plánovania a organizácie účasti našich jednotiek na operácii s príslušnými orgánmi medzinárodných organizácií. Znamená to teda zavádzanie štandardných doktrín a operačných postupov v rámci generálneho štábu, a tiež na daných veliteľstvách ozbrojených síl, na ktoré sa postupne prenáša podstatná časť plánovacích a organizačných úloh. Zdokonalené pôsobenie našich síl v budúcich operáciách z hľadiska ich rozmiestnenia, mobility, udržateľnosti a logistiky má zabezpečiť modernizácia príslušných kapacít. Pre bezprostredné operačné potreby pozemných síl, ktoré sa budú vyslať do operácií MKM, treba rozšíriť aj kapacity letectva. Z mnohonárodného charakteru operácií tiež vyplýva požiadavka prehľadných a jednoznačných veliacich vzťahov, čo predpokladá štandardizovať pomery v oblasti velenia a riadenia našich ozbrojených síl. Súčasťou plánovania a organizácie účasti ozbrojených síl na mierovej operácii má byť i vojenská informatika zahrňujúca spravodajstvo, prieskum a pozorovanie, s odlišnými metódami získavania informácií (ktoré by nemali presahovať rámec misie), ako je to pri tradičných vojenských operáciách.

Výber profesionálnych vojakov a zamestnancov OS SR Všeobecné požiadavky

Profesionálni vojaci v operáciách MKM musia byť pripravení na plnenie úloh v zložitých životných, klimatických a bezpečnostných podmienkach. Musia spĺňať požiadavky na:

- a) kvalifikačné predpoklady vzdelania,
- b) kvalifikačné požiadavky na výkon funkcie,
- c) požadovanú vojenskú hodnotu na ustanovenie do funkcie,
- d) jazykovú spôsobilosť podľa normy NATO-STANAG 6001,
- e) zdravotný stav a psychickú spôsobilosť,
- f) morálnu bezúhonnosť,
- g) fyzickú pripravenosť,
- h) oprávnenie na oboznamovanie sa s utajovanými skutočnosťami, ako aj ďalšie požiadavky ustanovené osobitným predpisom a smernicami,
- i) služobnú spôsobilosť na základe služobného hodnotenia.

POZNÁMKY

Profesionálni vojaci v operáciách MKM, musia vykonávať profesionálnu službu aspoň:

- a) jeden rok – na funkcie mužstva a poddôstojnícke funkcie,
- b) dva roky – na práporčicke a dôstojnícke funkcie v jednotke,
- c) šesť rokov – na výkon funkcie veliteľa kontingentu a na plnenie úloh v štáboch a veliacich funkciách operácií MKM.

Profesionálni vojaci v operáciách MKM musia od skončenia predchádzajúceho pôsobenia v operáciách na podporu mieru vykonávať profesionálnu službu v útvaroch a zariadeniach OS SR najmenej 1 rok. Výnimky môže udeliť náčelník Generálneho štábu OS SR.

Dobu služby profesionálnych vojakov v operáciách MKM určí podľa charakteru a potrieb operácie na podporu mieru náčelník Generálneho štábu OS SR po schválení tabuliek počtov, spravidla však 6 mesiacov. Striedanie profesionálnych vojakov sa vykonáva v súlade s pravidlami operácie. Pravidlá striedania sa stanovujú pred začatím výberového konania.

Do operácií MKM sa budú v budúcnosti spravidla vyberať a vysielajú profesionálni vojaci na báze organických jednotiek (útvarov).

Jazykové a odborné požiadavky

Na ustanovenie do funkcií v operáciách MKM sa vyžaduje prax a jazyková spôsobilosť obvykle podľa normy NATO (STANAG 6001) a podľa požiadaviek vedúcej strany stanovených v dohodách, najmenej však v tomto rozsahu:

- a) veliteľ kontingentu, príslušník štábu operácie:
 1. praktické skúsenosti z operácií na podporu mieru v štáboch a veliacich funkciách na úrovni kontingentu,
 2. ovládanie anglického jazyka – 3. stupeň (3, 3, 3, 2);
- b) veliteľ práporu, zástupca veliteľa práporu a náčelník štábu:
 1. praktické skúsenosti z velenia jednotke aspoň na stupni práporu,
 2. ovládanie anglického jazyka – 2. – 3. stupeň (3, 3, 3, 2)¹;
- c) príslušník štábu práporu:
 1. praktické skúsenosti z práce v štábe práporu,
 2. ovládanie anglického jazyka – 2. stupeň (3, 2, 3, 2);
- d) veliteľ roty:
 1. skúsenosti z velenia jednotky aspoň na stupni roty,
 2. ovládanie anglického jazyka – 2. stupeň (3, 2, 2, 2);
- e) veliteľ čaty:
 1. skúsenosti z velenia jednotky aspoň na stupni čaty,
 2. ovládanie anglického jazyka – 1. – 2. stupeň (2, 2, 2, 2);
- f) veliteľ družstva:
 1. skúsenosti z velenia aspoň na stupni družstva,
 2. ovládanie anglického jazyka – 1. stupeň (2, 2, 2, 1);
- g) príslušník mužstva:
 1. odborné znalosti na výkon funkcie,
 2. ovládanie anglického jazyka – 1. stupeň (1, 1, 1, 1).

¹ (L - listening, S - speaking, R - reading, W - writing)

Na ustanovenie do technických funkcií sa vyžadujú okrem ovládania vševojskovej problematiky aj odborné požiadavky na výkon funkcií, ako sú kvalifikačné predpoklady vzdelania, kvalifikačné požiadavky na výkon funkcie a špeciálna odborná príprava (oprávnenie) zameraná na výkon funkcie v zahraničí.

Na zaradenie do úseku skladového hospodárstva sa vyžaduje ovládanie systému zásobovania, účtovania a vedenia evidencie materiálu medzinárodnej organizácie (napr. školenie o účtovnom hospodárstve vykoná SEFIM MO SR a pod.).

Výber na výkon funkcie sa uskutočňuje len z radov profesionálnych vojakov, ktorí spĺňajú kvalifikačné predpoklady:

- a) na výkon funkcie s plánovanou hodnosťou vojak, slobodník a desiatnik musí profesionálny vojak spĺňať stredné odborné vzdelanie a príslušné kvalifikačné požiadavky na výkon funkcie,
- b) na výkon funkcie s plánovanou hodnosťou čatár, rotný, rotmajster, nadrotmajster, štábny nadrotmajster, podpráporčík, práporčík a nadpráporčík musí profesionálny vojak spĺňať úplné stredné vzdelanie alebo úplné stredné odborné vzdelanie a príslušné kvalifikačné požiadavky na výkon funkcie,
- c) na výkon funkcie s plánovanou hodnosťou poručík, nadporučík, kapitán, major, podplukovník, plukovník, brigádny generál, generálmajor, generálporučík a generál musí profesionálny vojak spĺňať vysokoškolské vzdelanie a príslušné kvalifikačné požiadavky na výkon funkcie.

Podrobnosti o kvalifikačných predpokladoch vzdelania a kvalifikačných požiadavkách na výkon funkcie ustanovuje osobitný predpis.

Výnimku vo všeobecných požiadavkách na profesionálnych vojakov, v odbornej a jazykovej spôsobilosti pre výber na obsadenie funkcií v operácii na podporu mieru môže udeliť náčelník Generálneho štábu OS SR len v prípade nedostatku odborne a jazykovo pripravených profesionálnych vojakov.

Požiadavky na zdravotnú spôsobilosť, fyzickú zdatnosť a psychologické požiadavky

Zdravotný stav musí zodpovedať zdravotnej klasifikácii A (schopný) a zdravotnej spôsobilosti „spôsobilý na vycestovanie a pobyt v operácii MKM“.

Hodnotenie z posledného ročného preskúšania z telesnej výkonnosti nesmie byť staršie ako 12 mesiacov a jeho výsledok musí byť najmenej „dobré“ (ak nebude preskúšanie z telesnej výkonnosti realizované v rámci výcviku alebo kurzu organizovaného pred vyslaním do zahraničia).

Psychologické požiadavky:

- a) odolnosť voči záťaži a dostatočná integrita osobnosti,
- b) nekonfliktné interpersonálne správanie,
- c) schopnosť odolávať frustračným činiteľom fyzikálneho prostredia v cieľovej oblasti,
- d) odolnosť voči negatívnym prejavom života v malých sociálnych skupinách v obmedzenom priestore,
- e) vylúčiť personál s osobnostnými a sociálnymi patognómiami (tendencia k návykovosti, kriminogénne správanie a pod.),
- f) schopnosť čeliť prejavom výrazne nepriateľsky orientovaného prostredia a vyrovnávať sa s nimi,
- g) zohľadniť i to, aby dlhodobým pobytom v extrémnych záťažových podmienkach nebol ani predpoklad poškodenia integrity osobnosti,
- h) vyriešené rodinné problémy, stabilné rodinné zázemie.

POZNÁMKY**Organizovanie výberu**

Štáb personálneho manažmentu Generálneho štábu OS SR vedie aktuálnu databanku uchádzačov o vyslanie do operácií MKM v súčinnosti s príslušným veliteľom operačného veliteľstva, ktorý aktualizuje informácie o profesionálnych vojakoch v jeho podriadenosti. Výber sa nevykonáva, ak do operácie (misie) odchádza organická jednotka (útvár).

Do databanky zaradí štáb personálneho manažmentu profesionálneho vojaka, ktorého odporučil služobný orgán s príslušnou personálnou právomocou.

Komisia ustanovená náčelníkom generálneho štábu zverejnená vo vnútornom rozkaze (ďalej len VR) NGŠ OS SR (ďalej len „komisia“) pozve všetkých profesionálnych vojakov, ktorí spĺňajú požadované kritériá na výber.

Vybraných uchádzačov posudzuje komisia spravidla v tomto zložení:

- a) príslušník štábu riadenia operácií,
- b) príslušník centra riadenia operácií,
- c) príslušník veliteľstva vojenského zdravotníctva,
- e) 1 až 2 príslušníci jazykového inštitútu MO SR s oprávnením na preskúšanie jazykovej pripravenosti alebo príslušníci jazykovej skupiny výcvikovej základne,
- f) psychológ,
- g) príslušníci operačného veliteľstva, z ktorého je vykonaný výber alebo z ktorého je nasadená jednotka.

Profesionálnych vojakov, s výnimkou tých, ktorí plnia úlohy podľa osobitného predpisu, posudzuje na základe výsledkov výberu komisia. Komisia organizuje výber najneskôr tri mesiace pred vyslaním do priestoru operácie alebo do kurzu podľa požiadaviek na vyslanie profesionálnych vojakov do operácie MKM.

Komisia komplexne posúdi či profesionálni vojaci spĺňajú podmienky na zaradenie do operácie MKM. Komisia pri výbere posúdi kritériá a spracuje zoznam vybraných profesionálnych vojakov. Po nespĺnení niektorej požiadavky vyradí uchádzača z databanky uchádzačov pre konkrétnu misiu.

Súčasťou výberu je špeciálne psychologické vyšetrenie (v prípade nutnosti) a preskúšanie z jazykovej spôsobilosti.

Profesionálnych vojakov, ktorí neboli v termíne plánovania postupnej výmeny komisiou navrhnutí na vyslanie do jednotky operácie MKM, zaradí komisia do zoznamu v ďalšom termíne.

Do výberu nebudú zaradení tí profesionálni vojaci, ktorí boli právoplatne odsúdení za trestné činy, ktorí majú záznam v registri trestov alebo prestali spĺňať inú, zákonom ustanovenú podmienku, proti ktorým je vedené trestné stíhanie, priestupkové konanie alebo disciplinárne konanie, ktorí boli repatriovaní z dôvodu neplnenia úloh alebo porušenia disciplíny počas služby v jednotke operácie na podporu mieru alebo v pozorovateľskej misii, ktorí boli disciplinárne potrestaní počas predchádzajúceho pôsobenia v jednotke operácie na podporu mieru alebo v pozorovateľskej misii, pričom disciplinárne potrestanie nemalo za následok predčasné skončenie vyslania na plnenie úloh v operácií na podporu mieru, ďalej do výberu nebudú zaradení ani tí profesionálni vojaci, u ktorých došlo k zmene zdravotnej klasifikácie nedovoľujúcej vykonávať službu v jednotke operácie MKM a ani tí, ktorí boli hodnotení ako nespôsobilí na plnenie úloh operácií MKM.

Výber na výkon funkcie v operácii MKM sa uskutočňuje z radov profesionálnych vojakov, ktorí dosiahli vojenskú hodnosť plánovanú na funkciu, do ktorej majú byť ustanovení alebo spĺňajú podmienky na vymenovanie alebo na povýšenie do takej vojenskej hodnosti v súlade s osobitným predpisom. Do výberu budú len výnimočne (pri nedostatku odborníkov) pozvaní profesionálni

vojaci, ktorí nemajú súhlasné stanovisko veliteľa útvaru. Veliteľ útvaru bude pri nedostatku odborníkov vyrozumieť alebo požiadaný o vyjadrenie k profesionálnemu vojakovi.

Počas výberu komisia preskúša ústnou a písomnou formou vybraných profesionálnych vojakov z vojensko-odbornej spôsobilosti, posúdi ich psychickú, zdravotnú a odbornú spôsobilosť a najvhodnejších zaradí do zoznamu na vyslanie do operácie na podporu mieru. Do komisie budú prizvaní špecialisti OS SR na relevantné posúdenie znalostí uchádzačov podľa charakteru operácie.

Účasť na výbere profesionálnych vojakov sa hodnotí ako plnenie služobných úloh.

Pri výbere komisia overí nasledovné dokumenty:

- a) súhlasné stanovisko veliteľa s účasťou na výberovom konaní a zaradení do výberu,
- b) odpis posledného služobného hodnotenia, ako aj hodnotenia z misie,
- c) záznam o personálnom pohovore,
- d) lekárske vysvedčenie nie staršie ako šesť mesiacov,
- e) overené potvrdenie o výsledku preverenia z pohybovej výkonnosti s hodnotením minimálne dobre,
- f) odpis z registra trestov,
- g) kópiu osvedčenia o jazykovej pripravenosti,
- h) posledný platový výmer,
- i) doklady o dosiahnutom vzdelaní,
- j) doklad o dosiahnutej vojenskej hodnosti – vojenský (služobný) preukaz,
- k) potvrdenie o dobe záväzku zotrvania v služobnom pomere,
- l) potvrdenie o priebehu služby príslušným služobným orgánom,
- m) u vybraných profesionálnych vojakov platné oprávnenie na oboznamovanie sa s utajovanými skutočnosťami požadovaného stupňa a vystavenie bezpečnostných certifikátov NATO podľa požadovaného stupňa utajenia prostredníctvom Bezpečnostného úradu Ministerstva obrany SR (ak bolo vopred stanovené priniesť ho na výberové konanie),
- n) cestovný pas platný aspoň dva roky od predpokladaného času vycestovania,
- o) vodičské oprávnenie najmenej skupiny B,
- p) osvedčenie o ďalšej odbornej kvalifikácii (napr. preukaz strojníka, oprávnenie zvärača, oprávnenie na prácu s trhavinami, certifikáty o absolvovaní zahraničných kurzov k problematike operácií MKM a pozorovateľských misií...),
- q) odpis záznamu o disciplinárnych odmenách a trestoch.

Štáb personálneho manažmentu oznámi výsledky výberu profesionálnym vojakom prostredníctvom priamych nadriadených profesionálnych vojakov do 15 dní od ukončenia výberu. Proti výsledku sa možno do 5 dní od obdržania oznámenia o výsledku výberu odvolať náčelníkovi štábu personálneho manažmentu. Kópia oznámenia o výsledku výberu sa zakladá do osobných spisov profesionálneho vojaka.

Po spracovaní zoznamu profesionálnych vojakov pre operáciu MKM náčelník štábu riadenia operácií v spolupráci s náčelníkom štábu personálneho manažmentu, náčelníkom CRO a operačnými veliteľmi zabezpečí:

- a) oboznámenie príslušných veliteľov (náčelníkov) o tom, že profesionálny vojak bol na základe výberu vybraný do operácie MKM a následné informovanie profesionálneho vojaka,
- b) odoslanie podkladov (dátum a miesto narodenia, rodné číslo, adresa trvalého bydliska a žiadosť) na vybavenie cestovných dokladov,
- c) materiálne vybavenie pre profesionálnych vojakov podľa určenej normy pre operáciu v spolupráci so štábom logistiky, CRO a prostredníctvom materiálnej a výcvikovej základne,

POZNÁMKY

- d) očkovanie potrebnými vakcínami, ktoré sú vyžadované pre vstup do krajiny pôsobenia v spolupráci s Vojenským ústavom hygieny a epidemiológie Bratislava,
- e) hromadnú prepravu jednotiek OS SR s technikou a materiálom a prepravu jednotlivcov a skupín do 10 osôb do miesta určenia v spolupráci s centrom pre koordináciu prepravy a presunov štábu logistiky GŠ OS SR,
- f) koordináciu personálneho a finančného zabezpečenia,
- g) stanovenie úloh výcvikovej základni/jednotke a operačnému veliteľstvu.

Po skončení spoločnej odbornej prípravy a kurzov, komisia vyhodnotí či profesionálni vojaci splnili všetky požiadavky. Do tabuľky počtov misie budú zaradení len tí profesionálni vojaci, ktorí splnili požiadavky na nich kladené v spoločnej príprave a kurzoch.

Kurzy vojakov OS SR

Profesionálni vojaci OS SR sa pred vyslaním do pozorovateľských misií, mierových misií vysielajú do kurzov. Požiadavky a predpoklady na vykonávanie jednotlivých funkcií v operáciách na podporu mieru z hľadiska odborných a kariérnych kurzov ustanoví osobitným predpisom ministerstvo obrany. Pre organické (účelovo vytvorené) jednotky sa vykonáva spoločná a odborná príprava.

Do kurzov možno zaradiť len tých profesionálnych vojakov OS SR, ktorí splnili ciele výberu a boli uznaní ako spôsobilí na plnenie úloh v operácii MKM.

Náplňou kurzov je špeciálna príprava so zameraním na získanie základných poznatkov a praktických zručností potrebných na plnenie úloh v operácii.

Kurzy sa vykonávajú vo výcvikovej základni/jednotke, v útvaroch a zariadeniach a vo výcvikových priestoroch OS SR; kurzy možno vykonať i vo výcvikových zariadeniach členských štátov OSN na základe osobitných dohôd. Obsah kurzov je realizovaný v programoch výcviku do jednotlivých operácií MKM.

Príprava vojenských pozorovateľov sa organizuje vo forme kurzov a takisto sa používajú dvojstranné aktivity na vyslanie do pozorovateľských kurzov OSN v zahraničí. Organizovať kurzy vojenských pozorovateľov je možné aj vo výcvikovej základni.

Ak je do operácie MKM vysielaná organická jednotka, jej prípravu vykonávajú v materskom útvere inštruktori pre odborný výcvik z výcvikovej základne podľa požiadavky veliteľa útvaru.

Osoby určené na pôsobenie v operáciách MKM musia spĺňať adekvátne fyzické, psychické a odborné predpoklady vrátane jazykových vedomostí. V oblasti zabezpečenia operácií MKM je potrebné riešiť otázky komunikácie a spojenia, čo súvisí s efektívnym riadením a organizáciou činnosti jednotiek počas ich pôsobenia v danej operácii. Zvýšená pozornosť sa venuje mediálnej politike - informovaniu verejnosti prostredníctvom médií o činnosti a dosiahnutých výsledkoch našich jednotiek.

Výcviková základňa mierových síl OSN v Nitre (VZ MS OSN)

História VZ MS OSN v Nitre je úzko spojená so vznikom samostatnej Slovenskej republiky. Na základe výzvy OSN požiadala jej generálny tajomník vládu SR o vyslanie jednotky v sile ženíjného práporu do bývalej Juhoslávie pre mierovú misiu UNPROFOR. O zriadení VZ MS OSN v Nitre rozhodol veliteľ Armády SR rozkazom 1. septembra 1993.

VZ MS OSN v Nitre bola budovaná na základoch Vojenskej strednej odbornej školy tankovej a automobilovej, ktorá jej poskytla materiálnu a najmä personálnu pomoc. 1. októbra 1995 bol ustanovený do funkcie veliteľa VZ MS OSN plk. Ing. Daniel Kostra ako bývalý veliteľ ženijného práporu v Chorvátsku. Pod jeho velením došlo k úplnému osamostatneniu sa od VSOŠ TA.

V roku 1995 bol v priestoroch kasární dislokovaný mechanizovaný prápor ľahkej brigády.

V roku 1998 bolo vo VZ MS OSN Nitra vytvorené detašované pracovisko MO SR pre výučbu anglického jazyka.

V roku 2002 bolo vo VZ MS OSN Nitra vytvorené stredisko výberu personálu pre OS SR.

Hlavné úlohy, ktoré VZ MS OSN v Nitre vykonávala:

1. plánovanie a vykonávanie výcviku vojakov vysielaných do operácií MKM,
2. príprava pozorovateľov pre OSN, OBSE, NATO a EÚ,
3. hodnotenie pripravenosti vojakov pre operácie MKM,
4. organizácia pravidelných rotácií a zabezpečenie logistickej podpory misí,
5. organizácia výberu personálu pre misie,
6. vykonávanie špeciálnych kurzov.

Výcvikový proces

Výcvik do mierových misí OSN bol vykonávaný v dĺžke 20 výcvikových dní.

- 1 deň – príchod, ubytovanie, rozdelenie do čiat, zoznámenie sa s výcvikom:
- 8 – 12 dní – spoločný výcvik
- 5 – 9 dní – špecifický výcvik
- 2 dni – preskúšanie, personálne pohovory

Výcvik prebiehal v priestoroch VZ MS OSN v Nitre a vo výcvikových priestoroch v jej okolí (CRBV Koliňany, strelnica Tomášikovo, VVP Turecký vrch).

Výcvik do operácií NATO bol vykonávaný v dĺžke 10 výcvikových dní:

- 1 deň – príchod, ubytovanie, rozdelenie do čiat, zoznámenie sa s výcvikom
- 9 dní – spoločný výcvik

Odborný výcvik pred vyslaním bol vykonávaný vo VVP a v útvaroch, ktoré boli predurčené na zabezpečovanie danej operácie MKM.

Výcvik do pozorovateľských misí bol vykonávaný v dĺžke 3 týždňov.

Všetky výcviky sa vykonávali podľa harmonogramov prípravy a rozvrhov v zmysle schválených programov prípravy pre konkrétne misie a operácie.

Hlavné oblasti vykonávaného výcviku boli:

Spoločný výcvik:

- Všeobecná časť
- Štandardné postupy
- Komunikácia
- Vojenská angličtina
- Psychologická príprava
- Bezpečnostné uvedomenie

Špecifický výcvik:

- Výcvik po odbornostiach
- Záverečné sústredené cvičenie

POZNÁMKY

VZ MS OSN zabezpečovala výcvik do nasledujúcich misií a operácií MKM:

- UNFICYP
- UNDOF
- Trvalá sloboda a ISAF
- Iracká sloboda
- Pozorovateľské misie: UNTSO, SFOR, ECMM, OSCE, UNAMSIL, ISAF

VZ MS OSN Nitra úzko spolupracovala pri výcviku do mierových misií a operácií s výcvikovými centrami v Rakúsku a v Maďarsku (misie UNDOF, UNFICYP). Išlo o spoločnú prípravu hlavných funkcionárov do už spomenutých misií (dvakrát ročne). V rakúskom výcvikovom centre sa na spoločnej príprave podieľali aj inštruktori z VZ MS OSN.

V roku 2006 bola VZ MS OSN Nitra zrušená, materiál na výcvik a časť perso-nálu boli premiestnení do Martina, kde sa vytvorila „Výcviková jednotka vojenských misií a pozorovateľov“ (v počte 21 osôb), ktorá je zodpovedná za výcvik a prípravu kľúčového personálu vojenských misií a operácií. Za zladenie a docvičenie jednotky sú zodpovední velitelia síl (VzS, PS, SVaP a VP). Odbornú prípravu si zabezpečujú útvary, ktorým bola príprava jednotlivých operácií zverená, tak ako je to v silách a schopnostiach jednotlivých útvarov a zariadení.

Vyskytujúce sa nedostatky a ich odstraňovanie

Pravidelné vyhodnocovanie účasti OS SR na operáciách MKM poukazuje aj na vyskytujúce sa nedostatky, ktorým treba venovať stálu pozornosť a postupne ich odstraňovať. Takto sa ukázala napríklad potreba zaradenia služby v operáciách MKM medzi kvalifikačné požiadavky pre výkon daných funkcií v silách vysokej a nižšej pripravenosti v kariérnom poriadku. Prispievalo by to k zvýšeniu záujmu profesionálnych vojakov o službu v zahraničí, a tiež by sa skôr dosiahla ochota veliteľov jednotiek uvoľňovať svojich vojakov do tejto služby.

Postupne je potrebné vytvárať predpoklady na postupné znižovanie disproporcií v oblasti finančného odmeňovania našich vojakov voči vojakom ostatných krajín NATO pôsobiacich v operáciách MKM.

Výber, prípravu a výcvik vojakov pre potreby striedania v operáciách je potrebné začať s polročným časovým predstihom. Ešte stále je nutné zlepšovať jazykovú prípravu vojakov. Novelizovanie príslušných smerníc zasa prispeje k lepšiemu riadeniu a organizácii operácií MKM, v oblasti ich zabezpečovania technikou a materiálom k sprehľadneniu finančných tokov a k urýchleniu priebehu nákupov novej techniky. Treba vytvoriť a neustále aktualizovať databázu všetkých profesionálnych vojakov pôsobiacich v operáciách MKM od vzniku SR, a tiež tých, ktorí boli akýmkoľvek spôsobom repatriovaní. Potrebný je aj systém využívania skúseností a poznatkov, ktoré prináša účasť v medzinárodných operáciách.

Snahou SR je posilniť svoju prítomnosť v operáciách MKM, ktoré majú užšiu väzbu na jej záujmy a medzinárodné pozície. Z tohto hľadiska majú prioritu operácie pod vedením NATO, ďalej sú to operácie súvisiace s našim členstvom v EÚ, a napokon operácie pod vedením OSN a OBSE. Cieľom je dosiahnutie vyváženej účasti OS SR na operáciách MKM, k čomu má dôjsť postupným obmedzovaním nášho pôsobenia v misiách OSN a prednostnou účasťou na operáciách NATO a EÚ. V oblasti kvalitatívnej zmeny charakteru vysielaných jednotiek sa má klásť dôraz na mechanizované jednotky. Aby sa dosiahla spomínaná vyvážená účasť, je potrebné prijímať ďalšie záväzky len po preskúmaní ľudských zdrojov a po finančnom vyčíslení na obdobie dlhšie ako jeden rok. Konceptné zámery účasti našich síl na operáciách

MKM budú naplnené hlavne v závislosti od finančných možností SR, od priebehu procesu profesionalizácie a od nárastu záujmu o pôsobenie v týchto operáciách.

Záver

Slovensko vzhľadom na svoju veľkosť a z toho vyplývajúci potenciál nikdy nebude jedným z popredných aktérov svetového diania, a teda nebude mať rozhodujúce postavenie vo svete. To však nevylučuje, aby svojim adekvátnym podielom prispelo k formovaniu medzinárodného prostredia. Túto možnosť mu ponúka členstvo v medzinárodných organizáciách, v ktorých disponuje istým vplyvom. Jeho miera je daná hlavne angažovanosťou – aktívnou činnosťou v rámci tej-ktorej organizácie. Doterajšou spoluprácou s prioritnými organizáciami (z pohľadu SR), ako sú OSN, NATO, EÚ či OBSE, Slovensko dokazuje svoj aktívny prístup vo vzťahu k týmto organizáciám.

Participácia na operáciách MKM je pre Slovensko, ako pomerne nový a zároveň malý štát, predovšetkým jednou z príležitostí, ako sa dostať do povedomia medzinárodného spoločenstva a ukázať, že sa chceme a vieme v rámci svojich možností podieľať na svetovom dianí, resp. riešení problémov. Týmto spôsobom si tiež SR buduje kredit krajiny, na ktorú sa možno obrátiť a spoľahnúť. Tým, že sa do povedomia dostáva Slovensko, platí to aj o jeho predstaviteľoch, diplomatoch, ktorí tak majú väčšiu šancu presadiť sa na postoch medzinárodných organizácií. Tieto posty a účasť na operáciách znamenajú pre SR možnosť vplývať na udalosti vo svete, podieľať sa na formovaní medzinárodného prostredia, a tak zároveň presadzovať aj svoje politické a ekonomické záujmy v zahraničí. Účasť na operáciách tiež znamená rozvíjanie spolupráce a budovanie vzťahov a kontaktov s inými štátmi, čo vytvára predpoklady pre prípadnú spoluprácu pri presadzovaní záujmov, ktoré má SR spoločné s príslušným štátom alebo štátmi. Účasť Slovenska na operáciách MKM – to sú aj nové skúsenosti a poznatky pre samotné OS SR. Prax totiž vždy najlepšie ukáže, v čom sú naše silné stránky a kde sú naše slabé miesta, ktorým treba venovať pozornosť.

Kvalitatívny posun dopredu v otázke našej účasti na operáciách MKM je úzko spätý s reformou ozbrojených síl. Jej východiskom sú dokumenty Ozbrojené sily Slovenskej republiky – Model 2010 a 2015, na základe ktorých sa má dosiahnuť interoperabilita s ozbrojenými silami členských štátov NATO a EÚ, teda integrácia do kolektívnych obranných mechanizmov týchto organizácií.

V oblasti nášho pôsobenia v operáciách MKM považujeme za významnú aj spoluprácu s inými štátmi. Príkladom je spoločný mechanizovaný prápor Českej republiky a Slovenskej republiky, ktorý od marca 2002 pôsobí v Kosove v rámci operácie KFOR. Spolu s Českou republikou a Poľskom vytvorila SR koncom mája 2002 mnohonárodnú brigádu pre mierové operácie pod vedením NATO a EÚ. Slovensko bolo aktívne aj v projekte Spolupráca stredoeurópskych krajín na podporu mieru (CENCOOP), ktorý vznikol v marci 1998 a jeho účastníkmi sú tiež Maďarsko, Rakúsko, Rumunsko, Slovinsko a Švajčiarsko. Cieľom tohto projektu je dosiahnutie efektívnejšieho pôsobenia v mierových operáciách prostredníctvom regionálnej spolupráce.

Je dôležité uvedomiť si, že príprava a následné pôsobenie v zahraničnej misii je pre vojakov náročným poslaním. Čo všetko je s tým spojené, vedia najlepšie tí, ktorí sa v tejto oblasti pohybujú, nevynímajúc rodiny, príbuzných a známych týchto vojakov. Život v misii sa totiž od toho bežného života úplne odlišuje a predstavuje veľkú psychickú a emotívnu záťaž, ktorá na vojakoch zanecháva svoje stopy. Problém po návrate z misie predstavuje adaptácia na nové podmienky, na civilný život. Tá je neraz sprevádzaná nielen stavmi depresie, nervozity, podráždenosti či nesústredenosti, ale napríklad i zvýšenou rozvodovosťou v tejto skupine ľudí v porovnaní s bežnou populáciou.

POZNÁMKY

Možno predpokladať, že sa SR bude v nasledujúcom období naďalej angažovať v operáciách MKM. Rozsah našej účasti na nich bude stále v podstatnej miere daný finančnými zdrojmi štátu. Pre budúcnosť je dôležité, aby politické rozhodnutia o participácii Slovenska na týchto operáciách zohľadňovali finančné možnosti rezortu ministerstva obrany – teda, aby slovenskí vojaci neboli vysielaní do misií na úkor prebiehajúcej modernizácie ozbrojených síl.

**Ukončené operácie,
na ktorých sa podieľali
Ozbrojené sily SR (Armáda SR)**

Tab. č. 1

Operácia	Org.	Štát	Trvanie operácie		Veľkosť (počet vojakov)
			od	do	
UNAVEM II, III, MONUA	OSN	Angola	XII/1992	III/1999	5
UNPROFOR	OSN	bývalá Juhoslávia	V/1993	I/1996	600
UNTAES	OSN	bývalá Juhoslávia (východné Slavónsko)	I/1996	II/1998	600
UNOMIL	OSN	Libéria	XI/1993	XI/1993	10
UNOMUR	OSN	Uganda	XI/1993	VIII/1994	5
UNOMIR	OSN	Rwanda	VIII/1994	XII/1994	5
SFOR HQ	NATO	Bosna a Her- cegovina	VI/1998	XII/2004	8
OSCE	OBSE	Moldavsko	IX/1998	XI/2002	1
MINURSO	OSN	Západná Sahara	nezačatá		0
KVM	OBSE	Juhoslávia (Kosovo)	1998	2000	5 (2)
UNAMSIL	OSN	Sierra Leone	VIII/1999	2005	1
AFOR	NATO	Albánsko	VII/1999	VIII/1999	40
KFOR – engineer unit	NATO	Juhoslávia (Kosovo)	IX/1999	III/2002	40
MONUC	OSN	Kongo	plánovaná		0
OSCE	OBSE	Gruzínsko	VI/2000	2005	1
UNGCI	OSN	Irak	VIII/2000	II/2003	8
UNMEE	OSN	Etiópia/Erit- rea	XII/2000	VI/2004	191
UNTAET (UNMISSET)	OSN	Východný Timor	VII/2001	XII/2003	34
Enduring Freedom		Afganistan	VIII/2002	XII/2005	40
EF-NBC unit		Kuvajt	III/2003	VI/2003	74
Concordia	EÚ	FYROM	IV/2003	XII/2003	1

POZNÁMKY

Vysvetlivky použitých skratiek:

UNAVEM II, III, MONUA	UN Angola Verification Mission – Verifikačná misia OSN v Angole
UNPROFOR UNTAES	UN Protection Force – Ochranné sily OSN UN Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium – Dočasná vláda OSN pre Východné Slavónsko, Baranju a Západné Sirmium
UNOMIL	UN Observer Mission in Liberia – Pozorovateľská misia OSN v Libérii
UNOMUR	UN Observer Mission Uganda-Rwanda – Pozorovateľská misia OSN Uganda-Rwanda
UNOMIR	UN Assistance Mission for Rwanda – Asistenčná misia OSN pre Rwandu
SFOR HQ	Stabilisation Force Headquarters – Veliteľstvo stabilizačných síl NATO
OSCE = OBSE MINURSO	Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe UN Mission for the Referendum in Western Sahara – Misia OSN pre referendum na Západnej Sahare
KVM	Kosovo Verification Mission – Verifikačná misia v Kosove
UNAMSIL	UN Mission in Sierra Leone – Misia OSN v Sierra Leone
AFOR KFOR	Albania Force – Sily NATO v Albánsku engineer unit – Kosovo Force – kosovské sily – ženijná jednotka
MONUC	UN Organization Mission in Democratic Republic of the Congo – Organizačná misia OSN v Demokratickej republike Kongo
OSCE = OBSE UNGCI	UN Guard Contingent in Iraq – Strážny kontingent OSN v Iraku
UNMEE	UN Mission in Ethiopia and Eritrea – Misia OSN v Etiópii a Eritrei
UNTAET (UNMISSET)	UN Transitional Administration in East Timor – Dočasná vláda OSN vo Východnom Timore
Enduring Freedom EF-NBC unit Concordia FYROM	Trvalá sloboda Trvalá sloboda – jednotka RCHBO misia Európskej únie v Macedónsku Former Yugoslav Republic of Macedonia – Bývalá juhoslovanská republika Macedónsko

**Operácie, na ktorých sa podieľajú
Ozbrojené sily SR v súčasnosti****POZNÁMKY**

Tab. č. 2

Operácia	Org.	Štát	Veľkosť (počet vojakov)
KFOR	NATO	Srbsko (Kosovo)	135
ISAF	NATO	Afganistan	57
NTM – I	NATO	Irak	5
NATO HQ Sa	NATO	Bosna a Hercegovina	3
Iracká sloboda	Koaličné sily	Irak	105
ALTHEA – jednotka	EÚ	Bosna a Hercegovina	40
ALTHEA – veliteľstvo	NATO	Bosna a Hercegovina	4
AMIS II	EÚ	Sudán – Darfúr	2
EUMM	EÚ	Bývalá Juhoslávia	2
UNDOF	OSN	Sýria – Golanské výšiny	95
UNFICYP	OSN	Cyprus	196
UNTSO	OSN	Sýria a Izrael	2
Celkom:			646

POZNÁMKY**Vysvetlivky použitých skratiek:**

KFOR	Kosovo Force – kosovské sily
ISAF	International Security Assistance Force – Medzinárodné sily pre podporu bezpečnosti
NTM-I	NATO Training Mission in Iraq – Výcviková misia NATO v Iraku
NATO HQ Sa	NATO Headquarters Sarajevo – Veliteľstvo NATO v Sarajeve
ALTHEA	operácia Európskej únie v Bosne a Hercegovine pod názvom ALTHEA
AMIS	African Mission in Sudan – misia Africkej únie v Sudáne
EUMM	European Union Monitoring Mission – Monitorovacia misia EÚ
UNDOF	United Nations Disengagement Observer Force – Odpúťavacie pozorovacie sily OSN
UNFICYP	UN Peacekeeping Force in Cyprus – Mierové sily OSN na Cypre
UNTSO	UN Truce Supervision Organization – Organizácia OSN pre dozor nad prímerím

ZÁPADNÁ CIVILIZÁCIA A ISLAM

POZNÁMKY

Jozef Lenč

Medzinárodnopolitický vývoj udalostí ostatných dní nám do istej miery predurčuje aktuálnosť vzájomného poznávania a prehlbovania kontaktov medzi islamom a neislamským svetom v našom kontexte reprezentovanom Európou resp. tzv. západnou civilizáciou. Účelom článku je poskytnúť stručný, jednoduchý a faktami podložený prehľad základných atribútov súvisiacich s islamom a životom moslimov. Snahou je priblížiť problematiku islamu a jeho význam pre budúcnosť práve v čase, kedy vo všeobecnosti prevládajú rôzne kultúrne, rasové ale aj náboženské predsudky, sumárne označované pojmom islamofóbia. Nutnosť bližšieho poznania vzniká aj na základe rastúceho skepticizmu, podozrievavosti a posilňovania obáv z islamu, ktoré sa stali dominantnými charakteristikami vo vzťahu dnešných Európanov k islamu a moslimom.

Nedôvera a rôzne podoby obojstrannej konfrontácie sa objavujú vo vzťahu islamu a tzv. kresťansko-židovskej civilizácie už od stredoveku a jej špecifické „znovuzrodenie“ zažívame dnes a to najmä pod vplyvom tragických udalostí z 11. septembra 2001. Z dôvodu súčasnej kumulácie napätia je jedným z prostriedkov zmierňovania poznávanie, získavanie znalostí o pôvode, význame a univerzálnom charaktere prorockého posolstva islamu. V tomto smere hrá dôležitú úlohu objektívne rozlišovanie medzi pôvodnými myšlienkami Božieho posolstva zvereneného prorokovi Muhammadovi a súčasnou interpretáciou islamu, s ktorou sa stretávame pri rôznych podobách konfliktu islamského radikalizmu s liberálnou demokraciou resp. západnou civilizáciou.

Pôvod islamu

Prirodzenou súčasťou života každého človeka je hľadanie odpovedí na otázky. K tým najťažším patria tie, ktoré sa týkajú ľudskej existencie, zmysluplnosti odohrávajúcich sa udalostí každodenného života alebo významu smrti a toho, čo nasleduje po nej. Dávno predtým, ako sa prvý človek usadil a začal vytvárať spoločenstvá sa formovali rôzne formy božského kultu (náboženstiev). Najvýznamnejšia podoba kodifikácie sa odohrala v oblasti, ktorá sa dnes nazýva „úrodný polmesiac“¹, v kolíske civilizácií. Stredný Východ sa stal miestom, kde sa človek po prvýkrát začal sám seba pýtať, čo existuje mimo rámec viditeľného sveta, čo riadi všetku existenciu, pohyb, či prírodné deje. Táto otázka sa stala základom hľadania a uvedomovania si. Začína sa obdobie „existencie“ božstiev, obdobie náboženstiev.

V záplave bohov, ktorí sa objavili v tomto období a vládli nad jednotlivými aspektmi života a prírody, jej dejov a zákonitostí, sa začína postupne presadzovať fenomén monoteizmu – Židovstvo, kresťanstvo, islam. Takto ich podľa oficiálneho času ich kodifikácie usporiadali historici. Správnosť takéhoto chronologického zoradenia však možno spochybniť.

Datovať vznik islamu je nemožné. Haeri k tomuto problému uvádza dôležitý fakt existencie entity, schopnej myslenia a konania spojeného s náboženskými aktivitami. Vznik islamu² preto stotožňuje so stvorením človeka. Moslimovia nevidia v Muhammadovi zakladateľa islamu ale posledného proroka, ktorým sa ukončilo obdobie prorokov a Božie posolstvo bolo kompletné. „On nazval vás moslimami už skôr, aby posol tento (Muhammad) bol vám svedkom a aby ste vy boli svedkami pre ostatných ľudí.“ (Korán 22:78)

Islam sa zakladá predovšetkým na sebadisciplíne človeka a cnostných spôsoboch

1 Územie dnešnej Palestíny, Libanonu, Sýrie a medzi riekami Eufrat a Tigris.

2 Pod pojmom islam treba chápať všetky súčasné monoteistické náboženstvá, ktoré majú svoje korene v Starom Zákone a majú svoj „geografický pôvod“ v oblasti Stredného Východu.

POZNÁMKY

správania sa tak k sebe, ako aj k ostatným. Jeho správanie bude Bohom v Súdny deň hodnotené ako správne ak bude konať v súlade s Jeho nariadeniami.

V tejto súvislosti treba poznamenať, že v niektorých publikáciách, článkoch alebo v hovorovej reči sa používa nepresné označenie. Na rozdiel od korektného termínu moslim (moslimské) t. j. ten, ktorý nasleduje islam, resp. ten, ktorý sa podriadil vôli Božej a Jeho zákonom, sa zaužívalo pomenovanie mohamedán (mohamedánske). „Toto nesprávne meno naznačuje, že naše náboženstvo je pomenované po smrteľnej bytosti, teda po Muhammadovi, a že islam je len ďalší „izmus“.“ (Hammudah, 1993:19)

Keďže podstatou islamu je uctievanie jediného Boha, jeho poznanie a podriadenie sa mu, uskutočňuje sa pomocou rôznych spôsobov osobného či spoločenského správania. Existuje päť základných praktík, pomocou ktorých moslim komunikuje s Bohom a prejavuje tak úctu a vďaku. Tieto sú zoradené v základných pilieroch islamu. Vonkajšie praktiky islamu sa prejavujú vo vyznaní (šaháda) „najvyššej pravdy, že existuje iba jeden Boh a Muhammad je Jeho prorokom.“ (Haeri 2000:58) Moslim si tiež Boha uctieva prostredníctvom pravidelných a predpísaných modlitieb (salát). K ďalším povinnostiam patrí dobročinnosť a teda povinnosť dávať almužnu (zakát), pravidelný pôst (saum), ktorým moslim očisťuje svoje telo a dušu a prejavuje svoju vďačnosť za zoslaný Korán a v neposlednom rade je to púť (hadždž). K týmto základným pilierom niektorí moslimskí učitelia priradujú ešte aj džihád, ako nepísaný šiesty pilier viery.

Vyznanie viery (šaháda)

Dobrovoľným vyslovením šahády sa človek stáva moslimom; súčasťou islamskej ummy. Vyslovením súhlasu prezentuje úprimnú vieru, existenciu jediného Boha (Alaha) a Muhammada Božieho posla. Boh všetko stvoril a Muhammad je jeho verný, spoľahlivý a posledný posol, vyslaný na svet, aby ľudstvu ukázal pravú cestu. Toto vyznanie pretransformované do konania človeka a potvrdené úprimnou vierou, sa stáva ústredným bodom v živote každého moslima. Vyznaním vstupuje „do duchovného spoločenstva, vstupuje však tiež do sociálno-politického spoločenstva, z ktorého vyplývajú zákonné a nielen morálne záväzky.“ (Izedbegović, 1997:248) Ak moslim verí, že Muhammad je posledným poslom Božím, znamená to, že rovnako prijíma aj ostatných poslov od Adama až po Ježiša.³ Definitívnu pečať všetkým týmto posolstvám však podľa moslimov dal prorok Muhammad. Jeho posolstvo však nie je určené len osobitnej skupine, vyvolenému národu, ani pre určitú dobu či oblasť. Podľa Koránu má byť určené pre všetky budúce generácie celej ľudskej spoločnosti. „Toto posledné posolstvo islamu zahŕňa všetky ostatné prorocky zjavené posolstvá. Má najúplnejšiu dimenziu zdokonalených vonkajších zákonov, ktoré môže každý kdekoľvek a kedykoľvek aplikovať.“ (Haeri, 2000:60).

Modlitba (salát)

Kľúčovým prejavom praktickej viery je modlitba (salát). „Dodržujte modlitbu, pretože modlitba je pre veriacich predpísaná v čas stanovený.“ (Korán 4:103). Modlitba je z tohto dôvodu označovaná za najvyšší prameň požehnania, pretože veriacemu prináša pokoj a mier v duši. Ďalšou úlohou, ktorú plní modlitba, je jej očista od všetkých pokušení a odstraňovanie negatív, ktoré sa v človeku nahromadia počas dňa. Povinnosťou moslima je, aby sa denne modlil. Zanedbávanie modlitby sa kvalifi-

³ Pozri al-Ghazzálí, Abú Hámid (2005) Zachránce bloudícího. Vyšehrad, Praha; kde autor tvrdí, že v rámci šahády je do istej miery (aj keď netradične) možná modifikácia v zmysle „Nie je boha okrem Boha a Ísa je posol Boží.“, ktorý podobne ako Muhammad priniesol ľudstvu Božie posolstvo v podobe evanjelia (indžíl).

kuje ako ťažký hriech. V počiatkoch islamu (t. j. počas tzv. mekkánskeho obdobia pred hidžrou) „sa konala len dvakrát denne: ráno a večer.“ (Macúch, 1951:67). Definitívny počet a forma modlitieb bol stanovený až po hidžre a ustálený na päť povinných modlitieb denne. Tieto sa majú vykonať v priebehu troch častí dňa: na úsvite (pred východom slnka), napoludnie a odpoľudnie, pri západe slnka a v noci.

Salát nie je len vyjadrenie islamského náhľadu na svet, je tiež príkladom toho, ako sa má v duchu islamu spravovať. „Salát oznamuje dve veci: po prvé existujú dva primárne ľudské ciele, a po druhé, tieto ciele, nech už akokoľvek logicky oddelené, môžu byť v ľudskom živote zjednotené, keďže neexistujú modlitby bez čistoty.“ (Izedbegovič, 1997:241)

Nevyhnutnou súčasťou modlitby je aj vonkajšia čistota človeka, ktorý prístupuje k tomuto posvätnému úkonu. Modlitbe preto predchádza jednoduché rituálne umývanie.⁴ Vďaka tomuto rituálnemu umývaniu sa salát stáva okrem modlitby aj súčasťou každodennej hygieny. „Vzhľadom na časté každodenné rituálne umývanie možno nazvať islam aj náboženstvom čistoty.“ (Macúch, 1951:69)

Súčasťou modlitby sú bohom určené a nemenné pozície: státie, úklon a padnutie na tvár. Každá z nich má vlastnú symboliku. Stojaci človek symbolizuje hlboký obdiv a zároveň prosí o Božie milosrdenstvo. Keď si potom uvedomí nekonečnosť Božej moci, skláňa sa pred jeho majestádom. Padnutím na tvár mizne osobný profil veriaceho, jeho existencia, okrem bytia kvôli Bohu.

Modlitba sa môže konať na každom mieste, zodpovedajúcemu zákonnému predpisu čistoty. Jej vykonávanie v mešite však nie je nevyhnutné. Salát sa vykonáva tak, že sa moslim obráti smerom ku Ka'be⁵ v Mekke. Tento smer, do ktorého sa musí veriaci postaviť, sa nazýva kibla. Islam odporúča spoločnú modlitbu, ktorá ale nie je povinnou a moslim ju môže vykonávať aj sám. Spoločná modlitba však má okrem väčšieho duchovného prínosu aj sociálny význam. Salát nie je len zhromaždením modliacich sa individualít, ale bezprostredným osobným kontaktom členov komunity. „Je priamym protikladom k negatívnemu individualizmu a oddeľovaniu jednotlivca. Život ľudí rozdeľuje, mešita ich opäť dáva dohromady.“ (Izedbegovič, 1997:243) Mešita sa stáva takto každodennou školou, ktorá vedie veriacich k harmónii, dobrej vôli a spoločenskej spolupráci, životu. Prináša silu a potvrdenie viery, ktorá sa zakladá na vnútornom pokoji a telesnej čistote. Spoločenským dôsledkom je vonkajšia uniformita a spoločenská rovnosť pred Bohom. Salát sa stáva vstupnou bránou k poznaniu Alaha.

Pôst (saum)

„Vy, ktorí veríte, predpísaný vám je pôst tak, ako už bol predpísaný tým, ktorí pred vami boli – snáď budete bohobojní!“ (Korán 2:183) Pôst znamená zdržanie sa jedla, pitia a iných telesných potešení, vzrušenia mysle a rozptyľovania počas celého dňa od úsvitu po západ slnka v jednom mesiaci roku. Tento bol určený na mesiac ramadán.⁶ Saum nie je len obyčajným pôstom, ktorý je založený len na odriekaní potravy a zdržovania sa telesných pôžitkov od rána do večera. Pôst je pre veriacich povinnosťou, ktorej účelom je očistiť dušu, naplniť ju zbožnosťou a úctou k Bohu. Má tiež prebudiť vo veriacich cit spravodlivosti, rovnosti a vzájomnej bratskej solidarity a tiež vzájomnej obetavosti medzi členmi islamskej obce.

4 Táto očista sa nazýva wudú', obyčajne spočíva v tom, že si veriaci umyje tvár, ruky a ramená až po lakte vodou, zodpovedajúcou zákonnému predpisu čistoty, potom si položí na hlavu navlhčenú pravú ruku a nakoniec si umyje nohy. Pozri: Macúch, Islam a kresťanstvo (Tranoscius, 1951) alebo Hamudah, A. Zaoštreho na Islam (Internacional islamic book centre, 1993).

5 Ka'ba posvätný kameň, ktorý podľa tradície vybudoval prorok Abrahám (Íbrahím) spolu so svojim synom Izmaelom (Ismaíl), predkom všetkých Arabov v Mekke ako symbol existencie jedného Boha.

6 Ramadán – deviaty, pôstny mesiac islamského kalendára, kedy sa v jaskyni Hira Muhammadovi po prvýkrát zjavil archaniel Gabriel (Džibríl) s Božím posolstvom.

POZNÁMKY

Almužna (zakát)

Koreň slova zakát znamená očisťovať, rásť. Zakát však nie je náboženskou daňou, ale predovšetkým náboženskou povinnosťou každého moslima. Prijemcami zakátu sú predovšetkým chudobní, trpiaci núdzou, pútnici na ceste k Alahovi a tí, ktorí konajú v mene Alahovom. Pre toho, kto zakát prijíma, nie je žiadnym ponížením. Islam pokladá za ponižujúce žobranie, ktoré dáva na úroveň hriešneho správania. S vyhlásením zakátu začal islam dostávať aj obrysy sociálneho hnutia⁷. Zakát sa odovzdáva za účelom, aby veriaci očistili svoju dušu od neblahých následkov chamtivosti a lakomstva. Slúži ako podpora pre život chudobných a ľudí v núdzi, aby sa tak upevnili vnútorné väzby v islamskej spoločnosti.

Púť (hadždž)

Hadždž v islame symbolizuje vyvrcholenie islamských myšlienok a citov. Náleží k hlavným povinnostiam a každý moslim a moslimka má aspoň raz v živote vykonať cestu do Mekky, ak to dovoľujú hmotné prostriedky a zdravie. „A Boh uložil ľuďom púť ku chrámu tomuto pre toho, kto k nemu cestu môže vykonať.“ (Korán 3:97) Pre hadždž je vymedzený presný čas v mesiaci zú-l-hidždža. Púť sa skladá z niekoľkých častí. K najdôležitejším patrí zastávka na hore Arafat, kde sa zhromaždia pútnici v deviaty deň zu-l-hidža ako aj zbožné obchádzanie Ka'by (7 krát). V rámci púte sa pred vstupom do Mekky pútnik rituálne umyje a oblečie si ihram.⁸ Od tohto okamžiku sa začína samotná púť. Pre moslimov na celom svete je púť hlavnou udalosťou roka. Moslimovia bez ohľadu na národnosť, či postavenie sa zhromažďujú na jednom mieste, aby sa vzájomne poznali a podporovali. Púť manifestuje jednotu islamu, lebo sa tu schádzajú a zoznamujú moslimovia z rôznych krajín a tým si uvedomujú duchovnú jednotu v chápaní islamu a jeho duchovného poslania.

Úsilie na ceste Božej (džihád)

Pravdepodobne najkontroverznejší z pilierov islamu. Neobjavuje sa v samotnom výpočte povinností prameniatickych pre všetkých moslimov. Koreň slova džihád je odvodený od slovesa – džáhada, ktorý znamená „zo všetkých síl sa usilovať o niečo“. „V konkrétnom islamskom význame ide o všestranné úsilie (jedinca alebo obce) o čo najúspešnejší rozvoj, upevnenie a rozšírenie islamu.“ (Mendel, 1997:24)

Najdôležitejšiu časť tvorí tzv. veľký džihád, ktorý je namierený „proti sebe samému (osobe veriaceho) a vlastným nízkym pudom (od zmyselnosti po chamtivosť a všetky ostatné zvieracie sklony).“ (Haeri, 2000:67) Džihád srdcom je tak formou prehlbovania osobnej zbožnosti, odolávania pokušeniu, očistou a sebakontrolou správania voči okoliu (modlitba, púť, pôst). V rámci tohto existujú aj vonkajšie prejavy džihádu. Patria sem tzv. džihád jazykom, ktorý pozostáva z misijnej činnosti a džihád rukou, v prípade ktorého dominuje charitatívna činnosť, pomoc druhým, vzdelávacie a výchovné aktivity, zlepšovanie sociálnych podmienok spoločnosti a pod. Vyvrcholením chápania džihádu má byť schopnosť veriaceho vystaviť svoj život do nebezpečenstva pri obrane islamu resp. islamskej spoločnosti.⁹ „Veriacimi sú iba tí, ktorí uverili v Boha a posla Jeho a potom nepodľahli pochybnostiam, ale bojovali majetkami i osobami svojimi na ceste Božej – a títo sú veru úprimní.“ (Korán 49:15) Táto interpretácia sa stala synonymom slova džihád, ako ho chápe západná alebo latinsko-americká civi-

7 Pozri Karel Netík Sociálne problémy v islamskom svete (www.sociologie.cz)

8 Ihram – dva bezšvové (nešité) kusy bielej látky.

9 Pozri Hammudah, A.: Zaoštréno na Islam (Internacional islamic book centre, Kuwait, 1993), Mendel, M.: Džihád (Vyšehrad 1997) a iné

lizácia¹⁰ – vyhlásenie tzv. džihádu mečom t. j. presadzovanie islamu prostriedkami legitímneho násillia a obrana voči nepriateľom islamu. Vydanie sa na cestu džihádu je však veľmi problematické. V prvom rade musia byť vyčerpané všetky ostatné možnosti konania a až potom sa môže pristúpiť aj k tomuto riešeniu, avšak aj to len v prípade, ak je ohrozená samotná existencia moslimov. V tomto prípade sa „džihád stáva povinným pre tých, ktorí sú schopní ho podstúpiť.“ (Haeri, 2000:68) Okrem tohto musia účastníci džihádu splniť množstvo ďalších povinností ako napríklad súhlas rodičov (najmä matky) s účasťou na džiháde¹¹ alebo zbavenie sa všetkých dlžôb a podobne.

Dejiny moslimov

Najdôležitejšie udalosti raného obdobia moslimskej spoločnosti môžeme situovať do obdobia života a prorockej činnosti Posla Božieho. Keďže snahy určiť pôvod či vznik islamu v kontexte islamskej vierouky narážajú na fakt, že tento je potrebné hľadať v počiatkoch existencie človeka resp. jeho uvedomenia si prítomnosti Božej entity, môže historicky presne vymedziť len obdobie života Muhammada a jeho nasledovníkov. V tomto smere sú najdôležitejšími udalosťami začiatok prorockej činnosti vymedzenej rokom 610 (Iqrá!)¹², hidžra proroka Muhammada a jeho stúpcov z Mekky do Medíny (Jastrib) v roku 622, od ktorého sa datuje islamský letopočet a v neposlednom rade je to aj samotná Muhammadova smrť (632).¹³

Obdobie po smrti proroka Mohameda sa delí na niekoľko etáp, ktoré sú síce spojené vierou v Boha a postupným rozširovaním islamu na jednej strane, ale sú aj v mnohom odlišné. Primárnym rozdielom je kreovanie mocenskej elity v islamskom spoločenstve v jednotlivých obdobia po smrti posla Božieho. Tieto možno rozdeliť na medinský kalifát, umajjovský kalifát a abbásovský kalifát.

Medinský kalifát (632 – 661)

Podľa islamských historikov nikto nečakal takú náhlu smrť Muhammada, posla Božieho. Muhammad sa nikdy ani nevyjadril ohľadom svojho následníka. Po jeho smrti tak začalo dochádzať k istému nepokoju. Tento spôsobila nejasnosť okolo jeho nástupcu ako vodcu náboženskej obce (umma), kalifa.¹⁴ V tejto kritickej situácii sa začali opätovne objavovať staré spory. Na povrch začali prenikať v minulosti nevyriešené kmeňové konflikty, podozrievavosť, ale aj mnohé negatívne klanové charakteristiky pochádzajúce ešte z predislamského obdobia.

10 Pozri Huntington, S. P.: Střet civilizací (Rybka Publisher, 2001)

11 Príkladom je hadís Abdalláha ibn Amra, v ktorom sa píše: „Za Prorokom prišiel muž a poprosil ho o dovoľenie zúčastniť sa džihádu. Prorok sa ho opýtal: „A tvoji rodičia ešte žijú?“ „Áno“, odpovedal muž. Prorok mu odpovedal: „Tak teda bojuj v ich službách!“ čim mal na mysli, že starostlivosť o rodičov je väčším záväzkom než džihád.“ Viac Qaradawí, J.: Povolené a zakázané v Islamu. Islamská nadácia v Prahe, 2004 s. 164

12 Prednášaj v mene Pána svojho, ktorý stvoril, človeka z kvapky prílnavej stvoril!
Prednášaj, veď Pán tvoj je nadmieru štedrý,
ten, ktorý naučil perom,
naučil človeka, čo ešte nepoznal.“ (Korán, 96-1:5)

Prvé verše Koránu zvestované archanjelom Gabrielom (Džibríl) prorokovi Muhammadovi v jaskyni Hirá počas ramadánu roku 610.

13 „Povedzte každému, kto uctieval Muhammada, že je mŕtvy, ale každému, kto uctieval Boha, povedzte, že Boh je živý a nikdy nezomrie!“ (Abú Bakr) Tento výrok prvého kalifa dosvedčuje, že islam je vierou v Boha a nie v osobu proroka Muhammada a kto uctieva proroka ako Boha dopúšťa sa veľkého hriechu (širk).

14 Kalif – v arabčine chalífa, je to slovo odvodené od slovesa chaláfa, čo znamená reprezentovať alebo symbolizovať; Korán ho charakterizuje ako človeka, ktorému bola daná právomoc a schopnosť zastupovať Boha na zemi. (Haeri, 2000:107).

POZNÁMKY

Otázka následníctva sa stala veľmi naliehavou. To, že sa tento problém nepodarilo úplne eliminovať, malo v neskoršej dobe za následok aj zánik medinského kalifátu. No napriek tomuto možno obdobie vlády prvých štyroch kalifov (al-chulafá ar-rašidún), charakterizovať ako zlatý vek islamu. Počas vlády prvých „právoplatných“ kalifov dochádzalo okrem územnej expanzie k významnému kultúrnemu pokroku, ktorý bol zvýraznený zredigovaním Božieho posolstva vo forme Koránu a to za vlády kalifa Uthmána ibn Affána (644-656).

Krátko po menovaní Abú Bakra (632-634) kalifom dochádza v komunite k roztržkám medzi jednotlivými kmeňmi. Tieto vojny nazývané ridda trvali skoro celé obdobie vlády prvého kalifa. Okrem tohto charakterizuje vládu Abú Bakra začiatok šírenia islamu mimo Arabský polostrov a arabské etnikum a upevňovanie mocenského postavenia Mediny v islamskom štáte. Po smrti prvého kalifa bol jeho nástupcom menovaný Umar ibn al-Chattáb (634-644). Nový kalif sa podujal kreovať islamský systém vlády a správy financií, vojenský a súdny systém. K spomínaným krokom, „mohlo dôjsť iba pod vedením, ktoré sa tešilo výnimočnej autorite a medzi jeho stúpenkami vládol dynamický duch spolupráce.“ (Haeri, 2000:109) Dopomohla k tomu flexibilita novo vytvorenej spoločnosti, ktorej členmi sa stali aj príslušníci iných národov, žijúcich na území patriacemu pod správu kalifa. Z vojenských úspechov, ktoré dosiahol je dôležité spomenúť roky 635 (dobytie Damasku), 637 (porážka Sásánovcov pri Kádi-si), 638 (pád Jeruzalemu)¹⁵, 642 (dobytie Alexandrie a ovládnutie Egypta). S Umarom sa ešte spája ďalší dôležitý skutok, ktorý dodnes ovplyvňuje životy moslimov. Počas jeho vlády sa rok odchodu proroka z Mekky do Mediny (hidžra) stal východiskom moslimského kalendára. Po zavraždení kalifa mali „starší“ neľahkú úlohu vybrať jeho nasledovníka. Ich výber nebol najlepším. Zo svojich radov si vybrali prorokovho zaťa Uthmána ibn Affána (644-656).

Napriek tomu, že Uthmánova vláda bola zo všetkých kalifov najdlhšia, dochádza počas nej k postupnému úpadku kalifátu. Dôvodom bola neschopnosť zbožného kalifa viesť silou svojej autority ummu a prekvitajúce rodinkárstvo, ktoré sa začalo uplatňovať pri menovaní nových guvernérov zo strany kalifa. Výsadné postavenie mekkánskeho klanu malo potom za následok nespokojnosť v radoch iných klanov a kmeňov, ktorá prerástla až do zavraždenia kalifa Uthmána. Počas jeho vlády sa islam dostal do oblasti Stredomoria (Cyprus, Rodos, Sicília a iné), vzdialených regiónov Sásánovskej ríše a centra zoroastrizmu (Persepolis). Uthmánova smrť však znamenala začiatok obdobia občianskej vojny a krviprelievania. Prvá etapa tejto vojny vyústila nakoniec do menovania posledného kalifa medinského obdobia, ktorým sa stal ten, ktorého prívrženci si na tento titul robili najväčší nárok. Prorokov bratranec, zať a najvernejší stúpenec Alí ibn Abí Tálíb (656-661).

Po svojom menovaní opustil Medinu a usadil sa v Kúfe, kde ho za kalifa uznala (657) väčšina provincií.¹⁶ S vládou Alího sa spája vznik prvej schizmy v islame. Najskôr to bol vznik skupiny odpadlíkov zvanej cháridžovci, ktorí opustili kalifa a obvinili ho zo zhovievavosti voči nepriateľom a z kompromisov v oblasti postavenia kalifátu. Omnoho známejšou sa však stala skupina prívržencov – šíiti.¹⁷ Títo sa po smrti kalifa Alího začali regrutovať z jeho prívržencov a preniesli svoju lojalitu na jeho synov Hasana a Husajna, ktorých potomkov uznávajú za jediných právoplatných kalifov, nasledovníkov Muhammada. Krátko pred Alího smrťou sa začala oslabovať mocenská pozícia kalifa, predovšetkým po arbitráži v Siffíne postupne získava významné

15 S pádom Jeruzalema sa spája pozoruhodná príhoda, keď kalif Umar v čase začiatku kresťanských bohoslužieb dobrovoľne opustil kostol Svätého kríža a pomodlil sa radšej vonku, aby nevytvoril precedens, ktorý by si mohli moslimovia vyložiť ako súhlas so zaberaním kresťanských kostolov. (Haeri, 2000:111).

16 Výnimkou bol bratranec kalifa Uthmána Mu'áwija, guvernér Sýrie a manželka proroka Muhammada Á'íša, ktorú však porazil Alí v roku 657 v bitke pri Basre.

17 Šíiti - od arab. šía: skupina prívržencov nasledovníkov Alího; sú to verní prívrženci Alího, ktorí ho neopustili po arbitráži v Siffíne, dokazujúci absolútnu oprávnenosť Alího a jeho potomkov na vodcovstvo ummy, neuznávajú žiadnu inú autoritu. Viac Macúch, Islam a kresťanstvo (TRANOSCIUS, 1951).

postavenie v islamskom svete Mu'áwija, ktorý sa v roku 661¹⁸ vyhlásil za nového kalifa a „tako ustanovil prvú dedičnú moslimskú dynastickú vládu.“ (Haeri, 2000:114)

Umajovský kalifát (661-750)

Obdobie vlády Umajovcov je charakteristické predovšetkým ich snahou upevniť moc v krajine, ale aj negatívnym postojom väčšiny moslimov k vládnucej dynastii. „Veľa zbožných moslimov vníma toto obdobie ako éru zrady a násilného odvrhnutia pôvodného prorockého modelu.“ (Haeri, 2000:115) Okrem tohto je vláda Mu'áwiju a jeho potomkov charakteristická prevzatím modelu organizácie politickej a vojenskej správy krajiny, čiastočne odkopírovanej od Byzantskej ríše a od bývalých vládcov Perzie. Noví panovníci napodobňovali život panovníkov Byzancie, čo malo za následok úpadok morálky a tradičných islamských hodnôt. Z hľadiska rozširovania kontaktov islamu so Západom sa prejavuje stagnácia. Toto obdobie výstižne charakterizoval Ibn Chaldún¹⁹, ktorý podrobne popísal vzostup a pád dynastií. Úpadok moci kalifa v tomto období je viditeľný v delení ríše na menšie a autonómne provincie, ktorým vládli miestni vodcovia. Druhá etapa vlády Umajovcov sa prezentuje renesanciou morálky spoločnosti, ako aj obnovením výbojov smerom na západ. Významnú úlohu pri rozširovaní zohral rok 705, v ktorom sa moslimom podarilo podrobiť si Maghrib (zhruba dnešné Alžírsko, Tunis a Maroko)“ spolu s jeho berberským obyvateľstvom, ktoré sa hŕfne hlásilo k islamu. „Dobytie Pyrenejského polostrova, ktoré nasledovalo, by bez berberských bojovníkov a usadlíkov nebolo bývalo možné.“ (Haeri, 2000:118)

Po krátkom období však nasleduje opätovný pád. V krajine sa znovu objavili príznaky kmeňových nepokojov a mocenských zápasov. Začala sa oslabovať pozícia panovníka, ako aj celej moslimskej spoločnosti. Zbožní moslimovia začali pohrdáť panovníkom a volali po zmene. Odpor rástol aj medzi novými konvertitmi, ktorí odmietali privilegované postavenie arabských moslimov na úkor Nearabov. Všetci svorne dúfali, že sa objaví niekto, kto obnoví „islamské hodnoty a prorocký model“ (Haeri, 2000:121) spravovania spoločnosti. Na čele nepokojov stál Abú Moslim člen rodu Abbásovcev, ktorý zvrhol vládu Umajovcov a začína sa datovať vláda kalifov z Bagdadu, kam presunuli centrum ríše Abbásovci.

Abbásovský kalifát (750-1258)

Napriek počiatkovej eufórii z nástupu nových panovníkov sa nepodarilo zabrániť oslabovaniu vplyvu centra moci na úkor rastúceho separatizmu provincií. Prvým „odpadlíkom“ sa stali najzápadnejšie provincie. Najskôr sa o nezávislosť pokúsila posledná vetva Umajovcov v Španielsku, kde založili v roku 756 Córdoba emirát. Neskôr pokračovali smerom na východ a kalif stratil moc nad Maghribom, Egyptom a nakoniec aj nad niektorými provinciami v samotnej Arábii či Iráne.

V prvých rokoch vlády však situácia nebola až tak kritická. Za vlády druhého kalifa al-Mansúra bolo založené nové hlavné mesto Bagdad, ktoré sa rozprestieralo na brehu rieky Tigris. V tomto období sa významne zmenil i sociálny status panovníka. Tento sa pretransformoval z obyčajného veliteľa a vodcu veriacich avšak seberovných, na osobu oddelenú od obyčajných veriacich, žijúcu v obrovskom prepychu. Najvyššia moc kalifa sa prestala opierať o vojenské posádky, ale vybudovaním kultúrneho a politického centra sa dokončil proces centralizácie moci. V islamskom svete sa začal uplatňovať mestský model, ktorý bol implantovaný z Európy (Rím, ale neskôr predovšetkým prevzatý od Byzantskej ríše)

¹⁸ V tomto roku bol prívržencom charídžovcov v kúfskej mešite počas modlitieb zavraždený kalif Alí

¹⁹ Pozri Ibn Chaldún. Al-mukaddima. Úvod do dejín. (TATRAN, 1984)

POZNÁMKY

Posledný rozkvet, predovšetkým v oblasti kultúry, zažila ríša za vlády Háruna ar-Rašída (Áron Múdry 786-809). Počas panovania síce stratil moc nad berberskými provinciami v Maghribe, avšak obnovila sa dôvera v panovníka, ktorý sa podľa príbehov z tej doby²⁰ vyznačoval spravodlivosťou a múdrosťou. Okrem tohto dosiahla ríša politickú a hospodársku stabilitu a nezanedbateľný kultúrny rozkvet. Bagdad sa stal centrom obchodu medzi Európou a Orientom, miestom vzájomných kontaktov učencov, básnikov a umelcov z celého sveta „tu sa navzájom ovplyvňovalo neskorohelenistické, arabské, kresťanské, perzské a indické myšlienkové bohatstvo.“ (Harenberg, 1994:251)

Obdobie ar-Rašída sprevádzal i významný rozvoj náboženských inštitúcií a právneho myslenia islamu. Približne od polovice 8. storočia sa spolu s vytvorením byrokratického systému vlády objavila potreba legitimizácie rozhodnutí panovníka, či jednoduchých moslimov v duchu islamu. Na základe prijatých pravidiel, vznikol právny zbor nazvaný fiqh, výsledkom ktorého bola neskoršie šari'á. V priebehu niekoľkých storočí vznikli z tejto praxe školy, z ktorých najznámejšie sa viažu k vláde ar-Rašída. Prirodzeným výberom sa etablovalo päť súčasných právnych škôl - smerov (štyri sú sunnitské a jedna šíitska)²¹.

Dôležitú úlohu zohrávala oblasť kontaktov medzi islamom a Európou. V severnej Afrike a v Maghribe predovšetkým prostredníctvom dynastií ibn Túlúna v Káhire (868-906) a Aghlabovcov v Tunise (800-909), ktorá ovládala Sicíliu a centrálnu časť Stredomoria. V západnom Stredomorí sa začala v polovici 8.storočia kreovať vláda umajovských emírov, ktorá asi najviac ovplyvnila Európu islamskou kultúrou a životným štýlom.

Islam v Európe – Európa a islam

Počiatky vzájomného spoznávanie islamu a Európy je možné datovať do obdobia prvotných vojensko-politických stretov medzi Byzantskou ríšou a rastúcim panstvom kalifátu. Pravdepodobne najintenzívnejšie ovplyvnili súčasné vnímanie islamu a moslimov v zornom uhle bežného Európana tri historické etapy prítomnosti islamu v európskom geopolitickom a kultúrnom priestore. Sú to:

- a) obdobie prítomnosti islamu na Pyrenejskom polostrove (moslimské Španielsko 711-1492),
- b) obdobie prítomnosti islamu na Balkáne (juhovýchodná a stredná Európa – Osman-ská ríša 1299-1922),
- c) obdobie prítomnosti islamu v Európe ako výsledok imigrácie a integrácie (2. polovica 20. storočia).

Moslimské Španielsko

Dejiny moslimov v Španielsku predstavujú významné obdobie, v ktorom sa spájajú spoločné črty a odlišnosti šírenia myšlienok islamu vo svete. Kultúra a umenie Andalúzie sa zrodili ako súbor interakcie kultúrnych prvkov Arabov, Berberov²² a Európanov, ktorá nezanedbateľne ovplyvnila islamský spôsob života a umenia. An-

20 Takúto predstavu o ňom sprostredkovávajú rozprávky a príbehy zo zbierky Tisíc a jednej noci, ktorej dej siaha do 8. storočia a je zbierkou perzských, indických, arabských a egyptských rozprávok so silným arabským vplyvom.

21 Autori právnych smerov v islame sú: Abú Hanífa (699-767), Málík (715-795), aš-Šáfí'í (767-820), ibn Hanbal († 855) a jediná šíitska právna koncepcia Dža'fara as-Sádika († 765)

22 Berberi – spoločné meno označujúce národy roztrúsené na obrovskom území severnej a severozápadnej Afriky, Berberi z politických a náboženských dôvodov hŕňne prijímali islam počínajúc 8. storočím a aktívne sa zúčastňovali na arabskom ovládnutí severnej Afriky a Španielska (Ibn Chaldún, 1984:382).

dalúzia²³ predstavuje veľmi bohatý svet s rozmanitou štruktúrou politických, náboženských, rasových a spoločenských skupín. Predstavuje akýsi mikrokosmos celého moslimského sveta.

Arabi sa spolu s moslimskými Berbermi dostali do Španielska v roku 711, keď Tárik ibn Zijád, pôvodom Berber, podnikol výpravu na Pyrenejský polostrov. Tárik pristál na čele niekoľkotisícového vojska v blízkosti skalného brala, ktoré dodnes nesie jeho meno Džabal Tárik (Džibraltár). Je viac ako pravdepodobné, že moslimovia vďaka za svoj rýchly postup nepriaznivej vnútro politickej situácii, ktorá charakterizovala vtedajšie vizigótske kráľovstvo. Nespokojná šľachta spolu s veľkou časťou obyvateľstva víťala príchod moslimského vojska a o niekoľko rokov sa postupne dostalo celé územie pod správu moslimov.

V nasledujúcich rokoch sa k prvým usadlíkom pridala nová vlna imigrantov arabského a berberského pôvodu, ktorá dopomohla k nastoleniu moci a islamizácii Andalúzie. V roku 718 prenikli aj na sever od Pyrenej a ovládli Narbonne a Carcassonne. Tu sa stretali iba s malým odporom, až sa im nakoniec podarilo preniknúť až k Poitiers, kde ich porazil franský majordómus Karol Martel. Európania význam porážky moslimov často preceňujú, kým arabskí historici ju „buď úplne ignorujú, alebo ju považujú za nájazd bez akéhokoľvek historického významu.“ (Haeri, 2000:129) „V skutočnosti mala táto bitka iba lokálny význam.“ (Paulíny, 1976:18) Arabi sa však stiahli z Akvitánie, južné Francúzsko bolo napriek tomu naďalej v držbe moslimov a ovládli ešte Arles (734), Avignon (737) a podnikli aj niekoľko výpadov do Lombardie (severné Taliansko). Posledným rokom vlády moslimov severne od Pyrenej²⁴ bol rok 759, kedy stratili poslednú baštu v južnom Francúzsku Narbonne. Od tohto roku sa pôsobnosť islamu v Európe sústreďuje len na moslimské Španielsko.

V druhej polovici 8. storočia sa reorganizovala moslimská správa v Španielsku a nastal veľký rozkvet kultúry, umenia a obchodu. Noví panovníci dali vybudovať prvú mešitu v Európe a založili mnoho škôl málikovskej právnej vedy. „Andalúzska poézia a hudba prekvitali v takom rozsahu, že sem prichádzali umelci zo všetkých moslimských krajín.“ (Haeri, 2000:130) Za vlády prvých córdobských emirov sa zorganizoval živý obchodný ruch medzi európskymi moslimami a jadrom islamského sveta v Strednej Ázii a ďalej na východ. Berberi priniesli do Andalúzie nové poľnohospodárske techniky, ktoré ako napríklad terasovité polia, sa používajú dodnes. Do Európy sa dostali mnohé technické zlepšenia napríklad hydrologické technológie a prístroje (vodné koleso apod.) ako aj komplex kanálov (kanát) z Iránu.

Po príchode moslimov prijala veľká časť domáceho obyvateľstva islam a arabský jazyk. Táto nová generácia moslimov sa nazývala muwalladún.²⁵ Z demografického hľadiska predstavovali popri Araboch a Berberoch jadro islamskej spoločnosti. Stará kmeňová a etnická rivalita (ktorá urýchlila pád umajovského kalifátu), medzi Arabmi, Berbermi a muwalladúnmi, viedla k mnohým konfliktom a oslabovaniu mocenského postavenia emirátu v regióne. Separatistické tendencie²⁶ sa objavovali predovšetkým v severných oblastiach emirátu. Napriek tomu sa z Córdoba (Kurtuba) stalo duchov-

23 Názov moslimského Španielska (Andalúzia) je odvodené z arabského pomenovania Džazírat al-Andalus, ktorý je odvodený od germánskeho kmeňa Vandalov, ktorého príslušníci obývali pred príchodom arabského obyvateľstva Pyrenejský polostrov a Maghrib.

24 K ústupu moslimov za Pyreneje prispela politická a spoločenská nestabilita na Iberskom polostrove, ekonomická a spoločenská diferenciácia arabského a berberského obyvateľstva, mala za následok stupňujúce sa nepokoje, ktoré oslabovali vojenskú moc moslimov v juhozápadnej Európe. V naslednom rade stál za rozhodnutím nepokračovať ďalej v expanzii nedostatočný počet lojálnych etník a z pragmatického dôvodu aj nepriaznivé počasie severne od Pyrenej, na ktoré neboli Arabi ani Berberi zvyknutí. (Paulíny, 1976).

25 Pozri Haeri, F.: Islam (IKAR, 2000 :131) alebo Tauer, F.: Svět islamu (Vyšehrad, 2006:160172) ďalšie etniká v Andalúzii boli; mozárabes (arab. must'arib) – kresťania a židia žijúci medzi moslimami, ktorí prijali arabčinu ako svoj jazyk a taktiež si „poarbčovali“ mená uchovávajúc si svoje pôvodné náboženstvo.

26 Najpozoruhodnejšie protiumajovské povstanie vypuklo v polovici 9. storočia v Andalúzii, viedol ho Umar ibn Hafsún, potomok starej vizigótskej rodiny, na svojom území vládol ako samovzvanec a umajovci ho nedokázali potlačiť viac ako polstoročie.

POZNÁMKY

né centrum islamu. V Córdobe, Granade a Seville (Išbílja) sa zriadili vzdelávacie inštitúcie, v ktorých sa vyučovalo právo, filozofia, literatúra, matematika, medicína, astronómia, história a zemepis. Okrem moslimov na nich študovali aj kresťania a židia nielen zo Španielska, ale aj z ostatných krajín Európy. Pozoruhodný bol tolerančný postoj córdobských panovníkov voči kresťanom a židom. Zo Španielska sa stala bohatá krajina, poľnohospodárstvo aj obchod prosperovali a štátne príjmy sa neustále zvyšovali. Niekoľko úspešných vojenských výprav (v rokoch 981 až 1002) sa snažilo prebudiť odhodlanie moslimov natrvalo sa usadiť v juhozápadnej Európe, ale nastupujúce obrodenie kresťanského odporu voči moslimom urýchlilo prvý ústup islamu z kontinentálnej Európy.

Po víťazstve kresťanov pri Las Navas de Tolosa (1212) začali kastílski a aragónski rytieri systematicky obsadzovať moslimskú Andalúziu. Následne sa do rúk kresťanov dostali Baleáry (1235), Valencia (1238), Córdoba (1236), Sevilla (1249) a nakoniec oblasť Cádizu a Murcia (1266). V rukách moslimov zostala len Granada, z ktorej sa vytvoril sultanát. Tento len tragicky dokumentoval postupný koniec prítomnosti islamu v západnej Európe. Osudným dátumom sa stal 2. január 1492, kedy posledný vládca Granady Boabdil prijal kapituláciu. Tá mala zaručiť slobodu vierovyznania, zachovanie arabskej kultúry a jazyka. Po roku 1499 sa však začalo násilné pokresťančovanie, pálili sa rukopisy, ničili mešity. „Pre boj proti moslimom bola ustanovená zvláštna inštitúcia, tzv. inkvizícia.“ (Paulíny, 1976:68) Cirkevní i svetskí predstavitelia „vystavili moslimské obyvateľstvo nesmiernemu utrpeniu. Požadovali úplné vymazanie ich kultúry a nemilosrdne potláčali akékoľvek prejavy protestu.“ (Haeri, 2000:136) Poslední moslimovia boli vyhnaní alebo asimilovaní v rozpätí rokov 1639-41.

V Andalúzii vznikla veľmi zaujímavá civilizácia, ktorá bola svojou kultúrou a ideologickou orientáciou islamská ale vďaka koexistencii s európskou civilizáciou nadobudla osobité črty a formy. Španielsko sa stalo „mostom“ medzi Orientom a stredovekou Európou. Pomocou významných filozofov (ibn Rušd, ibn Bádždža²⁷, ibn Tufajl a iní) sprostredkovalo európskej civilizácii už skoro zabudnuté diela antických filozofov, astronómov a lekárov. Medzi hlavné jazyky, ktorými hovorila väčšina obyvateľstva patrila andalúzska arabčina a románsky dialekt, z ktorého sa neskôr vyvinula španielčina. „Významný holandský arabista Reinhard Dozy uvádza, že kultúrna úroveň Andalúzie 10. storočia bola taká vysoká, že tam takmer každý vedel čítať a písať.“ (Paulíny, 1976:35) Na rozdiel od Európy, kde okrem duchovenstva bola väčšina obyvateľstva negramotná. V písomnom prejave sa väčšinou používala klasická arabčina alebo latinčina. Židovská komunita preferovala popri arabčine aj hebrejčinu.

Rozkvet andalúzskej kultúry bol do značnej miery výsledkom náboženskej koexistencie a tolerance resp. multikulturalizmu a multietnicite spoločnosti. Kresťania a Židia sa aktívne podieľali na spoločenskom živote a mali významný podiel na formovaní spoločensko-politického života Andalúzie. Pozitívna interakcia týchto rôznych kultúr a náboženstiev, ktorú oživoval prílív nových ľudí a myšlienok smeroval k „odovzdaniu sa do vôle Božej na ceste k islamu.“ (Haeri, 2000:137) Bohaté znalosti, ktoré priniesli andalúzski moslimovia do Európy, podporili európsku renesanciu. S koncom nadvlády moslimov nastal kultúrny a spoločenský úpadok Španielska. Toto sa vyrovnalo ostatným európskym krajinám a upadlo do stredovekého temna, ktoré bolo ešte znásobené nastupujúcou inkvizíciou, fanatickým katolíckym fundamentalizmom. „Pád Granady znamenal prerušenie vzájomných kontaktov a interakcie medzi moslimami a kresťanmi v západnej Európe.“ (Haeri, 2000:148) Vzájomné spolunažívanie sa skončilo, nastalo obdobie konfliktov islamskej a kresťanskej civilizácie, ktoré sa zo západnej Európy prenieslo na juhovýchod, odkiaľ prichádzali osmanskí Turci.

²⁷ ibn as-Sa'igh, Abú Bakr Muhammad ibn Jahjá ibn Bádždža – v Európe známy pod menom Avempace, filozof, lekár a hudobník.

Osmanská ríša (1299-1922)

Pre dejiny národov juhovýchodnej a strednej Európy malo veľký význam vytvorenie Osmanskej (tureckej) ríše. Zakladateľom osmanskej dynastie bol Osman I. Ghází (1288-1324), ktorý zo svojho emirátu ležiaceho na periférii ríše Seldžukov, vytvoril vojenské a politické centrum. V roku 1299 sa vyhlásil za sultána a tým sa začala oficiálna existencia Osmanskej ríše. Hneď od počiatku zamerali svoj záujem voči prítomnosti Byzantskej ríše, ktorá upadala. Neskôr sa obrátili na slovanské a grécke územia v Anatólii a na Balkáne. Dôležitými míľnikmi boli získanie Bursy (1326), ktoré sa stalo novým sídelným mestom ríše a miest Ankara a Galipoli (1354-56), ktorých ovládnutie „naštartovalo“ výboje smerom na východ ako aj na západ. Nezriedka sa výboje tureckých armád končili drancovaním, pustošením a masakrami na civilnom obyvateľstve, ktoré veľakrát končilo v otroctve. Táto netolerantnosť a krutosť bola v príkrom rozpore s nariadeniami Koránu a spôsobom spolunažívania, ktorý bol charakteristický pre moslimské Španielsko.

Na európske územie podnikali Turci spočiatku len nájazdy za účelom získania koristi. Po roku 1354 sa tu však natrvalo usadili a začala sa politika ovládnutia všetkých území Byzantskej ríše, ale aj ostatných doposiaľ nezávislých štátov regiónu. Tureckým úspechom napomáhala vnútorná politická rozdrobenosť krajín Balkánskeho polostrova, ale aj vonkajšie konflikty medzi jednotlivými štátmi, či expanzívna politika Benátok, Janova alebo Uhorského kráľovstva. Počas vlády sultána Murada I. (1359-1389) sa podarilo ovládnuť Adrianopol (Edirne)²⁸. V roku 1389 porazil balkánskych kresťanov na Kosovom poli a tak ovládol väčšinu Balkánskeho polostrova. Bajazid I. (1389-1402) dokončil dobývanie Macedónska a Bulharska a v roku 1394 získal Solún. Turkom sa podarilo za vlády Murada II. (1421-1451) opätovne získať načas stratené pozície v Malej Ázii a na Balkáne²⁹ a úspešne odraziť križiacku výpravu vedenú Uhorskom³⁰. Podarilo sa mu aj centrálne upevniť moc tureckých sultánov a potlačiť niekoľko separatistických hnutí v Albánsku. Najväčší úspech dosiahol však jeho syn Mehmed II. Fatih (1451-1481), ktorému sa podarilo definitívne zničiť posledné zvyšky Byzantskej ríše. V roku 1453 si podrobil Konštantínopol, ktorý noví vládcovia premenovali na Istanbul a ustanovili ho za svoje nové hlavné mesto. „V tomto neskoršom období expanzie a výbojov, mal islam výrazný civilizačný vplyv na množstvo národov ... úspechy však sprevádzal aj útlak despotizmus a chamtivosť.“ (Haeri, 2000:147), ktoré predznamovali postupný úpadok tradičných islamských hodnôt v Osmanskej ríši.

Dobytie Konštantínopolu prinieslo významné duchovné i politické zmeny v Európe. Osmanská ríša sa v tomto období stala ázijsko-európskou veľmocou s expanzívnymi snahami na Balkáne a v Strednej Európe, ktoré vyvrcholili porážkou Uhorska v roku 1526³¹ a následným obliehaním Viedne v roku 1529. Ústrednou úlohou nejednotných európskych štátov sa stal obranný boj kresťanstva proti islamu. Európa stratila prístup k Čiernemu moru, a tým aj možnosť obchodných kontaktov s Indiou. Toto malo za následok rozvoj námorníctva a kolonializmu zo strany západoeurópskych štátov, ktorý zo sebou priniesol aj ich ekonomický a hospodársky rozvoj. V neposled-

28 Adrianopol dobyli Osmani v roku 1361/62, v roku 1365 ho vyhlásili za hlavné mesto a jasne tak deklarovali svoj záujem o expanziu smerom na západ; Pozri Tauer, F.: Svět islamu. (Vyšehrad, 2006:226).

29 Benátky a Janov videli v narastajúcej moci Osmanskej ríše nebezpečenstvo a ohrozenie vlastných záujmov a spolu s inými európskymi štátmi zorganizovali v roku 1396 križiacku výpravu, ktorá však bola pri Nikopole porazená. Križiacka výprava, spolu s následným Tímúrovým (Tamerlán 1336-1405) vpádom do Malej Ázie, čiastočne oslabili moc Osmanskej ríše v regióne a zabránili dobytí Konštantínopolu a na niekoľko rokov aj pokračovaniu tureckých výbojov do strednej Európy.

30 V roku 1444 bola pri Varne porazená križiacka výprava vedená Jánom Huňadym, v ktorého vojsku bojovali aj Poliaci a Srbi; ďalšie pokusy zastaviť tureckú expanziu sa potom odohrali v roku 1456 – bitka pri Belehrad a pod.

31 Osmanský sultán Sulejman I. porazil v roku 1526 pri Moháči uhorského a českého kráľa Ľudovíta II.; porážka znamenala okupáciu Uhorska na vyše 150 rokov.

POZNÁMKY

nom rade mal pád Byzancie aj kultúrny význam pre Európu, keďže útek mnohých učencov najmä do Talianska umožnil obnovenie kontaktov s antickým kultúrnym dedičstvom, ktoré podnietili vznik európskeho humanizmu a renesancie.

Toto obdobie možno charakterizovať aj ako vrchol mocenského postavenia Osmanskej ríše, ktorá v nasledujúcich rokoch ovládla celý Balkán, Blízky Východ, Arábiu, severnú Afriku a Maghrib. V časoch tureckej expanzie v Uhorsku sa už viditeľne prejavoval úpadok tureckej spoločnosti. Odklon od myšlienok islamu, reprezentované Koránom, ktoré boli uplatňované v spoľutí kresťanov a moslimov v umajovskom Španielsku, bol viditeľný. V tejto negatívnej skúsenosti so správaním tureckých dobyvateľov v strednej Európe a na Balkáne, možno hľadať aj zdroj negatívnych postojov väčšiny obyvateľstva strednej Európy voči komunite moslimov, ktorých často stotožňujú s týmito ukrutnosťami.

Úpadok moci Osmanskej ríše sa začal prejavovať už v 16. storočí a v prvej polovici sedemnásteho storočia. V tomto období sa oslabil vojenská a správna efektivita výkonnej moci v krajine a došlo tiež k prvým vojenským porážkam. Porážka pri Viedni (1683) znamenala koniec tureckej expanzie a Turecko začína postupne strácať jedno územie za druhým. Nedokonalá a zastaraná armáda spolu so zaostalou infraštruktúrou a feudálnym zriadením ríše predpovedali strmý pád niekdajšej mohutnej ríše. K tomu sa pridala vnútorná nestabilita, keďže jednotlivé časti ríše sa líšili tak etnickým zložením, jazykom, náboženstvom, ako aj úrovňou spoločenského, hospodárskeho a kultúrneho vývoja a stupňom závislosti na ústrednej vláde. Centrálna vláda už nedokázala potláčať separatistické snahy jednotlivých národov, žijúcich na území ríše.

Začiatkom 19. storočia sa Osmanská ríša dostala do faktického područia nemoslimských veľmocí (Británia, Nemecko, Rusko), ktoré si vynútili obchodné konexie a realizáciu prozápadných reforiem, prostredníctvom ktorých kontrolovali zahraničnú a hospodársku politiku krajiny. Prozápadné reformy mali negatívny vplyv na vnútropolitickú pozíciu sultána (kalifa). Úplná hegemonia Západu sa zavŕšila za panovania sultána Abdülaziza (1861-1876), ktorý priviedol ríšu do bankrotu. Pôžičky, ktoré dostával od európskych bankových inštitúcií, umožnili európskym vládám absolútnu kontrolu nad impériom. V ďalších rokoch nasledovala séria palácových prevratov a mnohých pokusov o prijatie ústavy. Európania si rozdelili kedysi heterogénne územie moslimov na množstvo nezávislých štátov. Podarilo sa im to najmä vďaka a s podporou nacionalizmu, cudzieho prvku v islamskej spoločnosti. S týmto sa však nestotožňovali mnohí duchovní „vodcovia“ v jednotlivých častiach islamskej spoločnosti a spolu s rastúcou ekonomickou a politickou nerovnosťou medzi kresťanmi (Európanmi) a moslimami sa stali zdrojom „reformátorských“ hnutí. Tieto sa začali etablovať predovšetkým koncom 18. a začiatkom 19. storočia a stali sa jadrom radikálnych fundamentalistických (mnohokrát veľmi radikálnych) hnutí, ktoré majú nemalý vplyv na súčasný pohľad moslimov na západnú civilizáciu, reprezentovanú primárne Európou.

Integrácia a imigrácia

Dnešný stav prítomnosti a početnosti moslimského obyvateľstva v Európe je výsledkom dvoch rozdielnych procesov, ktoré sú výsledkom tak vzájomnej historickej prepojenosti ako aj ekonomického rozmachu Západu, ktorý bol okrem iného výsledkom spojenia renesancie, námorských objavov, priemyselnej revolúcie a celkovej „globálnej“ dominancie predovšetkým na konci 19. a počas celého 20. storočia.

Prirodzená integrácia: na juhu a juhovýchode Európy tvorí prvý proces usadzovania a kreovania moslimskej populácie v Európe. Moslimovia sa tu usádzali ako priamy dôsledok prítomnosti Osmanskej ríše ako aj iných štátnych útvarov (napr. Zlatá Horda a pod.). Dnes potomkovia týchto moslimov obývajú primárne oblasť Balkánu a niektoré postsovietske republiky v oblasti Kaukazu ale aj v samotnom Rusku (Tatarstan, Čečensko a iné). Väčšinou ide o potomkov slovanských, albánskych a rómskych konvertitov, žijúcich na danom území už pred príchodom islamu na Balkán

v prípade krajín bývalého Sovietskeho zväzu ide hlavne o rôzne vetvy turkotatárskeho obyvateľstva regiónu. V súčasnosti žije v oblasti južnej a juhovýchodnej Európy približne 6 miliónov moslimov, ktorí sú rozptýlení v niekoľkých krajinách (Albánsko, Bulharsko, Bosna a Hercegovina, Macedónsko, Srbsko, Čierna Hora, Grécko a Rumunsko a regióny Kosovo a Sandžak Nový Pazar – hraničná oblasť medzi Srbskom a Čiernou Horou).

Imigrácia je príznačná pre druhú vlnu „prenikania“ islamu do Európy a je úzko spojená s dvadsiatym storočím. V tomto smere je významným obdobie po druhej svetovej vojne (50. a 60. roky) avšak vrchol zaznamenáva v posledných desaťročiach (80. a 90. roky) minulého storočia. Späť je primárne s ekonomicko-politickou emigráciou moslimov do Európy a aj do Severnej Ameriky. Najpočetnejšie moslimské komunity sa sústreďujú hlavne v krajinách s rozvinutým priemyslom (Nemecko, Francúzsko a Veľká Británia), resp. v krajinách s koloniálnou tradíciou (Francúzsko, Veľká Británia, Holandsko), ktoré sa tak stali prirodzeným cieľom migrácie obyvateľstva z bývalých „drtav“. Zvláštnu skupinu tvoria krajiny severnej Európy (Nórsko, Dánsko, Švédsko, Fínsko), ktoré boli (sú) obľúbené najmä z dôvodu liberálneho prístupu k cudzincom, toleranciou k odlišným kultúram a v neposlednom rade vysokou životnou úrovňou (resp. „štedrým“ sociálnym systémom – Švédsko). Moslimské obyvateľstvo západnej Európy je etnicky rôznorodé avšak prevažujú primárne arabské komunity (Maghrib – Alžírsko, Maroko; Palestína; Arabský polostrov), Turci a moslimovia z južnej a juhovýchodnej Ázie (Pakistan, India, Indonézia). V tejto časti žije sumárne približne 15 miliónová moslimská populácia, ktorá má percentuálne najpočetnejšie zastúpenie vo Francúzsku (7%), Holandsku (6%), Dánsku (5%), Švajčiarsku (4,3%) a Rakúsku (4,2%). Viac než 3% zastúpenie majú vo Švédsku (3,9%), Nemecku (3,6%) a Belgicku (3,4%). Tesne pod touto hranicou sa nachádza viac než 1,6 miliónová moslimská populácia vo Veľkej Británii (2,7%). V niektorých európskych krajinách je tak v súčasnosti islam druhým najrozšírenejším náboženstvom (vo Francúzsku, Taliansku a Belgicku je to po katolicizme, v Nórsku a Švédsku po protestantizme a v Rusku Bulharsku a Srbsku po pravosláví). Islam tak dnes jednoznačne patrí k Európe a patril k nej v rôznych podobách už aj v minulosti.

Súčasný islam, fundamentalizmus a islamizácia

Od 19. storočia sa začal v moslimskom svete výrazne objavovať hospodársky, kultúrny a politický vplyv Západu. Pod tlakom modernizácie a rastúcej sily európskych krajín na jednej strane a úpadku islamskej komunity sa začali postupne objavovať prejavy narastajúceho islamského obrodzenia (fundamentalizmu)³². „Islamské obrodzenie je svojím rozsahom a hĺbkou poslednou fázou procesu, v ktorom sa islamská civilizácia pokúša vysporiadať so Západom, pričom riešenie nehľadá v západných ideológiách, ale v islame.“ (Huntington, 2001:121) Islamské obrodzenie sa zakladá na prijatí modernizácie, ktorá je reprezentovaná hospodárskym a ekonomickým rozvojom Západu, na druhej strane odmieta západný „ateizmus“ a sekularistickú modernitu. Prikláňa sa k pôvodnému islamskému spôsobu života, „chceme svoju spoločnosť modernizovať, čo však neznamená, že ju chceme pozápadniť.“ (Bandar b. Sultan in Huntington, 2001:121) Snahou je dosiahnutie tohto cieľa, ku ktorému majú dopomôcť rôzne intelektuálne, kultúrne ale aj politicko-spoločenské hnutia. Snaha o obrodzenie je viditeľná v celom islamskom svete a takto ovplyvňuje i politiku jednotlivých krajín hlásajúcich sa k islamským koreňom.

32 Fundamentalizmus = pojem sa rozšíril ako označenie hnutí, ktoré začiatkom minulého storočia nadviazalo v protestantských cirkvách v USA na očakávanie blízkeho príchodu Kristovej ríše. Snaženie náboženského fundamentalizmu je zamerané na návrat k pôvodným tradíciám resp. spôsobu života spojených s konkrétnym náboženstvom; môže ale aj nemusí byť spojený s odmietaním modernizácie, ale odmieta všetky formy modernity (materializmus, sekularizmus, ateizmus a pod.). Islamské obrodzenie je synonymom všeobecne zaužívaného (známejšieho) pojmu islamský fundamentalizmus.

POZNÁMKY

V politickej rovine predstavuje islamské obrodienie hybnú silu demokratizácie spoločensko-politických pomerov moslimských krajín. Neprejavuje sa len ako reakcia na prenikanie Západu s jeho všetkými aspektmi, ale najmä ako reakcia na nedemokratické režimy existujúce v týchto krajinách ako aj na celkový morálny a etický úpadok islamskej spoločnosti. Tento úpadok je zavinený úsilím predstaviteľov nedemokratických režimov sekularizovať spoločnosť a odstraňovať islamské hodnoty z každodenného života moslimov. Islamský fundamentalizmus preto zastáva miesto obrancu islamských hodnôt.

Okrem politiky sa fundamentalizmus, ekvivalentom ktorého je aj pojem islamizácia³³, prejavuje aj v iných oblastiach spoločenského života moslimov. Podľa J. Esposita je to predovšetkým v osobnom živote moslimov, v stále častejšom dodržiavaní náboženských rituálov, ktoré sa prejavujú návštevami mešít, modlitbami, či postením sa, rastúcim počtom náboženských programov a publikácií, zvýšeným dôrazom na islamské hodnoty a revitalizáciou mysticizmu. Ali E. Hillal Dessouki, vidí prejavy súčasnej islamizácie v tendenciách nahrádzať súčasný (sekulárny) právny poriadok, (mnohokrát implantát pretrvávajúci z obdobia kolonializmu), islamským právom šari'a. Častejšie sa objavuje používanie náboženského jazyka a už spomínaného symbolizmu a mysticizmu. Do popredia sa dostáva tradičné islamské vzdelanie, ktoré sa prejavuje zvýšeným počtom islamských škôl a islamizáciou učebných osnov v štátnych školách v moslimských krajinách ako aj v niektorých európskych štátoch, kde pôsobí moslimská menšina.

Počiatky moderného fundamentalizmu v moslimských spoločnostiach možno objaviť v dekolonizačnom hnutí zo začiatku 20. storočia, ale predovšetkým v období po druhej svetovej vojne. Do veľkej miery súvisí s bojom proti „novej“ džahilíji³⁴, ktorú reprezentuje kolonializmus, sionizmus a marxistické ideológie implantované v niektorých krajinách a považované za príčinu úpadku moslimských štátov v globálnom meradle. Myšlienky islamského fundamentalizmu majú svoje počiatky v egyptskom prostredí v myšlienkach islamských reformistov (al-Afghání, Muhammad Abduh, Rašíd Ridá), ktorí nadväzovali na stredoveké dielo a myšlienky ibn Tajmíju (1263-1328) a stáli tak za zrodom moderného fundamentalistického hnutia salafíja³⁵. Ako politické hnutie sa začal fundamentalizmus prejavovať až v 30. rokoch minulého storočia založením Asociácie moslimských bratov (Džamá'at al-ichwán al-moslimín), za ktorým stála osobnosť Hasana al-Banná (1906-1949). Hnutie založil (v niektorých prípadoch aj za pomoci násilia) za účelom dosiahnuť celkovú spoločenskú a mravnú očistu a reformu moslimskej spoločnosti zo zreteľom na návrat k zdrojom islamu k doslovnej interpretácii Koránu a sunny (Prorokovej tradície). Podľa neho islam nie je len duchovným prejavom individuálnej zbožnosti, ale je to „národ, náboženstvo, právo, štát, duch a hmota, svätý text a meč.“ Jeho učenie sa v neskoršom období stalo inšpiráciou pre ďalších predstaviteľov islamského extrémizmu k čomu prispela aj jeho skorá „mučenícka“ smrť. Islamský fundamentalizmus z konca 20. storočia najvýraznejšie reprezentujú v rámci šíitskej ideológie ajatolláhovia Chomejní (zom. 1989) a Alí S. Chamenejí, či z mladšej generácie člen najvýznamnejšej šíitskej rodiny Muktada al-Sadr. V prípade sunnitského islamského fundamentalizmu okrem H. al-Bannáa nemožno nespomenúť Sajída Kutba (1906-1966) a zakladateľa palestínskeho hnutia Hamás šejka Ahmada Jásina (zom. 2004).

33 Islamizácia = proces, ktorý sa odohráva v niektorých moslimských krajinách (komunitách, spoločnostiach) a vykazuje známky fundamentalizácie daných sociálnych štruktúr (vo vonkajších aj vnútorných prejavoch). Islamizácia je ne-moslimami často vnímaná negatívne a to najmä z dôvodov jej spätosti s náboženskou radikalizáciou, náboženským extrémizmom, ale aj so vzájomným nepochopením a z neho prameniacej intolerancie.

34 Džahilíja (arab. nevedomosť) = predislamské obdobie v arabských dejinách; éra pohanstva a živé „stelesnenie“ úpadku spoločnosti bez morálky, bez Boha.

35 Salafíja = hnutie v rámci islamského fundamentalizmu, ktoré za základný predpoklad opätovného pozdvihnutia upadajúcej islamskej spoločnosti vidí v štúdiu a nasledovaní praxe „ctihodných predkov“ (arab. salafa); za zakladateľa je považovaný M. Rašíd Ridá (1865-1935).

Problémy a perspektívy islamu v Európe

Pri náčrte budúceho postavenia islamu v medziach európskeho kontinentu, ale aj vo všeobecnom meradle medzinárodnej politiky, je potrebné vychádzať z dvoch pravdepodobných variantov vývoja. Prvý nadväzuje na idey radikálnych mysliteľov a extrémistických hnutí, ktorý má blízko k teóriám konfliktov, prezentovaného predovšetkým podľa S. Huntingtona. Je to model tzv. konfliktu civilizácií, primárne v kontexte islamskej na jednej strane a kresťansko-židovskej (západnej). Druhým, ktorý si však vyžaduje veľké kompromisy a ústupky, je variant konsenzu a koexistencie najsilnejších monoteistických náboženstiev (resp. civilizácií). Racionalitu a reálnosť tohto riešenia podporuje aj historická skúsenosť najmä obdobie umajovského kalifátu v Španielsku.

Cesta konfliktu

V súčasnosti najznámejším „propagátorom“ konfliktného variantu je S. Huntington. Podľa Huntingrytona boli vzťahy islam-Európa vždy spojené s prvkom násilia. Stupeň násilia sa postupne vyvíjal paralelne s „demografickým rastom a úpadkom, hospodárskym rozvojom, technologickými zmenami a intenzitou náboženského vzplanutia.“ (Huntington, 2001:250) Tieto faktory spolu so stále znižujúcou sa schopnosťou tolerancie medzi kresťanstvom a islamom, vzbudzujú dojem, že iná cesta, ako možnosť eskalácie nekonečných variácií konfliktov nie je možná. Prehlbujúca sa nevraživosť viditeľná koncom minulého storočia má však svoje príčiny, ktoré môžu byť významným zdrojom budúcich globálnych konfrontácií medzi moslimami a kresťanstvom.

Dôvodom nevraživosti moslimov voči Západu je fakt, že po obchodnej ale aj technologickej, menovej a politickej stránke je moslimský svet už viac ako dve storočia vo faktickom područí Západu. V súčasnosti žijú moslimovia „oddelené v stovkách hospodársky zbedačených a politicky a sociálne rozdelených skupinách.“ (Haeri, 2000:200). Tento fakt sociálneho zaostávania islamského sveta je príčinou ich narastajúceho často extrémistického správania. Nespokojnosť so svojím postavením, preto množstvo mladých moslimov kompenzuje členstvom v zoskupeniach s dominantne radikálnou rétorikou.

Väčšinu extrémistických hnutí, z ktorých mnohé pôsobia aj v Európe, tvoria najmä študenti a predstavitelia nespokojnej „inteligencie“, ktorí v násilnej zmene vidia jedinou cestu, ako zmeniť súčasný stav. Členmi radikálnych organizácií sú najmä mladí ľudia vo veku 20 až 40 rokov, z ktorých približne 80 % sú absolventi európskych alebo amerických univerzít. Viac než 70 % pochádza z nižšej strednej vrstvy avšak nie z absolútne chudobných pomerov. Vo svojich rodinách sú väčšinou prvou generáciou s vysokoškolským vzdelaním. Počas svojho štúdia porovnávali spôsob života v Európe a v domovských krajinách a riešenie „frustrácie“ vidia hlavne v návrate k pôvodným myšlienkam islamu.

Radikalizácia niektorých skupín spolu s demografickým rastom populácie v moslimskom svete, spôsobujú množstvo negatívnych reakcií a pocit ohrozenia aj v Európe. Prítomnosť islamu vnímajú mnohí Európania, najmä pod vplyvom neznalosti, negatívne. Nevedomosť a skreslený pohľad na islam, ktorý sa nesprávne označuje ako náboženstvo násilia³⁶, využívajú rôzne politické strany či hnutia, „ktoré nachádzajú v útokoch proti cudzincom dôležité témy svojich programov (Le Penov Národný Front vo Francúzsku, Haiderova FPÖ v Rakúsku apod.)“ (Kropáček, 1999:204) a seba definujú, ako „ochrancov“ kresťanstva a európskych hodnôt pred „hrozbou“ z Východu. Príslušníci oboch radikálnych komunit stále viac uznávajú intenzitu vzájomne sa prehlbujúceho antagonizmu.

Okrem prehlbujúcej sa konfliktnosti vzájomných vzťahov moslimskej komunity v Európe a nemoslimami patria k ďalším problémom, s ktorými musia zápasiť nie-

36 Viac Mendel, M.: Džihád. Islamská koncepcie šíření víry (ATLANTIS, 1997).

POZNÁMKY

len európski moslimovia: obojstranná netolerantnosť, nevedomosť ako aj neochota vzdelávať sa (čo je veľkým problémom samotnej moslimskej ummy), pretrvávajúce regionálne tradície, ktoré sú často v rozpore s islamom a navyše sú prezentované ako súčasť islamskej vierouky (burka – úplné zahaľovanie žien vrátane tváre) a v neposlednom rade jav nazývaný fitna (zápas vo vnútri samotnej moslimskej komunity, ktorý v konečnom dôsledku destabilizuje celú islamskú komunitu).

Cesta koexistencie

Významní islamskí ako aj európski myslitelia dvadsiateho storočia vidia budúcnosť islamu v súčasnom svete, nie v radikalizácii islamského hnutia, ale v umiernennej a racionálnej forme fundamentalizmu. Tento charakterizuje zásadné „prebudenie“ moslimov a návrat k pôvodnému islamu, ktorý sa musí uskutočniť najskôr na individuálnej báze, ktorá neskôr prerastie do zmeny kolektívneho a spoločenského postavenia moslimov. Táto emancipácia moslimského spoločenstva však nesmie prebiehať radikálne, ale v súlade s koncepciou spájania morálnych hodnôt islamu a sociálno-ekonomických výdobytkov západnej (modernej) civilizácie.

Na tomto základe je postavený aj väčšinový názor európskych moslimov, ktorí odmieta akékoľvek podoby násillia a túži po pokojnom živote ako súčasť európskej spoločnosti. Väčšina dáva prednosť umierneným stanoviskám, čo dokumentuje aj počet členov a sympatizantov umiernených hnutí typu Milli Görüs (turecké komunity v Nemecku, Švajčiarsku, Rakúsku a pod.) či Moslimského bratstva, ktoré sa sústreďujú najmä na vzdelávacie aktivity a zachovávanie islamských tradícií. „Praktické cesty k rozvíjaniu pozitívneho euroislamizmu ukazujú niektoré dobré skúsenosti, štúdie a v neposlednom rade otvorené prístupy zo strany občianskych združení a kresťanských cirkví.“ (Kropáček, 1999:205). Vo Francúzsku sa v súčasnosti napríklad budujú zmiešané komisie a konferencie náboženských predstaviteľov kresťanstva, islamu a židovskej komunity, ale aj rôznych kultúrnych skupín, ktoré sa snažia presadzovať dialóg. Podobné aktivity spolupráce vyvíja aj Fórum arabského myslenia a egyptská univerzita al-Azhar. Jej absolventom je aj významný predstaviteľ umiernennej koncepcie vývoja vzťahov islamu a kresťanstva, marseillský muftí Soheib Bencheikh, ktorý o islame hovorí, že je polygamný a „oženil sa už s arabskou, perzskou, tureckou a indickou kultúrou, dnes môže okrem toho požiadať o ruku aj laickú (sekulárnu) kultúru“ (Bencheikh in Kropáček, 1999:206), predpovedá teda možnosť koexistencie európskej sekulárnej kultúry s islamskou sakrálnou kultúrou.

Vidina spolupráce medzi islamom a Európou teda nie je zahalená v hmle, alebo odsúdená k zabudnutiu. A to pokiaľ existuje skupina intelektuálov, ale aj obyčajných ľudí, ktorí majú záujem vybudovať takú európsku spoločnosť, ktorá dokáže v sebe zosúladiť pozitíva západnej ako aj islamskej civilizácie. Budúcnosť islamu v Európe je hlavne v spolupráci. Spolupráci kresťanov a moslimov, ktorá zabezpečí zachovávanie morálnych hodnôt, základných občianskych práv a slobôd a kontinuitu ekonomicko-sociálneho rozvoja európskej spoločnosti v 21. storočí. Okrem tohto môžu idey islamu slúžiť ako protiváha rastúcej „komercializácii“ európskej spoločnosti, mechanismus „renesancie“ rodiny a tradícia tzv. veľkých rodín v rámci moslimskej komunity zas dopomôcť k zmene nepriaznivého demografického vývoja európskej populácie. V neposlednom rade je tu ešte možnosť opätovného posilnenia európskeho multikulturalizmu a multietnicity, ktorých spojenie bolo v istom období zdrojom dominantného kultúrneho, technologického a mocenského postavenia moslimského Španielska.

BIBLIOGRAFIA

1. Al-islam č. 1/1996. Všeobecný zväz moslimských študentov na Slovensku, Bratislava
2. Denny, F. M. (2003) Islam a moslimská obec. PROSTOR, Praha

3. Fleising, J., Bahbouh, Ch. (1993) Malá encyklopedie islamu. Dar ibn Rušd, Praha
4. Ghazzálí, A. H. (2005) Zachránce bloudícího. VYŠEHRAD, Praha
5. Haeri, S. F. (2000) Islam. Media klub IKAR, Bratislava
6. Hammudah, A. (1993) Zaostřeno na Islam. Internacional islamic book centre, Kuwajt
7. Harenberg, B. (1994) Kronika ľudstva. FORTUNA PRINT, Bratislava
8. Hrbek, I. (2000) Korán. ACADEMIA, Praha
9. Huntington, S. P. (2001) Střet civilizací. RYBKA PUBLISHERS, Praha
10. Izedbegovič, A. (1997) Islam medzi Východem a Západem. TWRA, Praha
11. Izedbegovič, A. (1970) Islamská deklarácia. Sarajevo
12. Kříkavová, A., Mendel, M. a kol. (2002) Islam ideál a skutečnost. BASET, Praha
13. Kropáček, L. (1996) Islamský fundamentalizmus. VYŠEHRAD, Praha
14. Kropáček, L. (1999) Blízky východ na prelomu tisíciletí. VYŠEHRAD, Praha
15. Lunde, P. (2004) Islam. Viera, kultúra, dejiny. IKAR, Bratislava
16. Macúch, R. (1951) Islam a kresťanstvo. TRANOSCIUS, Liptovský Mikuláš
17. Mendel, M. (1997) Džihád. Islamská koncepcie šíření víry. ATLANTIS, Brno
18. Paulíny, J. (1976) Arabi. Vládcovia Stredomoria. SPN, Bratislava
19. Tauer, F. (2006) Svět islamu. Dějiny a kultura. VYŠEHRAD, Praha

AKTUÁLNE OTÁZKY REALIZÁCIE KÓDEXU SPRÁVANIA SA V OBLASTI POLITICKO-VOJENSKÝCH ASPEKTOV BEZPEČNOSTI

Daniela Geisbacherová

Kódex správania sa v oblasti politicko-vojenských aspektov bezpečnosti (ďalej len „Kódex“) vznikol ako výraz procesu konštituovania opatrení na budovanie dôvery a bezpečnosti, ktorý sa na rozdiel od tradičných čisto vojenských opatrení zameriaval na štandardy a normy správania reflektujúce ducha Záverečného aktu z Helsínk¹ (1975), parížskej Charty pre novú Európu (1990)² a Helsinského dokumentu z roku 1992³. Prijali ho ako politicky záväzný dokument 3. decembra 1994 účastnícke štáty vtedajšej Konferencie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (KBSE) na summite v Budapešti⁴. Kódex nadobudol platnosť 1. januára 1995.

V čase svojho vzniku predstavoval maximum, ktoré bolo možné vzhľadom na existujúce vojensko-politické podmienky a postoje zúčastnených štátov dosiahnuť. Výsledný variant je výsledkom kompromisu medzi tzv. užším a širším chápaním pojmu bezpečnosti. Užší prístup sa sústredil na politicko-vojenské aspekty, s hlavným dôrazom na také prvky stability a bezpečnosti, ako sú demokratické civilné riadenie vojenských, polovojenských a vnútorných bezpečnostných síl, spravodajských služieb a polície a ich integrácia do občianskej spoločnosti. To si vyžaduje vytvoriť účinné poistky proti ich zneužitiu, ktorými sú ústavne zvolené orgány s jasne a jednoznačne definovanými povinnosťami, transparentným spôsobom schvaľovania výdavkov na obranu a bezpečnosť, zabezpečovania prístupu verejnosti k informáciám týkajúcich sa činnosti ozbrojených síl, ako aj prijatie a uplatňovanie opatrení proti neoprávnenému a nezákonnému použitiu ozbrojených síl. Významnou požiadavkou je kodifikovanie práv a povinností príslušníkov ozbrojených síl a jasné vymedzenie použitia ozbrojených zložiek vo všeobecne záväzných právnych predpisoch⁵.

1 Dokument potvrdil politický status quo, existujúce hranice v Európe a ich nedotknuteľnosť, uznanie záväzku ľudských práv ako jedného z princípov medzinárodných vzťahov, akceptovanie plnoprávnej účasti USA a Kanady v celoeurópskom systéme bezpečnosti. Stanovil tzv. tri koše zamerania KBSE: prvý obsahoval základné princípy vzťahov medzi štátmi, návrh kooperatívneho bezpečnostného systému založeného na mierovom urovnaní sporov, budovaní dôvery a na odzbrojení; druhý sa týkal spolupráce pri ochrane životného prostredia, v ekonomike a vede a zdôrazňoval potrebu odstránení obmedzení v oblasti obchodu, priemyselnej spolupráce a výmeny technológií; tretí sa zameriaval na ľudskú dimenziu a záväzky štátov v oblasti ľudských práv a humanitárnej pomoci. Záverečný akt v časti Deklarácia princípov, ktorými sa budú riadiť vzťahy medzi účastníckymi štátmi, vymedzuje desať hlavných zásad vzťahov medzi štátmi (tzv. dekalóg): zvrchovaná rovnosť štátov; nepoužitie sily alebo hrozby silou; neporušiteľnosť hraníc; územná celistvosť štátov; mierové urovanie sporov; nezasaňovanie do vnútorných záležitostí; rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd vrátane slobody zmýšľania, svedomia, náboženstva a presvedčenia; rovnoprávnosť a právo národov na sebaurčenie; spolupráca medzi štátmi; svedomité plnenie záväzkov podľa medzinárodného práva. Súčasťou aktu je aj Dokument o opatreniach na upevnenie dôvery a o niektorých aspektoch bezpečnosti a odzbrojenia.

2 Charta pre novú Európu vytýčila nové smery budovania európskej bezpečnosti po skončení studenej vojny; na parížskej schôdzke sa rozhodlo o vytvorení nových štruktúr a inštitúcií v rámci KBSE.

3 Následná schôdzka v Helsinkách znamenala dôležitý krok v transformácii KBSE na regionálnu medzinárodnú organizáciu s bezpečnostnými kompetenciami a vytvorila podmienky na iniciovanie, organizovanie a koordináciu aktivít na posilňovanie stability a bezpečnosti v Európe v súlade s Chartou OSN a pod záštitou BR OSN.

4 Summit prijal rozhodnutie o premenovaní KBSE na Organizáciu pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE).

5 Pozri prílohu Implementácia niektorých ustanovení Kódexu správania sa v oblasti politicko-vojenských aspektov bezpečnosti v právnom poriadku Slovenskej republiky.

Širší prístup zdôrazňoval ako najdôležitejší základ bezpečnosti podporu a ochranu ľudských práv, základných občianskych slobôd, ale aj ekonomickú prosperitu a zdravé životné prostredie v duchu princípov helsinského Záverečného aktu.

Prijatie Kódexu je dôkazom, že spoločenstvo štátov prejavilo vôľu vedome pozitívne formovať a ovplyvňovať svoje medzištátne i vnútroštátne vzťahy v oblasti bezpečnosti v duchu zákonnosti a transparentných pravidiel. Ambíciou Kódexu je posilniť spoluprácu a zodpovedné správanie sa štátov v tejto oblasti.

Význam dokumentu spočíva predovšetkým vo vymedzení pravidiel demokratickej kontroly ozbrojených síl, ich použitia vo vnútroštátnych konfliktoch a na území iného štátu. Kódex má formu tzv. gentlemen's agreement, ktorá je založená viac na vzájomnom presvedčaní a dôvere než na vzájomnom nátlaku.

Kódex vymedzuje tieto základné problémové okruhy:

- rešpektovanie komplexného chápania bezpečnosti iniciované helsinským Záverečným aktom (vzájomný vzťah medzi zachovaním mieru a dodržiavaním ľudských práv a základných slobôd vrátane hospodárskej a environmentálnej spolupráce; princíp nedeliteľnosti bezpečnosti; zásada spolupráce a solidarity v otázkach bezpečnosti) – čl. 2, 3, 5, 17,
- predchádzanie a potieranie terorizmu vo všetkých jeho formách – čl. 6,
- rešpektovanie prirodzeného práva štátov na individuálnu a kolektívnu sebaobranu (právo slobodne si zvoliť formu bezpečnosti, princíp primeraného vojenského potenciálu) – čl. 9 – 14,
- plnenie záväzkov v oblasti kontroly zbrojenia a odzbrojenia, budovania dôvery a bezpečnosti – čl. 15, 16,
- účasť na identifikácii a predchádzaní potenciálnym konfliktom – čl. 17 – 19,
- demokratická politická kontrola vojenských, polovojenských a vnútroštátnych bezpečnostných síl, spravodajských služieb a polície (transparentnosť ozbrojených síl, proces schvaľovania rozpočtu na obranu, opatrenia proti neoprávnenému použitiu ozbrojených síl a vojenských prostriedkov) – čl. 20 – 22, 24 – 26,
- zákonná úprava práv a povinností príslušníkov ozbrojených síl (ich určenie, využívanie a ochrana) – čl. 23, 27, 28,
- šírenie, výučba a uplatňovanie noriem medzinárodného humanitárneho práva v činnosti ozbrojených síl – čl. 29, 30,
- formovanie schopností a spôsobilostí príslušníkov ozbrojených síl prakticky uplatňovať pravidlá správania sa v duchu Kódexu – čl. 38 – 42.

Slovenská republika ako účastnícky štát OBSE vyjadrila Kódexu podporu a rezort ministerstva obrany začal príslušné ustanovenia postupne implementovať do praxe⁶.

Podľa článku 42 Kódexu, ktorý zaväzuje účastnícke štáty, aby s Kódexom oboznámili verejnosť, redakcia časopisu SAMO v marci 1996 dokument publikovala. V tom istom roku Slovenská republika prvýkrát notifikovala prostredníctvom Stálej misie Slovenskej republiky pri OBSE vo Viedni implementáciu ustanovení Kódexu v podmienkach Slovenskej republiky.

Prvé obdobie implementácie (počiatočné tri – štyri roky) sa vyznačovali veľkou a v istom zmysle spontánnou aktivitou štátov: oboznamovali sa so samotným dokumentom, poskytovali informácie, čím dokazovali podporu princípom Kódexu. Organizovalo sa množstvo seminárov s lektorskou účasťou zahraničných partnerov z vyspelých demokratických štátov, usporadúvali sa interné diskusie, výchovno-vzdelávacie kurzy, ktorých predmetom boli relevantné ustanovenia Kódexu z oblasti demokratickej kontroly ozbrojených síl, civilno-vojenských vzťahov, demokratizácie armády, právnej výchovy a ochrany ľudských práv a ďalších. Od samého počiatku až

⁶ Treba súčasne zdôrazniť, že implementácia zásad Kódexu, ktorý sa dotýka širokého spektra otázok súvisiacich s bezpečnosťou, nie je iba záležitosťou rezortu ministerstva obrany, ale aj ďalších rezortov - vnútra, spravodlivosti, zahraničných vecí, hospodárstva či financií.

POZNÁMKY

dodnes bolo v tomto úsilí najaktívnejšou krajinou Švajčiarsko, ktoré sa stalo garantom problematiky súvisiacej s implementáciou Kódexu v regióne OBSE.

OBSE hľadalo efektívny kontrolný mechanizmus implementácie princípov Kódexu. Najskôr to bol systém pravidelných notifikácií účastníckych štátov o stave implementácie ustanovení Kódexu, potom – v septembri 1997 – prvá follow up (následná) konferencia vo Viedni prijala rozhodnutie vypracovať dotazník o implementácii Kódexu v jednotlivých účastníckych krajinách. Fórum pre bezpečnostnú spoluprácu (Forum for Security Co-operation) takýto dotazník vypracovalo a od roku 1998 účastnícke štáty každoročne jeho prostredníctvom poskytujú informácie k vymedzenému súboru otázok. Dotazník poskytuje možnosť komparácie odpovedí, zabezpečuje transparentnosť postupov účastníckych štátov pri aplikácii Kódexu a súčasne umožňuje dohľad nad plnením zásad v ňom stanovených.

Mechanizmus monitorovania a konzultácií bol zdokonalený na tretej follow up konferencii v septembri 2002, keď po prvýkrát Centrum predchádzania konfliktom (Conflict Prevention Centre) dostalo úlohu porovnať a vyhodnotiť odpovede jednotlivých štátov. Vyhodnotenie sa zameralo na porovnanie získaných informácií, spoločnej praxe a postupov a na identifikáciu všeobecných trendov v implementácii dokumentu. Z dotazníka sa stal užitočný nástroj zvyšovania efektívnosti procesu výmeny informácií a hodnotenia rozličných aspektov implementácie Kódexu, ktorý možno využiť pri zdokonaľovaní jeho implementácie na národnej úrovni i v multilaterálnej spolupráci.

Už dotazník na rok 2002 a následne tretia follow up konferencia venovali osobitnú pozornosť plneniu záväzkov vyplývajúcich z článku 6, ktorý vyzýva účastnícke štáty venovať pozornosť prevencii terorizmu a boju proti nemu prijímaním účinných opatrení a vzájomnou spoluprácou. V reakcii na teroristické útoky z 11. novembra 2001 sa stala táto otázka v poradí prvou a významom najdôležitejšou otázkou dotazníka. Rovnaký trend pokračoval aj v ďalších rokoch a dotazník na rok 2006 obsahoval niekoľko doplňujúcich otázok týkajúcich sa rozličných aspektov aktivít účastníckych štátov v oblasti prevencie a boja proti každej forme terorizmu. V tejto súvislosti účastnícke štáty informovali o pristúpení k medzinárodným dohovorom zameraným na boj proti terorizmu, ktorých cieľom je posilniť stratégie boja proti terorizmu. Ide najmä o všeobecné dohovory a protokoly OSN známe ako všeobecné nástroje proti terorizmu (Universal Anti-Terrorism Instruments – UATI), o európske dohovory, ktoré štáty zaväzujú súdne stíhať a vydávať teroristov a množstvo bilaterálnych dohovorov o spolupráci v boji proti zločinu.

Dôležitým prostriedkom boja proti terorizmu je policajná spolupráca v oblasti boja proti organizovanému zločinu a nezákonnému obchodovaniu s ľuďmi a zbraňami, spolupráca v otázkach extradície (vydanie osoby jedným štátom druhému na trestné stíhanie alebo výkon trestu) a pri posilňovaní bezpečnosti štátnych hraníc. Mnohé účastnícke štáty, podobne ako Slovenská republika, pristúpili k novelizácii národných trestných zákonníkov⁷, v ktorých reflektovali požiadavky medzinárodného spoločenstva v súvislosti s bojom proti terorizmu. Mnohé štáty vytvorili osobitné jednotky a centrá alebo orgány zamerané na boj s terorizmom, prijali postupy a smernice na použitie bezpečnostných síl a ozbrojených síl v prípade teroristického útoku. Odpovede účastníckych štátov indikovali, že hlavnú úlohu v boji proti terorizmu hrajú bezpečnostné sily – polícia, a ozbrojeným silám patrí menší podiel na boji proti terorizmu.

Medzi odborníkmi na problematiku Kódexu prevláda v súčasnosti názor, že dokument obsahuje všetky prvky potrebné pre stratégiu OBSE v boji proti terorizmu. Treba však zobrať do úvahy súčasný politický a strategický kontext, nové medzinárodné bezpečnostné prostredie, ktoré sa od roku 1994 preda len zmenilo a s ním aj prítomnosť nových bezpečnostných aktérov a bezpečnostných hrozieb. Závažnú úlohu zohráva napr. ilegálny obchod s drogami, pranie špinavých peňazí a iné závažné

⁷ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

trestné činy, čo Kódex dostatočne nereflektuje. Preto je nutné zvážiť, či by nebolo vhodné buď vytvoriť samostatný Kódex v oblasti boja proti terorizmu, ktorý by artikuloval túto hrozbu v širšom kontexte, alebo doplniť Kódex samostatným protokolom zameraným na boj proti terorizmu.

Kódex obsahuje aj ďalšie články, ktoré síce priamo nedefinujú záväzky v boji proti terorizmu, ale zakotvujú dôležité aspekty sprostredkovane súvisiace s terorizmom, ako je demokratická kontrola vojenských, polovojenských a vnútorných bezpečnostných síl, spravodajských služieb a polície (čl. 20, 21), ďalej rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd (čl. 30, 31, 36). Nerešpektovanie uvedených zásad predstavuje živnú pôdu pre vznik terorizmu.

Práve problematiku ľudských práv zastrešuje Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva (Office for Democratic Institutes and Human Rights - ODIHR) ako hlavná inštitúcia OBSE pre ľudskú dimenziu. V súčasnosti realizuje dvojročný výchovno-vzdelávací projekt o ľudských právach v ozbrojených silách, ktorého cieľom je zvýšiť v spoločnosti rešpekt k dodržiavaniu ľudských práv a základných slobôd príslušníkov ozbrojených síl a podporovať mechanizmus ich ochrany vo vojenskom prostredí. Výsledkom projektu má byť príručka v anglickej a ruskej mutácii, ktorá bude formou odpovedí na dotazník z oblasti ľudských práv a základných slobôd reflektovať najúspešnejšie praktické skúsenosti účastníckych štátov v implementácii ľudských práv a základných slobôd v ozbrojených silách⁸. Podnetná je aj myšlienka vytvoriť inštitút, ktorý by umožňoval vojakovi podať sťažnosť mimo článku reťazca velenia alebo konštituovať inštitút ombudsmana pre ozbrojené sily, ktorý by mohol byť predpokladom lepšej ochrany práv mužov a žien v uniforme ako plnoprávných občanov štátu.

V problematike ľudskej dimenzie majú svoje oprávnené miesto aj vojenská disciplína, osobná zodpovednosť za činy a vydané rozkazy, vojenská justícia a niektoré ďalšie záležitosti. Ľudskú dimenziu nemožno chápať len vo vzťahu k právam príslušníkov ozbrojených síl, ale aj vo vzťahu k právam obetí ozbrojeného konfliktu. Preto je dôležitou súčasťou implementácie Kódexu výučba a výcvik ozbrojených síl a bezpečnostných síl v otázkach medzinárodného humanitárneho a vojnového práva a práva ozbrojeného konfliktu, v oblasti dodržiavania ľudských práv a základných slobôd, a to v súvislosti s ich účasťou na operáciách krízového manažmentu pod vedením OSN, NATO, EÚ, ako aj tých, ktoré vykonáva OBSE.

Rok 2006 charakterizovalo množstvo medzinárodných akcií na podporu implementácie Kódexu, ktorých cieľom bolo podporiť jeho význam aj v podmienkach bezpečnostných výziev 21. storočia. Napriek tomu, že Kódex prešiel do druhého desaťročia svojej existencie, možnosti zvyšovania jeho účinnosti a jeho vplyv na správanie štátov ešte zďaleka nie sú vyčerpané. Na osobitnom zasadnutí Fóra OBSE pre bezpečnostnú spoluprácu, ktoré sa konalo v septembri 2006, účastníci navrhli viaceré možnosti zvýšenia jeho účinnosti: poskytovanie informácií na webových stránkach i vytvorenie databázy s informáciami o spôsoboch implementácie v účastníckych štátoch. Podčiarkli tiež potrebu zdieľať zodpovednosť za implementáciu Kódexu a potrebu šíriť zásady Kódexu vo vedomí celej spoločnosti. Poukázali aj na potrebu jednoznačného vymedzenia terminológie Kódexu, jeho základných pojmov⁹, čo uľahčí možnosť dosiahnuť konsenzus v zásadných otázkach jeho implementácie. Dotazník prijatý v roku 1997, odvtedy transformovaný s ohľadom na súdobé priority a akcenty, tvorí integrálnu súčasť Kódexu. Účastnícke štáty by mali venovať sústavnejšiu pozornosť pravidelnému a dôkladnému posúdeniu a porovnaniu národných odpovedí, čo vytvára priestor na inšpiráciu a ďalšie zvyšovanie účinnosti Kódexu.

8 Aj Ministerstvo obrany Slovenskej republiky sa poskytnutím odpovedí na široké spektrum otázok dotazníka ODIHR podieľa na úspešnom priebehu a finalizácii tohto projektu.

9 V súčasnosti možnosť rozličnej interpretácie hlavných pojmov Kódexu znižuje prehľadnosť odpovedí na dotazník, sťažuje jeho vyhodnocovanie a možnosť komparácie postupov účastníckych štátov. Z dôvodu lepšej kompatibility odpovedí sa uvažuje o vypracovaní presných definícií, modelových odpovedí, vylúčení duplicity a prekrývania, čím by sa do značnej miery obmedzila možnosť rozdielnej interpretácie otázok i odpovedí.

POZNÁMKY

Za jedinečný dokument v aquis OBSE pokladá Kódex aj Európska únia, ktorá oceňuje najmä jeho multidimenzionálny a komplexný prístup k bezpečnosti, zohľadňujúc nielen široké spektrum oblastí, ktorých sa týka, ale aj to, že tak činí v rovine medzištátnych i vnútroštátnych vzťahov.

PRÍLOHA**POZNÁMKY****Implementácia niektorých ustanovení
Kódexu správania sa v oblasti
politicko-vojenských aspektov bezpečnosti
v právnom poriadku Slovenskej republiky****Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu
v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu
a núdzového stavu v znení neskorších predpisov**

Ústavný zákon vykonáva čl. 51 ods. 2 a čl. 102 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky, z ktorých vyplýva, že ústavným zákonom treba upraviť:

- podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd a rozsah povinností v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu,
- podmienky vypovedania vojny a vyhlásenia vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu a spôsob výkonu verejnej moci v čase vojny, vojnového stavu a výnimočného stavu.

Z hľadiska ľudskej dimenzie zákon okrem iného upravuje napr. zákonné nároky na náhrady za obmedzenie vlastníckeho práva, za škody spôsobené ozbrojenými silami, ozbrojenými zbormi, Hasičským a záchranným zborom a záchrannými službami, za splnenie pracovnej povinnosti a za iné vykonané práce a služby uložené na plnenie úloh podľa tohto ústavného zákona, ktoré vznikli v čase vojny, vojnového stavu a výnimočného stavu.

**Zákon č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky
v znení neskorších predpisov**

Ústava Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava“) v čl. 13 ustanovuje, že povinnosti možno ukladať zákonom alebo na základe zákona, v jeho medziach a pri zachovaní základných práv a slobôd, medzinárodnou zmluvou podľa čl. 7 ods. 4, ktorá priamo zakladá práva a povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb alebo nariadením vlády podľa čl. 102 ods. 2. To znamená, že na základe zákona o obrane je možné uložiť štátnym orgánom, obciam, určeným právnickým osobám a určeným fyzickým osobám povinnosť podieľať sa podľa potreby na obrane Slovenskej republiky. So zreteľom na dôležitosť obrany Slovenskej republiky z hľadiska zachovania existencie štátu je potrebné, aby povinnosť podieľať sa na obrane bola určeným subjektom ustanovená priamo v zákone.

Ústava v čl. 18 ods. 2 písm. c) a d) ustanovuje, že služba vyžadovaná na základe zákona v prípade živelných pohrôm, nehôd alebo iného nebezpečenstva, ktoré ohrozuje životy, zdravie alebo značné majetkové hodnoty a konanie uložené zákonom na ochranu života, zdravia alebo práv iných nie je považované za nútenú prácu alebo nútené služby. Uvedené ustanovenie Ústavy vytvára právny rámec na úpravu pracovnej povinnosti určeným subjektom zákonom o obrane Slovenskej republiky; pracovnú povinnosť a ubytovacia povinnosť bude možné uložiť určeným subjektom pri obrane štátu.

Ústava v čl. 20 ods. 4 ustanovuje, že vyvlastnenie alebo nútené obmedzenie vlastníckeho práva je možné iba v nevyhnutnej miere a vo verejnom záujme, a to na základe zákona a za primeranú náhradu. Zákon ustanovuje povinnosť poskytovať vecné prostriedky pre obranu štátu, ako aj rozsah náhrad za poskytnuté vecné prostriedky.

Zákon o obrane upravuje vzťahy na úseku obrany Slovenskej republiky, ustano-

POZNÁMKY

vuje úlohy štátnym orgánom, obciam, vyšším územným celkom a povinnosti právnickým osobám, fyzickým osobám oprávneným na podnikanie a fyzickým osobám pri príprave na obranu štátu a vymedzuje zodpovednosť za porušenie týchto povinností; ustanovuje o. i. podmienky pracovnej povinnosti v čase vojny alebo vojnového stavu ako povinnosť fyzickej osoby, ktorá má trvalý pobyt na území Slovenskej republiky, vykonávať určené práce v rozsahu potrebnom na zabezpečenie obrany štátu podľa tohto zákona, ktorú možno uložiť v čase vojny alebo vojnového stavu, pričom sa prihliada na zdravotný stav a kvalifikačné predpoklady dotknutej fyzickej osoby; zákon súčasne taxatívne vymedzuje okruh osôb, ktorým pracovnú povinnosť nemožno uložiť – napr. fyzická osoba so zmenenou pracovnou schopnosťou, s ťažkým zdravotným postihnutím, fyzická osoba mladšia ako 18 rokov a staršia ako 65 rokov, tehotná žena, žena alebo osamelý muž, ktorí sa trvalo starajú o dieťa mladšie ako 15 rokov alebo o dieťa staršie ako 15 rokov, ktoré má dlhodobo nepriaznivý zdravotný stav alebo je dlhodobo ťažko zdravotne postihnuté a vyžaduje mimoriadnu starostlivosť, žene alebo mužovi, ktorí sa osobne celodenne starajú o fyzickú osobu, ktorá je prevažne alebo úplne bezvládna alebo je staršia ako 70 rokov a nemožno zabezpečiť starostlivosť o túto osobu jej umiestnením do zariadenia sociálnych služieb, vymedzuje aj podmienky a spôsob vyvlastňovania vo verejnom záujme na účely obrany – iba v nevyhnutnej miere a za primeranú náhradu.

Zákon č. 387/2002 Z. z. o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu

Ustanovuje pôsobnosť orgánov verejnej moci pri riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu, práva a povinnosti právnických osôb a fyzických osôb pri príprave na krízové situácie mimo času vojny a vojnového stavu a pri ich riešení a sankcie za porušenie povinností ustanovených týmto zákonom.

Orgánmi krízového riadenia sú vláda Slovenskej republiky, Bezpečnostná rada Slovenskej republiky, ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy,

Národná banka Slovenska, krajský úrad, bezpečnostná rada kraja, okresný úrad, bezpečnostná rada okresu a obec.

Zákon č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

Zákon upravuje zloženie, úlohy a použitie ozbrojených síl, velenie ozbrojeným silám a ich riadenie, postavenie a úlohy jednotlivých orgánov od prezidenta republiky, vlády až po veliteľov ustanovených na velenie ozbrojeným silám. Upravuje vysielanie ozbrojených síl, nasadenie vojakov na riešenie vzniknutej havárie, katastrofy alebo živeľnej pohromy na základe žiadostí obcí a orgánov vyšších územných celkov.

Ústavný rámec pre právnu úpravu ozbrojených síl vytvára Ústava Slovenskej republiky. Slovenská republika ako zvrchovaný, demokratický a právny štát buduje ozbrojené sily, ktoré sú rozhodujúcim výkonným prvkom systému obrany Slovenskej republiky. Obrana Slovenskej republiky je podľa ustanovenia čl. 25 ods. 1 Ústavy povinnosťou a vecou cti občanov. Zákon ustanoví rozsah brannej povinnosti. Ústavná úprava tiež v súlade s demokratickým ponímaním služby v ozbrojených silách a v súlade s rešpektovaním základných práv a slobôd uvádza zákaz vynucovania výkonu vojenskej služby, ak by jej výkon bol v rozpore so svedomím alebo náboženským vyznaním občana, ktorý podlieha brannej povinnosti.

Ústava v pôsobnosti ústavných orgánov zakotvuje určité právomoci vo vzťahu k ozbrojeným silám. Ustanovenie čl. 86 písm. d) zveruje do pôsobnosti Národnej rady Slovenskej republiky právomoc pred ratifikáciou vyslovovať súhlas s medzinárodnými zmluvami vojenskej povahy. Podľa čl. 86 písm. j) patrí do pôsobnosti Národnej

rady Slovenskej republiky uznášať sa na vypovedaní vojny, ak je Slovenská republika napadnutá alebo ak to vyplýva zo záväzkov z medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu a po skončení vojny o uzavretí mieru. Národná rada Slovenskej republiky vyslovuje súhlas na vyslanie ozbrojených síl mimo územia Slovenskej republiky, ak nejde o prípad uvedený v čl. 119 písm. p) Ústavy. Obdobne vyslovuje súhlas s prítomnosťou zahraničných ozbrojených síl na území Slovenskej republiky.

Pre ústavné vymedzenie problematiky ozbrojených síl je tiež relevantná úprava postavenia prezidenta Slovenskej republiky a jeho právomocí vo vzťahu k ozbrojeným silám. Podľa čl. 102 ods. 1 písm. h) Ústavy prezident Slovenskej republiky vymenúva a odvoláva vyšších štátnych funkcionárov, medzi ktorých sa v zmysle nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky zaraďuje aj náčelník Generálneho štábu Ozbrojených síl Slovenskej republiky, ktorý je na čele generálneho štábu ako hlavného orgánu velenia ozbrojených síl. V dôsledku toho mu bezprostredne podliehajú aj ďalší vojenský velitelia menovaní prezidentom Slovenskej republiky.

Podľa čl. 102 ods. 1 písm. k) Ústavy je prezident Slovenskej republiky hlavným veliteľom ozbrojených síl. Z uvedeného mu vyplýva postavenie nadriadeného všetkým príslušníkom ozbrojených síl, čo okrem iného implikuje jeho oprávnenie vydávať ozbrojeným silám rozkazy.

Vychádzajúc z takto vymedzeného postavenia hlavy štátu, zákon o ozbrojených silách zaraďuje prezidenta Slovenskej republiky do sústavy orgánov velenia ozbrojeným silám a priznáva mu právomoc vydávať rozkazy a schvaľovať základný poriadok, schvaľovať a vydávať Organizačný poriadok Vojenskej kancelárie prezidenta Slovenskej republiky, zapožičiavať čestné a historické názvy vojenským útvarom a zväzkom a zapožičiavať bojové zástavy vojenským útvarom a zväzkom a na návrh ministra obrany Slovenskej republiky vymenúvať a odvolávať náčelníka Vojenskej kancelárie prezidenta Slovenskej republiky.

Prezident Slovenskej republiky vypovedáva vojnu na základe rozhodnutia Národnej rady Slovenskej republiky, ak je Slovenská republika napadnutá alebo ak to vyplýva zo záväzkov z medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu a uzatvára mier. Mobilizáciu ozbrojených síl na návrh vlády Slovenskej republiky nariaďuje prezident Slovenskej republiky. Podľa čl. 102 ods. 2 rozhodnutie prezidenta vydané podľa písm. k), teda ako hlavného veliteľa ozbrojených síl je platné, ak ho podpíše predseda vlády Slovenskej republiky alebo ním poverený minister, v týchto prípadoch za rozhodnutie prezidenta zodpovedá vláda Slovenskej republiky. Inštitút kontrasiagnácie tak Ústava Slovenskej republiky viaže aj na individuálne akty hlavného veliteľa ozbrojených síl.

Ak podľa čl. 105 Ústavy dôjde k situáciám, ktoré tento článok predpokladá v súvislosti s výkonom funkcie prezidenta Slovenskej republiky, prenesú sa niektoré právomoci na vládu Slovenskej republiky, pričom na predsedu vlády Slovenskej republiky prechádza hlavné velenie ozbrojených síl.

Vláda Slovenskej republiky ako vrcholný orgán výkonnej moci podľa čl. 119 písm. n) Ústavy rozhoduje v zbere o návrhu na vyhlásenie vojnového stavu, o návrhu na nariadenie mobilizácie ozbrojených síl, o návrhu na vyhlásenie výnimočného stavu a o návrhu na ich skončenie, o vyhlásení a skončení núdzového stavu. Právomoc týkajúca sa vysielania ozbrojených síl mimo územia Slovenskej republiky a vyslovovania súhlasu s prítomnosťou zahraničných ozbrojených síl na území Slovenskej republiky nie je zverená výlučne Národnej rade Slovenskej republiky. V ustanovení čl. 119 písm. p) sa ustanovuje, že vláda Slovenskej republiky rozhoduje v zbere o vyslaní ozbrojených síl mimo územia Slovenskej republiky na účel humanitárnej pomoci, vojenských cvičení alebo mierových pozorovateľských misí, o súhlase s prítomnosťou zahraničných ozbrojených síl na území Slovenskej republiky na účel humanitárnej pomoci, vojenských cvičení alebo mierových pozorovateľských misí, o súhlase s prechodom zahraničných ozbrojených síl cez územie Slovenskej republiky. Dôvodová správa k uvedenému ustanoveniu Ústavy odôvodňuje takéto delenie právomocí potrebou vyššej operatívnej rozhodovacej činnosti v prípadoch, keď si to okolnosti

POZNÁMKY

vyžadujú, resp. keď je pobyt cudzích ozbrojených síl na našom území časovo limitovaný a účelovo vymedzený.

Vláda Slovenskej republiky podľa čl. 119 písm. p) Ústavy rozhoduje v zbere aj o vyslaní ozbrojených síl mimo územia Slovenskej republiky, ak ide o plnenie záväzkov z medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu, a to najdlhšie na dobu 60 dní; toto rozhodnutie vláda bezodkladne oznámi Národnej rade Slovenskej republiky. Vláda môže rozhodovať aj o ďalších otázkach, ak to ustanoví zákon. Návrh zákona o ozbrojených silách upravuje pôsobnosť vlády Slovenskej republiky ako orgánu riadenia ozbrojených síl v ustanovení § 7 ods. 3.

Ústavný súd Slovenskej republiky ako nezávislý súdny orgán ochrany ústavnosti rozhoduje podľa čl. 129 ods. 6 Ústavy o tom, či rozhodnutie o vyhlásení výnimočného stavu alebo núdzového stavu a na toto rozhodnutie nadväzujúce ďalšie rozhodnutia boli vydané v súlade s Ústavou alebo s ústavným zákonom. Uvedená ústavná úprava tak umožňuje preskúmať aj ústavnosť rozhodnutí, týkajúcich sa určenia, poslania, úloh ozbrojených síl, ako aj ich použitia na riešenie uvedených stavov. Takéto rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky je záväzné pre všetky orgány verejnej moci, fyzické osoby alebo právnické osoby, ktorých sa týka, čím Ústava zabezpečuje efektívnosť kontroly ústavnosti preskúmaných rozhodnutí.

Zákon č. 346/2005 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov ozbrojených síl Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Účelom zákona je vytvoriť podmienky na zavedenie systému personálneho manažmentu profesionálnych vojakov do praxe. Upravuje právne vzťahy pri vykonávaní štátnej služby profesionálnych vojakov, podmienky prijatia do štátnej služby, vznik služobného pomeru, vymenúvanie do hodností, vyslanie profesionálnych vojakov na plnenie úloh mimo územia Slovenskej republiky. Zakotvuje zásadu rovnakého zaobchádzania pri výkone štátnej služby a zákaz diskriminácie, zároveň uplatňuje článok 54 Ústavy, podľa ktorého zákon môže obmedziť občianske práva príslušníkom ozbrojených síl a ozbrojených zborov. V §11 obmedzuje niektoré ústavné práva profesionálnych vojakov (petičné právo sa obmedzuje na individuálne žiadosti, návrhy a sťažnosti; zákaz členstva v politickej strane alebo politickom hnutí a aktívnej účasti na zhromaždeniach politických strán a hnutí; zákaz združovať sa v odborových organizáciách).

Zákon vymedzuje práva profesionálneho vojaka, ako je napr. nárok na dovolenku, služobné voľno, starostlivosť o profesionálnych vojakov, odmeňovanie, ako aj základné povinnosti profesionálneho vojaka (napr. vo výkone i mimo výkonu štátnej služby zdržať sa konania, ktoré by mohlo narušiť vážnosť ozbrojených síl alebo ohroziť dôveru v ozbrojené sily), disciplinárnu právomoc a disciplinárnu zodpovednosť, ako aj disciplinárne opatrenia.

K základným právam profesionálneho vojaka patrí okrem iného právo na ochranu ľudskej dôstojnosti v služobnom styku a v osobnom styku, ochranu zdravia pri výkone štátnej služby, právo na peňažné a naturálne náležitosti.

Služobnú disciplínu (§117 až §136) vymedzuje predovšetkým ako povinnosť dodržiavať Ústavu Slovenskej republiky, ústavné zákony, ďalšie všeobecne záväzné právne predpisy, vojenskú prisahu, Etický kódex profesionálneho vojaka, služobné predpisy, vojenské rozkazy, nariadenia, príkazy a pokyny vedúcich služobných úradov a veliteľov (§117 ods. 1). V súlade s §117 ods. 3 vojenský rozkaz nesmie byť vydaný v rozpore s Ústavou Slovenskej republiky, ústavnými zákonmi, zákonmi, ďalšími všeobecne záväznými právnymi predpismi, služobnými predpismi, vojenskou prisahou a Etickým kódexom profesionálneho vojaka. Ak sa profesionálny vojak domnieva, že vojenský rozkaz, nariadenie, príkaz alebo pokyn jeho vedúceho služobného úradu alebo veliteľa je v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom, je povinný na to vedúceho služobného úradu alebo veliteľa upozorniť. Ak vedúci služobného

úradu alebo veliteľ trvá na splnení vojenského rozkazu, nariadenia, príkazu alebo pokynu, musí ho profesionálnemu vojakovi písomne potvrdiť a profesionálny vojak je povinný ho splniť (§117 ods. 4). Profesionálny vojak je povinný odoprieť splnenie vojenského rozkazu, nariadenia, príkazu alebo pokynu vedúceho služobného úradu alebo veliteľa, ak by jeho splnením spáchal trestný čin; túto skutočnosť oznámi bezodkladne najbližšiemu nadriadenému toho vedúceho služobného úradu alebo veliteľa, ktorý vojenský rozkaz, nariadenie, príkaz alebo pokyn vydal (§117 ods. 5).

Zákon č. 569/2005 Z. z. o alternatívnej službe v čase vojny a vojnového stavu

Zákon č. 570/2005 Z. z. o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Obrana Slovenskej republiky je podľa čl. 25 Ústavy Slovenskej republiky povinnosťou a vecou cti občanov. Článok súčasne ustanovuje, že nikoho nemožno nútiť, aby vykonával vojenskú službu, ak je to v rozpore s jeho svedomím alebo náboženským vyznaním.

Prechodom ozbrojených síl na úplnú profesionalizáciu sa ukončil výkon základnej služby, náhradnej služby a zdokonaľovacej služby. Zákon č. 570/2005 Z. z. upravuje okrem iného rozsah brannej povinnosti, národnú registráciu a odvod: brannou povinnosťou je povinnosť občana podrobiť sa odvodu a vykonať mimoriadnu službu alebo inú službu (alternatívnu službu) namiesto mimoriadnej služby v období krízovej situácie. Mimoriadnou službou je vojenská služba, ktorú je povinný vykonať občan, ktorému vznikla branná povinnosť v období krízovej situácie. Odvod sa vykonáva v čase vojny a vojnového stavu. Prijatím zákona č. 569/2005 Z. z. o alternatívnej službe v čase vojny a vojnového stavu sa zrušil výkon civilnej služby (zákon č. 207/1995 Z. z. o civilnej službe). Alternatívnu službu tento zákon podľa § 2 písm. a) vymedzuje ako inú službu namiesto mimoriadnej služby, ktorú je registrovaný občan alebo vojak v zálohe povinný vykonať v čase vojny a vojnového stavu, ak podal písomné vyhlásenie o odopretí výkonu mimoriadnej služby z dôvodu, že jej výkon je v rozpore s jeho svedomím alebo náboženským vyznaním.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

Zákaz trestu smrti zakotvený v čl. 15 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky sa v plnom rozsahu vzťahuje i na trestné činy spáchané vojakmi tak v čase mieru, ako aj za brannej pohotovosti štátu alebo za vojny.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov však nielenže postihuje konanie, ktoré je porušením práv a chránených záujmov vojakov, ale aj ustanovuje tresty za trestné činy proti mieru, proti ľudskosti a za trestné činy vojnové. Ustanovuje tresty za mučenie a iné neľudské alebo kruté zaobchádzanie (týranie, mučenie, iné neľudské alebo kruté zaobchádzanie spôsobujúce telesné alebo duševné utrpenie, spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví alebo spôsobenie smrti, zmarenie alebo sťaženie uplatnenia základných práv a slobôd), za použitie zakázaného bojového prostriedku alebo materiálu obdobnej povahy, za vedenie boja zakázaným spôsobom, za poškodenie civilných osôb na živote, zdraví alebo majetku v dôsledku vojenskej operácie, za vedenie útoku proti civilným osobám, nebránenému miestu

POZNÁMKY

alebo demilitarizovanému pásnu. Trestný zákon vymedzuje tresty aj za plienenie v priestore vojnových operácií (zmocnenie sa cudzej veci, využívanie niečiu tieseň, okrádanie padlých alebo ranených, použitie násilia, hrozby násilia alebo inej ťažkej ujmy), porušenie predpisov medzinárodného práva tým, že sa kruto zaobchádza s bezbranným civilným obyvateľstvom, utečencami, ranenými, príslušníkmi ozbrojených síl, ktorí už zbrane zložili alebo s vojnovými zajatcami atď. Trestným činom je aj nevykonanie účinných opatrení na ochranu osôb, ktoré takú pomoc potrebujú, najmä detí, žien, ranených alebo starých ľudí alebo ak sa takým opatreniam bráni, alebo sa zamedzí organizáciám civilnej ochrany nepriateľa, neutrálneho alebo iného štátu plniť ich humanitárne úlohy. Trestný zákon podrobne vymedzuje aj trestnú zodpovednosť vojenského veliteľa za uvedené trestné činy, ktorých sa dopustili ozbrojené sily pod jeho faktickým velením a riadením.

DOKUMENT

POZNÁMKY

**KÓDEX SPRÁVANIA SA V OBLASTI
POLITICKO-VOJENSKÝCH ASPEKTOV BEZPEČNOSTI****Preambula**

Účastnícke štáty Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe (KBSE), uznávajú potrebu zvýšiť bezpečnostnú spoluprácu vrátane ďalšieho posilnenia noriem zodpovedného a kooperatívneho správania v oblasti bezpečnosti, potvrdzujú, že tento Kódex nijako neoslabuje platnosť a aplikovateľnosť cieľov a zásad Charty OSN ani iných ustanovení medzinárodného práva, znovu potvrdzujú nezmenšenú platnosť základných princípov a spoločných hodnôt helsinského Záverečného aktu, Parížskej charty a Helsinského dokumentu 1992 obsahujúcich povinnosti štátov voči sebe navzájom i povinnosti vlád voči svojim národom, ako aj platnosť ďalších záväzkov KBSE, prijali nasledujúci Kódex správania sa v oblasti politicko-vojenských aspektov bezpečnosti:

I

1. Účastnícke štáty zdôrazňujú, že úplné rešpektovanie všetkých zásad KBSE obsiahnutých v helsinskom Záverečnom akte a implementácia v dobrej viere všetkých záväzkov prijatých v rámci KBSE má zásadný význam pre stabilitu a bezpečnosť, a preto vyvoláva priamy a oprávnený záujem všetkých štátov.
2. Účastnícke štáty potvrdzujú nemennú platnosť komplexného chápania bezpečnosti iniciovanú Záverečným aktom, ktorá dáva do vzájomného vzťahu zachovanie mieru a dodržiavanie ľudských práv i základných slobôd. Spája hospodársku a environmentálnu spoluprácu s mierovými vzťahmi medzi štátmi.
3. Účastnícke štáty zostávajú presvedčené, že bezpečnosť je nedeliteľná a že bezpečnosť každého z nich je neoddeliteľne spätá s bezpečnosťou všetkých ostatných. Nebudú posilňovať svoju bezpečnosť na úkor bezpečnosti iných štátov. Budú sledovať svoje vlastné bezpečnostné záujmy v súlade so spoločným úsilím posilniť bezpečnosť a stabilitu v regióne KBSE i mimo neho.
4. Znovu potvrdzujú vzájomné rešpektovanie zvrchovanej rovnosti a nezávislosti, ako aj prirodzených práv vyplývajúcich z ich suverenity, účastnícke štáty budú budovať vzájomné bezpečnostné vzťahy na základe spolupráce. V tomto zmysle zdôrazňujú kľúčovú úlohu KBSE. Budú pokračovať v rozvíjaní doplňujúcich sa a vzájomne sa posilňujúcich inštitúcií, ktoré zahŕňujú európske a transatlantické organizácie, mnohostranné a dvojstranné záväzky, ako aj rozličné formy regionálnej a subregionálnej spolupráce. Účastnícke štáty budú spolupracovať v úsilí, aby všetky tieto bezpečnostné dohody boli v súlade s princípmi a záväzkami KBSE uvedenými v tomto Kódexe.
5. Účastnícke štáty sú odhodlané konať solidárne, ak sa porušia normy a záväzky KBSE a podporia spoločné reagovanie na bezpečnostné výzvy, ktoré môžu vzniknúť v dôsledku takého porušenia. V súlade so svojimi záväzkami v rámci KBSE budú neodkladne konzultovať s účastníckym štátom, ktorý žiada pomoc pri svojej individuálnej alebo kolektívnej sebaobrane. Spoločne posúdia povahu hrozby a potrebné opatrenia na obranu spoločných hodnôt.

POZNÁMKY**II**

6. Účastnícke štáty nebudú nijakým spôsobom podporovať teroristické činy a prijmú primerané opatrenia na predchádzanie a potieranie terorizmu vo všetkých jeho formách. V plnej miere budú spolupracovať v boji proti hrozbe, ktorú predstavuje teroristická činnosť, uplatňovaním medzinárodných nástrojov a záväzkov, na ktorých sa v tomto ohľade dohodnú. Predovšetkým podniknú kroky na splnenie požiadaviek medzinárodných dohôd, na základe ktorých sú povinné stíhať alebo vydávať teroristov.

III

7. Účastnícke štáty nebudú poskytovať pomoc alebo podporu štátom porušujúcim svoj záväzok zdržať sa hrozby alebo použitia sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti ktoréhokoľvek štátu, alebo akýmkoľvek iným spôsobom porušujúcim Chartu OSN a Deklaráciu princípov, ktorými sa budú riadiť vzťahy medzi účastníckymi štátmi v helsinskom Záverečnom akte.

IV

9. Účastnícke štáty znovu potvrdzujú prirodzené právo na individuálnu a kolektívnu sebaobranu, ktoré je zakotvené v Charte OSN.
10. Každý účastnícky štát, uvedomujúc si legitímne bezpečnostné záujmy ostatných štátov, môže slobodne a samostatne rozhodovať o svojich bezpečnostných záujmoch na základe zvrchovanej rovnosti a má právo na slobodnú voľbu svojho bezpečnostného usporiadania v súlade s medzinárodným právom a s dodržiavaním princípov a cieľov KBSE.
11. Všetky účastnícke štáty majú zvrchované právo patriť alebo nepatriť do medzinárodných organizácií, byť alebo nebyť účastníkom dvojstranných alebo mnohostranných zmlúv vrátane aliančných zmlúv; majú tiež právo na neutralitu. Každý má právo v tomto zmysle zmeniť svoj status podľa príslušných dohôd a postupov. V tomto ohľade bude každý rešpektovať práva všetkých ostatných.
12. Každý účastnícky štát bude udržiavať iba taký vojenský potenciál, aký je primeraný pre individuálne alebo kolektívne legitímne bezpečnostné potreby, s ohľadom na svoje záväzky vyplývajúce z medzinárodného práva.
13. Každý účastnícky štát bude rozhodovať o svojom vojenskom potenciáli na základe štátnych demokratických postupov, berúc ohľad na legitímne bezpečnostné záujmy iných štátov, ako aj na požiadavku prispievať k medzinárodnej bezpečnosti a stabilite. Žiadny účastnícky štát sa nebude snažiť vnútiť vojenskú dominanciu ktorémukoľvek inému účastníckemu štátu.
14. Účastnícky štát môže umiestniť svoje ozbrojené sily na území iného účastníckeho štátu v súlade s ich slobodne prerokovanou dohodou, ako i v súlade s medzinárodným právom.

V

15. Účastnícke štáty budú plniť v dobrej viere všetky svoje záväzky v oblasti kontroly zbrojenia, odzbrojenia a budovania dôvery ako dôležitého prvku svojej nedeliteľnej bezpečnosti.
16. Z hľadiska posilnenia bezpečnosti a stability v regióne KBSE účastnícke štáty znovu potvrdzujú svoj záväzok pokračovať v kontrole zbrojenia, odzbrojenia a opatreniach na posilnenie dôvery a bezpečnosti.

VI

17. Účastnícke štáty sa zaväzujú spolupracovať vrátane budovania priaznivých hospodárskych a environmentálnych podmienok pri uvoľňovaní napätí, ktoré môžu viesť ku konfliktu. Zdrojom týchto napätí je porušovanie ľudských práv a základných slobôd, ako i iných záväzkov v ľudskej dimenzii; prejavy agresívneho nacionalizmu, rasizmu, šovinizmu, xenofóbie a antisemitizmu taktiež ohrozujú mier a bezpečnosť.
18. Účastnícke štáty zdôrazňujú význam rýchlej identifikácie potenciálnych konfliktov, ako aj ich spoločného úsilia v oblasti prevencie konfliktov, riešenia kríz a mierového urovnávania sporov.
19. V prípade ozbrojeného konfliktu budú účastnícke štáty hľadať účinné ukončenie vojenských akcií a budú sa snažiť vytvoriť podmienky priaznivé pre politické riešenie konfliktu. Budú spolupracovať pri zabezpečení humanitárnej pomoci na zmiernenie utrpenia civilného obyvateľstva a zároveň umožnia pohyb osôb a prostriedkov určených na tieto úlohy.

VII

20. Účastnícke štáty považujú demokratickú politickú kontrolu vojenských, polovojenských a vnútorných bezpečnostných síl, ako aj spravodajských služieb a polície za neoddeliteľný prvok stability a bezpečnosti. Budú podporovať integráciu svojich ozbrojených síl s občianskou spoločnosťou ako dôležitý prejav demokracie.
21. Každý účastnícky štát bude vždy zabezpečovať a podporovať efektívne riadenie a kontrolu svojich vojenských, polovojenských a bezpečnostných síl prostredníctvom ústavne zvolených orgánov s demokratickou legitimitou. Každý účastnícky štát bude vykonávať kontroly, aby sa zabezpečilo, že tieto orgány si plnia svoje ústavné a právne povinnosti. Účastnícke štáty budú zreteľne definovať úlohy a poslanie takýchto síl a ich záväzkov konať výhradne v rámci ústavy.
22. Každý účastnícky štát zabezpečí, aby jeho výdavky na obranu boli legislatívne schvaľované. Každý účastnícky štát bude s patričným ohľadom na požiadavky národnej bezpečnosti obmedzovať svoje vojenské výdavky, zabezpečí transparentnosť a prístup verejnosti k informáciám týkajúcim sa ozbrojených síl.
23. Každý účastnícky štát umožní jednotlivcom v službe vykonávať svoje občianske práva a zabezpečí, aby jeho vojenské sily ako také boli politicky neutrálne.
24. Každý účastnícky štát prijme a bude uplatňovať opatrenia proti náhodnému alebo neoprávnenému použitiu vojenských prostriedkov.
25. Účastnícke štáty nebudú tolerovať ani podporovať sily, ktoré sa nezodpovedajú alebo nepodliehajú kontrole ústavných orgánov. Ak účastnícky štát nie je schopný uplatniť svoju právomoc nad takýmito silami, môže konzultovať v rámci KBSE opatrenia, ktoré treba v tomto smere podniknúť.
26. Každý účastnícky štát zabezpečí, aby sa v súlade s medzinárodnými záväzkami jeho polovojenské sily neusilovali o nadobudnutie sily na bojové úlohy idúce nad rámec, na ktorý boli vytvorené.
27. Každý účastnícky štát zabezpečí, aby nábor alebo povolávanie osôb do služieb svojich vojenských, polovojenských a bezpečnostných síl bolo v súlade s jeho povinnosťami a záväzkami v oblasti dodržiavania ľudských práv a základných slobôd.
28. Účastnícke štáty zohľadnia vo svojich zákonoch a iných dôležitých dokumentoch práva a povinnosti príslušníkov ozbrojených síl. Budú uvažovať o zavedení oslobodenia od vojenskej služby a náhradnej vojenskej služby.
29. Účastnícke štáty vo svojich krajinách zverejnia medzinárodné humanitárne vojnové právo. V súlade s národnou praxou zohľadnia svoje záväzky v tejto oblasti aj vo svojich vojenských výcvikových programoch a predpisoch.
30. Každý účastnícky štát oboznámi príslušníkov svojich ozbrojených síl s medziná-

POZNÁMKY

- rodným humanitárnym právom, predpismi, dohovormi a záväzkami týkajúcimi sa ozbrojeného konfliktu a zabezpečí, že títo príslušníci si budú vedomí osobnej zodpovednosti za svoje činy podľa vnútroštátneho aj medzinárodného práva.
31. Účastnícke štáty zabezpečia, aby príslušníci ozbrojených síl s veliteľskými právomocami konali v súlade s príslušným vnútroštátnym a medzinárodným právom a aby si boli vedomí osobnej zodpovednosti za nezákonné použitie svojej právomoci podľa týchto zákonov, a že nesmú vydávať rozkazy, ktoré sú v rozpore s vnútroštátnym a medzinárodným právom. Zodpovednosť nadriadených nezbaňuje podriadených osobnej zodpovednosti.
 32. Každý účastnícky štát zabezpečí, aby príslušníci ozbrojených, polovojenských a bezpečnostných síl mohli požívať a vykonávať svoje ľudské práva a základné slobody tak, ako sú formulované v dokumentoch KBSE a medzinárodnom práve v súlade s príslušnými ústavnými a právnymi ustanoveniami a v súlade so služobnými požiadavkami.
 33. Každý účastnícky štát vykoná príslušné právne a administratívne postupy na ochranu práv všetkých príslušníkov svojich ozbrojených síl.

VIII

34. Každý účastnícky štát zabezpečí, aby jeho ozbrojené sily v mieri i vojne boli riadené, zložené, cvičené a vyzbrojené spôsobom, ktorý je v súlade s ustanoveniami medzinárodného práva a s príslušnými povinnosťami a záväzkami, ktoré sa vzťahujú na použitie ozbrojených síl v ozbrojených konfliktoch vrátane Haagskych dohovorov z rokov 1907 a 1954, Ženevských dohovorov z roku 1949 a Dodatkových protokolov k nim z roku 1977, ako aj Dohovoru o použití určitých konvenčných zbraní z roku 1980.
35. Každý účastnícky štát zabezpečí, aby jeho obranná politika a doktrína boli v súlade s medzinárodným právom vzťahujúcim sa na použitie ozbrojených síl vrátane ich použitia v prípade ozbrojeného konfliktu a v súlade s príslušnými záväzkami tohto Kódexu.
36. Každý účastnícky štát zabezpečí, aby akékoľvek rozhodnutie o vyslaní svojich ozbrojených síl na riešenie úloh súvisiacich s vnútornou bezpečnosťou bolo v súlade s ústavnými postupmi. Takéto rozhodnutia určia poslanie ozbrojených síl a zabezpečia, že takéto poslanie bude vykonávané pod účinnou kontrolou ústavných orgánov a bude sa riadiť právnym poriadkom. Ak sa pri plnení úloh vnútornej bezpečnosti nie je možné vyhnúť použitiu sily, každý účastnícky štát zabezpečí, aby jej použitie bolo primerané potrebám nasadenia. Ozbrojené sily budú dostatočne dbať o to, aby neprichádzalo k zraneniam civilného obyvateľstva alebo k poškodeniu majetku.
37. Účastnícke štáty nepoužijú ozbrojené sily na obmedzovanie pokojného a zákonného vykonávania ľudských a občianskych práv osôb ako jednotlivcov alebo predstaviteľov skupín, ani na zbavenie ich národnej, náboženskej, kultúrnej, jazykovej alebo etnickej identity.

IX

38. Každý účastnícky štát zodpovedá za implementáciu tohto Kódexu. Na požiadanie účastnícky štát poskytne náležité vysvetlenie svojej implementácie Kódexu. Na vyhodnotenie, posúdenie a v prípade potreby i na zlepšenie tohto Kódexu sa využijú príslušné orgány KBSE, mechanizmy a postupy.

X**POZNÁMKY**

39. Ustanovenia prijaté v tomto Kódexe správania sa sú politicky záväzné. Z tohto dôvodu tento Kódex nie je kvalifikovaný na registráciu podľa článku 102 Charty OSN. Kódex vstúpi do platnosti 1. januára 1995.
40. Nič v tomto Kódexe nemení povahu a obsah záväzkov zakotvených v iných dokumentoch KBSE.
41. Účastnícke štáty budú zaisťovať, aby ich príslušné vnútorné dokumenty a postupy alebo v prípade vhodnosti/primeranosti právne normy zohľadňovali záväzky obsiahnuté v tomto Kódexe.
42. Znenie Kódexu sa zverejní v každom účastníckom štáte, ktorý ho bude šíriť a oboznámi s ním čo najširšiu verejnosť.

Stručne o autoroch vydania:

PhDr. Daniela Geisbacherová, CSc. (1952)

Po ukončení štúdia filozofie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave v roku 1976 pracovala do roku 1993 ako vedecká pracovníčka na Slovenskej akadémii vied. Externe prednášala dejiny filozofie na Vysokej vojenskej pedagogickej škole (1992 – 1993). Od roku 1993 pracuje na Ministerstve obrany Slovenskej republiky, kde sa venovala najskôr problematike bezpečnostnej politiky neskôr otázkam medzinárodného práva. V poslednom období prednáša a publikuje najmä v oblasti medzinárodného humanitného práva a práva ozbrojeného konfliktu.

Ing. Milan Kováč (1955)

Vyštudoval Vysokú vojenskú školu pozemného vojska vo Vyškove (Česká republika). Pôsobil 32 rokov v rôznych funkciách v jednotkách a útvaroch ozbrojených síl. Počas aktívnej vojenskej služby bol 2x v mierovej misii (bývalá Juhoslávia a Cyprus – veliteľ kontingentu). V súčasnosti pôsobí na oddelení medzinárodného krízového manažmentu sekcie obrannej politiky, medzinárodných vzťahov a legislatívy Ministerstva obrany SR a zaoberá sa problematikou mierových operácií Ozbrojených síl SR.

Mgr. Jozef Lenč (1979)

V roku 2002 absolvoval magisterské štúdium na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave v študijnom odbore politológia. Počas štúdia sa venoval problematike islamu tak v kontexte vplyvu na región Európy ako aj politiku ako takú. Od roku 2002 pôsobí na Katedre politológie Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave ako odborný asistent so zameraním na medzinárodné vzťahy. V súčasnosti je tiež externým študentom doktorandského štúdia na Ústave politických vied SAV.

PhDr. Mária Tonková, CSc. (1953)

Absolvovala Filozofickú fakultu UK v Bratislave. Po jej skončení sa venovala výskumu moderných dejín Balkánu v Slovenskej akadémii vied. Od roku 1993 prednáša svetové dejiny 20. storočia a historiografiu na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave a naďalej sa špecializuje na výskum balkánskych krajín. Venuje sa tiež príprave učebných textov. Vedecky aj pedagogicky spolupracuje so zahraničnými univerzitami – vzhľadom na svoju špecializáciu predovšetkým s univerzitami zo stredoeurópskeho resp. balkánskeho regiónu (Praha, Brno, Ľubľana, Skopje, Sofia).